

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SEÂLİBÎ'NİN
EL-CEVÂHİRÜ'L-HİSÂN FÎ TEFSİRİ'L-KUR'ÂN
ADLI TEFSİRİNDE İSRÂİLİYYÂT**

Ertuğrul DÖNER

Danışman
Doç. Dr. Mustafa Özel

2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Seâlibî'nin el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân adlı Tefsirinde İsrâîliyyât” isimli çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Ertuğrul Döner
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Tefsir
Tez Konusu : “Seâlibî’nin el-Cevâhiru’l-Hısân fî Tefsîri’l-Kur’ân
adlı Tefsirinde İsrâîliyyât”
Sınav Tarihi ve Saati :/...../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği’nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

- * Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

“Seâlibî'nin el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân adlı Tefsirinde İsrâîliyyât”

Ertuğrul Döner

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

XV. yüzyıl Cezâyir ulemâsının önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Mahluf es-Seâlibî, başta tefsir olmak üzere çeşitli ilim dallarında eser veren çok yönlü bir şahsiyettir. Doksanın üstünde eser veren Seâlibî'nin en önemli eseri “Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân”dır. “Seâlibî'nin el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân adlı Tefsirinde İsrâîliyyât” bu çalışmada, Seâlibî'nin adı geçen eserinde isrâîliyyât konusu incelenmiştir.

Çalışmamız giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın amacı ve metodu hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Seâlibî'nin hayatı, hocaları, talebeleri, eserleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Burada ayrıca eserin yazma ve baskıları ile kaynakları hakkında bilgi verdik. İlâveten isrâîliyyât konusunu işleyerek müfessirin isrâîliyyâta karşı bakış açısını gösterdik.

İkinci bölümde Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Yusuf, Hz. Davut, Hz. Eyyub, Hz. Musa, Hz. Lut, Hz. İbrahim, Hz. Uzeyr, Hz. Zekeriya, Hz. Süleyman ve Hz. İsa gibi ele aldığımız peygamberlerle ilgili isrâîlî haberlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Ad Kavmi, Ashâb-ı Kehf, Ashâb-ı Ress, Bel'am, Hâbil-Kâbil, Belkıs, İrem, Kârûn, Meryem, Sebe, Tâlût-Câlût gibi şahıs ve kavimlerle ilgili isrâîlî haberler ele alınmıştır.

Sonuç kısmında ise çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: 1) es-Seâlibî, 2) Cevâhiru'l-Hısân, 3) İsrâîliyyât, 4) Tefsir, 5) Kur'ân-ı Kerim

ABSTRACT

Master Thesis

**“Isrâliyyât in The Commentary in Saâlibî’s al Jawâhir al Hısân fî Tafsîr
al Qur’ân”**

Ertuğrul Döner

Dokuz Eylöl University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Disciplines

Department of Basic Islamic Program

Abu Zaid Abdurrahman bin Muhammed bin Mahlouf al-Saâlibî, one of the leading person of XV. century Algeria Muslim scholars, was a multi-faceted person who primarily had tafsir works. “al Jawâhir al Hısân fî Tafsîr al Qur’ân” was the most important one among his ninety books. In this thesis called “isrâliyyât”, The Tafsir of Saâlibî named “al Jawâhir al Hısân fî Tafsîr al Qur’ân” was generally examined, and especially “isrâliyyât” topic was focused on.

Thesis contents are introduction, three main sections and conclusion.

In the introduction, the method and the aim of the research are given.

The biography of Saâlibî, his pupils and hodjas, his puplications have been examined in the first section. The book “al Jawâhir al Hısân”, which we examine in this thesis of Saâlibî, is handled in this section too. In addition to this general knowledge the resources of the book, the steps of writing and publication have been

taken into consideration as well. The aspect of Saâlibî to isrâliyyât has been considered in addition to isrâliyyât issue in this thesis.

In the second section we have offered some information on some prophets such as Hz. Adam, Hz. Noah, Hz. Joseph, Hz. David, Hz. Job, Hz. Moses, Hz. Lot, Hz. Abraham, Hz. Ezra, Hz. Zechariah, Hz. Solomon ve Hz. Jesus about isrâliyyât.

In the third section, some groups like The tribe of A'âd, The Companions of the Cave, The Companions of the Rass and persons like Balam, Hâbil-Kâbil, The Queen of Sheba, Iram, Korah, Mary, Saba, Saul-Goliath have been mentioned in relation to their comments on isrâliyyât.

The results of the thesis have been evaluated in the conclusion.

Keywords: 1) al-Saâlibî, 2) al Jawâhir al Hısân, 3) Isrâliyyât, 4) Tafsir, 5) Holy Qur'ân

İÇİNDEKİLER

SEÂLİBÎ'NİN EL-CEVÂHİRÜ'L-HISÂN FÎ TEFSİRİ'L-KUR'ÂN ADLI TEFSİRİNDE İSRÂİLİYYÂT

YEMİN METNİ	ii
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
I) ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
II) ARAŞTIRMANIN METODU	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
I) SEÂLİBÎ'NİN HAYATI	4
A) HAYATI.....	4
B) HOCALARI.....	7
C) TALEBELERİ	9
E) el-CEVÂHİRÜ'L-HISÂN FÎ TEFSİRİ'L-KUR'ÂN	12
I) YAZILIŞ GAYESİ.....	12
II) TEFSİRİNİ el-CEVÂHİRÜ'L-HISÂN DİYE İSİMLENDİRMESİNİN SEBEBİ... 12	
III) el-CEVÂHİRÜ'L-HISÂN FÎ TEFSİRİ'L-KUR'ÂN HAKKINDA GENEL BİLGİLER	12
IV) YAZMALARI.....	18
V) BASKILARI.....	19
VI) el-CEVÂHİRÜ'L-HISÂN'IN KAYNAKLARI.....	20
II) İSRÂİLİYYÂT	26
III) SEÂLİBÎ'NİN İSRÂİLİYYÂTA BAKIŞI.....	34
İKİNCİ BÖLÜM	38
PEYGAMBERLERLE İLGİLİ İSRÂİLÎ HABERLER.....	38

I. Hz. ÂDEM	38
A) Hz. ÂDEM, HAVVA, YILAN VE İBLİS'İN YERYÜZÜNE İNDİRİLMESİ.....	39
B) YASAKLANMIŞ AĞACIN MAHİYETİ	39
C) Hz. ÂDEM VE EŞİ HAVVA'YA ŞEYTANIN MUSALLAT OLMASI	40
II. Hz. NUH	41
A) Hz. NUH İLE BİRLİKTE GEMİYE BİNENLERİN SAYISI	41
B) NUH TUFANININ BAŞLAYIŞ VE BİTİŞ ZAMANI	42
C) Hz. NUH'A İMAN ETMEYENLERİN KİMLER OLDUKLARINA DAİR.....	42
III. Hz. YUSUF	43
A) Hz. YUSUF'UN KARDEŞLERİNİN HIRSIZLIKLA SUÇLANMASI	43
B) Hz. YUSUF'LA BİRLİKTE HAPSE ATILAN İKİ KİŞİ VE BUNLARIN RÜYALARI	44
C) ZÜLEYHA VE BİR HİLESİ	45
IV. Hz. DAVUT	46
A) Hz. DAVUT'UN YANINA GELEN KİMSELER.....	46
B) Hz. DAVUT VE UVRİYA	47
V. Hz. EYYUB	48
A) Hz. EYYUB'UN YERDEN ÇIKAN BİR SU İLE HASTALIKLARINDAN KURTULMASI	48
B) ŞEYTANIN Hz. EYYUB'UN HANIMINI KANDIRMAYA ÇALIŞMASI VE BU DURUM KARŞISINDA Hz. EYYUB'UN TUTUMU	49
VI. Hz. MUSA	50
A) İSRÂİL OĞULLARININ BAŞINA GELEN MUSİBETLER	50
B) Hz. MUSA'NIN DOĞUMU VE FİRAVUN'UN SARAYINDA YETİŞMESİ.....	52
C) Hz. MUSA VE YANAN ÇALI	54
VII. Hz. LUT	55
A) Hz. LUT'A GELEN ELÇİLERİN KİMLİKLERİ.....	56
B) Hz. LUT'UN KAVMİNE VERİLEN CEZA.....	56
C) Hz. LUT VE AİLESİ	57
VIII. Hz. İBRAHİM	58
A) Hz. İBRAHİM'İN HACER VE HZ. İSMAİL'İ ÇÖLDE BIRAKMASI.....	58
B) Hz. İBRAHİM'İN PUTLARI KIRMASI	59
C) Hz. İBRAHİM'İN ATEŞE ATILMASI.....	60
IX. Hz. UZEYR	61

A) Hz. UZEYR'İN UĞRADIĞI KÖY	62
B) "NASIL OLUR DA ALLAH BURAYI ÖLÜMÜNDEN SONRA İHYA EDER" SÖZÜ ÜZERİNE UZEYR'İN ALLAH TARAFINDAN BELİRLİ BİR VAKTE KADAR ÖLDÜRÜLMESİ.....	63
C) Hz. UZEYR'İN NE ÖLÜ KALDIĞI SÜRE.....	64
XI. Hz. ZEKERİYA.....	65
A) Hz. ZEKERİYA'NIN RABBİNDEN KENDİSİNE TEMİZ BİR SOY VERMESİ İÇİN DUA ETMESİ	65
B) Hz. ZEKERİYA'NIN KALEMİNİN DİĞERLERİNİN KALEMLERİNİ GERİDE BIRAKMASI	66
XII. Hz. SÜLEYMAN.....	67
A) Hz. SÜLEYMAN VE HÜDHÜD.....	67
B) Hz. SÜLEYMAN'A VERİLEN NİMETLER	68
C) Hz. SÜLEYMAN VE ASKERLERİNİN SAYISI.....	69
XIII. Hz. İSA.....	70
A) Hz. İSA'NIN KÖR OLANLARI İYİLEŞTİRMESİ VE ÖLÜLERİ DİRİLTMESİ.	71
B) Hz. İSA'NIN İNSANLARIN EVLERİNDE NE YİYİP NE BİRİKTİRDİKLERİNİ HABER VERMESİ	72
C) Hz. İSA'YI ÖLDÜRMEK İSTEYENLERE ALLAH'IN KURDUĞU TUZAK	73
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	74
ŞAHİS VE KAVİMLERLE İLGİLİ İSRÂÎLÎ HABERLER	74
I. AD KAVMİ	74
A) AD KAVMİNİN OTURDUKLARI YER VE BAZI ÖZELLİKLERİ.....	75
B) AD KAVMİNİN KITLIK KARŞISINDAKİ TUTUMU	75
C) AD KAVMİNİN BULUTLA HELÂKİ.....	78
II. ASHÂB-I KEHF	79
A) MAĞARA GENÇLERİNİN KİMLİĞİ	79
B) MAĞARAYA SİĞİNMALARI.....	80
III. ASHÂB-I RESS	83
A) RESS ASHÂBINA GÖNDERİLEN PEYGAMBERLER	84
B) ASHÂB-I RESS'İN PEYGAMBERLERİNİ ÖLDÜRMELERİ	85
IV. BEL'AM	85
A) ÂYETTE BAHSİ GEÇEN "O KİMSE"İN KİMLİĞİ	86
B) BEL'AM VE BEL'AM'IN YANINDAKİ BİLGİLER	86

C) BEL'AM'IN MACERASI	87
V. HÂBİL-KÂBİL	88
A) KÂBİL'İN İKİZ KIZ KARDEŞİYLE EVLENMEK İSTEMESİ ÜZERİNE GEÇEN HADİSELER	89
B) HÂBİL'İN CESEDİNİN GÖMÜLMESİ.....	90
C) HÂBİL'LE ÇATIŞMAYA GİREN KÂBİL'İN DURUMU	90
VI. BELKİS	92
A) BELKİS'İN TAHTININ GETİRTİLMESİ	92
B) HZ. SÜLEYMAN'IN YAPTIRDIĞI KÖŞK.....	93
C) BELKİS'İN HZ. SÜLEYMAN'A HEDİYELER GÖNDERMESİ.....	95
VII. İREM.....	96
A) İREM'DEN MAKSAT NEDİR?	96
B) DİREK SAHİBİ İREM'DEN MAKSAT KİMLERDİR?	96
VIII. KÂRÛN.....	97
A) KÂRÛN'UN KİMLİĞİ	98
B) KÂRÛN'UN SAHİP OLDUĞU İLİM	98
C) KÂRÛN'UN HELÂK OLMASI	99
IX. MERYEM.....	100
A) MERYEM'İN HZ. İSA'YA HAMİLE KALMASI.....	100
B) HARUN'UN KIZ KARDEŞİ	101
C) MERYEM'E SUNULAN İKRAMLAR.....	102
X. SEBE	103
A) SEBE'NİN KURULMASI	104
B) SEBE HALKININ HELÂK EDİLMESİ	104
C) ARİM.....	105
XI. TÂLÛT-CÂLÛT	106
A) TÂLÛT'UN ASKERLERİNİN SAYISI	107
B) TÂLÛT İLE CÂLÛT'UN MÜCADELESİ	108
SONUÇ.....	110
KAYNAKLAR	114

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.md.	: Adı Geçen Madde
a.s.	: Aleyhisselam
c.c.	: Celle Celâlühü
G.A.L.	: Gesthichte Der Arabischen Litteratur
h.n.	: Hadis No
Hz.	: Hazreti
Karş	: Karşılaştırınız
Suppl.	: Supplementband
ö.	: Vefat Tarihi
ö. ?	: Vefat Tarihi Bilinmiyor
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Thk.	: Tahkik
Trc.	: Tercüme

GİRİŞ

I) ARAŞTIRMANIN AMACI

Müelliflerin yaşadıkları dönem ve sosyal çevrenin yanı sıra, yararlandıkları ilim dalları ve kullandıkları metotlar, meydana getirdikleri eserlerin tabiatına doğrudan tesir etmektedir. Yaptığımız bu çalışmanın ilk kısmında, hicri dokuzuncu asırda yaşamış olan Seâlibî'nin doğumunu, yetişmesini, ilmi hayatını, hocalarını, talebelerini, eserlerini ve kaynaklarını tanıtmaya çalıştık. Daha sonra isrâîliyyât konusunu ele alarak isrâîliyyâtın tanımı, hangi bilgi türlerinin isrâîlî haber olarak nitelendirildiği, isrâîliyyâtın tefsire giriş sebepleri, bu tarz haberleri nakletmenin caiz olup olmadığı, isrâîlî haberlerin çokça kullanıldığı tefsirler ve isrâîliyyâtla ilgili yapılan eserler hakkında bilgi vermeye gayret ettik. Bu bağlamda Seâlibî'nin en önemli eseri olarak görülen el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân'da geçen isrâîlî haberleri ele alarak müfessirimizin bu haberler hakkında özgün bir yaklaşıma sahip olup olmadığını, hangi tür isrâîlî haberlere ağırlık verdiğini ve isrâîlî haberlere karşı yaklaşımını ortaya koymaya çaba gösterdik. Ayrıca bir rivâyet tefsiri olmasından¹ dolayı tefsirinde isrâîlî haberlerin azlık ve çokluğunu göstermenin yanı sıra Seâlibî'nin daha çok hangi konularda isrâîlî haberlere yer verdiğini tespit ederek isrâîlî haberleri işlerken uygulamaya çalıştığı yöntemlere işaret ettik.

II) ARAŞTIRMANIN METODU

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmını beş başlık altında oluşturduk ve ilk ikisinde çalışmanın amaç ve metodunu belirtmeye çalıştık. Üçüncüsünde ise Seâlibî'nin doğumu, yetişmesi, ilmi hayatı, hocaları, talebeleri ve genel olarak eserleri hakkında genel bilgi verdik. Bir sonrakinde isrâîliyyât kavramının tanımını yaptıktan sonra bunun ilk defa nerede ve nasıl kullanıldığını

¹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989, s. 230; Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü ve Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 322.

gösterdik. Ardından söz konusu kavramın tarihsel süreçte kazandığı anlamlardan, isrâîlî haberlerden bahsetmenin caiz olup olmadığından, isrâîlî haberleri nakleden kimselerden ve isrâîlî haberleri kullanan müfessirler ile bu alanda yapılan çalışmalardan söz ettik. Son olarak Seâlibî'nin el-Cevâhiru'l-Hisân adlı tefsirinde isrâîliyyâta nasıl baktığı üzerinde durduk.

Birinci Bölüm'de, Seâlibî'nin el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân adlı eserinin yazılış gayesini ve tefsirine bu adı vermesinin sebebini belirttikten sonra tefsir hakkında genel bilgiler verdik. Bu kitabın yazma nüshalarını ve çeşitli baskılarını aktardıktan sonra Seâlibî'nin tefsirini yazarken kullandığı kaynakları anlattık.

İkinci Bölüm'de ise Seâlibî'nin tefsirinde peygamberlerle ilgili isrâîlî haberleri nakletmeye çalıştık. Bu bölümde Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Yusuf, Hz. Davut, Hz. Eyyub, Hz. Musa, Hz. Lut, Hz. İbrahim, Hz. Uzeyr, Hz. Zekeriya, Hz. Süleyman, Hz. İsa gibi bazı peygamberlerle ilgili örnekler vererek konuyu anlatmaya çalıştık.

Üçüncü Bölüm'de ise Peygamberler dışında kalan şahıs ve kavimlerle ilgili isrâîlî haberleri ele aldık. Burada Ad kavmi, Ashâb-ı Kehf, Ashâb-ı Ress, Bel'am, Hâbil-Kâbil, Belkıs, İrem, Kârûn, Meryem, Sebe ve Tâlût-Câlût gibi konuları ele alarak Seâlibî'nin yaklaşımını ortaya koymaya gayret ettik.

Sonuç kısmında ise, çalışmamız boyunca yaptığımız değerlendirmeleri derli toplu vererek, ulaştığımız bilgi ve bulguları özetleyip kısaca önerilerimizi sunduk.

Çalışmamızda kullandığımız bu nüsha, Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvez tarafından tahkiki yapılan ve beş cilt olarak (Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût/Kâhire, 1418/1997) basılan nüshadır.

İncelemesini yaptığımız konu ile ilgili âyetlerin sadece konumuzla ilgili olan kısmını değil, âyetin tümünü vermeyi uygun gördük. Aynı tutumu âyetlerin meallerini verirken de sürdürdük. Âyetlerin metinlerini **bold** olarak yazdık. Âyet

meallerini Prof. Dr. Ali Özek ve arkadaşlarının hazırladığı meali esas alarak verdik. Kaynak olarak kullandığımız veya alıntı yaptığımız diğer bütün eserleri, araştırmamızın sonunda kaynaklar kısmında, yazar ismine göre alfabetik olarak belirttik.

Eserlerin ve yazarların isimlerinin ilk geçtiği yerlerde, tam olarak verdik. Daha sonraki kullanımlarında ise sadece meşhur kısımlarını zikretmeyi tercih ettik. Müelliflerin vefat tarihlerini de adlarının ilk geçtiği yerde verdik. Ölüm tarihlerini bulamadığımız şahıslarda (ö.?) rumuzunu kullandık. Aynı eserin tekrarı durumunda a.g.e. (adı geçen eser) kısaltmasını kullandık.

Seâlibî'nin el-Cevâhiru'l-Hisân adlı eserinde isrâîlî haberleri ele alırken, her konu için üçer örnek verdik. Yeteri kadar örnek bulamadığımız birkaç yerde ise iki örnekle yetindik. Bazen isrâîliyyâtla ilişkisi uzak gibi görünen örnekler vermek durumunda kaldık. Seâlibî'nin, eserinde kullandığı kaynakları göstermeye çalışırken, kullandığı her eser için iki örnek göstermeyi uygun gördük. Ayrıca verdiğimiz örneklerle ilgili Kitab-ı Mukaddes'te herhangi bir bilgi varsa, bu bilgilerin bulunduğu yerleri ele aldığımız örneklerin dipnotlarında verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

I) SEÂLİBÎ'NİN HAYATI

A) HAYATI

I) DOĞUMU

Tam adı Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Mahluf es-Seâlibî el-Cezâirî el-Mâlikî el-Eşârî olan Seâlibî, Cezâyir şehri yakınlarındaki “Vadiyür” kasabasında dünyaya gelmiştir.² “Seâlibî” lakâbının kendisine verilme nedeni ve Seâlibî'nin ailesi hakkında kaynaklarda pek fazla bilgiye rastlanmaktadır. Ömer Nasûhi Bilmen, Seâlibî'nin Cezâyir mülhakatından Seâlibe kabilesine mensup olduğuna işaret etmektedir.³

Seâlibî'nin doğum tarihi hususunda farklı rivâyetler söz konusudur.⁴ Bazı kaynaklarda doğum tarihi 785/1383 olarak verilirken⁵, kimilerinde bu tarihin 786/1384⁶ olduğu görülmektedir. Ebu'l-Abbas Ahmed bin Ahmed bin Ahmed Ahmed Baba et-Tinbüktî ise, Neylü'l-İbtihâc bi Tatrîzi'd-Dibâc adlı eserinde, Seâlibî'nin doğum tarihinin 787/1385 olduğundan bahsetmektedir.⁷

² Âdil Nüveyhiz, **Mucemü'l-Müfessirîn min Sâdri'l-İslâm Hatte'l-Asri'l-Hadir**, Müessesetü Nüveyhizü's-Sekafî, Beyrût, 1983, I, 276.

³ Ömer Nasûhi Bilmen, **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, Bilmen Yayınları, İstanbul, 1974, II, 601.

⁴ es-Seâlibî, Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Mahluf el-Cezâirî el-Mâlikî, **el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, (Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvez), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût/Kâhire, 1418/1997, (Muhakkikin Önsözü) I, 9.

⁵ Bilmen, **a.g.e.**, II, 601.

⁶ el-Münestirî, Muhammed bin Muhammed bin Mahluf, **Şeceretu'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabâkâti'l-Mâlikiyye**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût/Lübnan, 1349/1941, s. 265; es-Sehâvî, Şemseddin Muhammed bin Abdurrahman, **ed-Dav'u'l-Lâmi'**, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrût/Lübnan, 902/1497, II, 152.

⁷ et-Tinbüktî, Ebu'l Abbas Ahmed bin Ahmed bin Ahmed Ahmed Baba, **Neylü'l-İbtihâc bi Tatrîzi'd-Dibâc**, Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyye, Trablus, 1036/1627, s.260.

II) YETİŞMESİ

Seâlibî, doğduğu şehirde erken yaşlarda Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi ve ilk dini bilgilerini burada aldı. Tarihte birçok ilim adamında görüldüğü gibi Seâlibî de, ilim talebi ve muhtelif yerlerdeki önemli ilim adamlarından ilim tahsil edebilme amacıyla çeşitli şehir ve ülkelere seyahatlerde bulundu. On yedi yaşında Vadiyusr'dan ayrılan Seâlibî, 802/1401'de Bicâye'ye gitti.⁸ Bir yıl sonra babasının vefatı üzerine bir süreliğine memleketine döndü. Daha sonra yedi yıl kalacağı Bicâye'ye tekrar giderek buranın önde gelen âlimlerinden istifade etti. Bunların başında Abdurrahman el-Vağlisi⁹ ve Ebu'l-Abbas Ahmed bin İdris¹⁰ gelmektedir. Daha sonra kendisinde derin izler bırakacak olan Ali bin Osman el-Miklatî, Ebu'r-Rebî Süleyman bin el-Hasen gibi hocalardan fıkıh, tefsir, hadis, usul ve kıraat dersleri aldı. Bir süre sonra 809/1408 yılında Tunus'a geçti. Tunus'ta İsa el-Gabrîni ve Ebu Abdullah el-Übey gibi âlimlerden ders okudu.¹¹

Seâlibî, 817/1416 yılında Mısır'a geldi.¹² Burada Ebu Abdullah el-Bilâlî, Ebu Abdullah el-Bisâtî ve özellikle hadis konusunda kendisinden istifade ettiği ve kendisinin de ileride bir muhaddis olarak anılmasına vesile olacak Ebu Zür'a Veliyyüddin el-İrâkî'nin hadis derslerine katıldı. Daha sonra hac vazifesini yerine getirmek için Anadolu üzerinden Hicaz'a gitti.¹³ Hac vazifesini yerine getirdikten sonra 33 yaşında Mısır üzerinden Tunus'a döndü. Burada Gabrîni Şeyh Ebu Abdullah Kalşânî ve Burzûlî'den hadis dersleri almasının yanı sıra eski hocası el-Übey'in derslerine devam etti ve ondan icazet aldı.¹⁴ Muvatta'nın Ebu Hafs Ömer el-Kılşânî bin Ebu Abdullah (ö. 863/1459) rivayetini İbn Mezruk'tan okudu.¹⁵

⁸ Âdil Nüveyhiz, **a.g.e.**, I, 276; el-Kettânî, Muhammed Abdülhay bin Abdulkebir bin Muhammed, **Fihriüsü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemü'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselselât**, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût, 1382/1962, II, 732; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258.

⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 11.

¹⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 11.

¹¹ Kettânî, **a.g.e.**, II, 733; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265; Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 11.

¹² Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 11; Âdil Nüveyhiz, **a.g.e.**, I, 276; Kettânî, **a.g.e.**, II, 732; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258.

¹³ Âdil Nüveyhiz, **a.g.e.**, I, 276.

¹⁴ Kettânî, **a.g.e.**, 732; Tinbüktî, **a.g.e.**, 258; Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 11.

¹⁵ Kettânî, **a.g.e.**, 732; Tinbüktî, **a.g.e.**, 258; Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 11.

Seâlibî, 820/1418 yılında Cezâyir'e döndü ve burada imam-hatiplik görevini üstlendi. Ayrıca kadılık görevine getirildiyse de bu görevi sevmediğinden kısa bir süre sonra bıraktı.¹⁶

III) İLMİ HAYATI

Seâlibî, ilim tahsilini bitirdikten sonra ders okutmaya başlamış, öğrenci yetiştirmiş ve birçok talebesine icazet vermiştir. Seâlibî, burada tanıtılmaya çalışacağımız el-Cevâhiru'l-Hisân adlı eserinde olduğu gibi, tefsir ilminin yanı sıra hadis, fıkıh, usul, kıraat gibi ilimlerle meşgul olmuş ve birçok eser telif etmiştir. Hatta Seâlibî, kendisi için şöyle demektedir: “Zamanımda Tunus'ta hadis ilminde benden daha iyi hiçbir kimse yoktu. Ben konuştuğum zaman halk susar ve rivâyet ettiğim şeyleri kabul ederdi. Hakkı itiraf eden ve insafı olan herkes bunu söylerdi. Mağribin önde gelen âlimlerinden bazıları bana şöyle derlerdi: Sen, hadis ilminde bir otoritesin.”¹⁷

Seâlibî bir ilim adamı olmasının yanı sıra takva ve zühd sahibi olmakla da şöhret bulmuş ve pek çok kimse tarafından veli bir kimse olarak tavsif edilmiştir. Seâlibî hakkında Tinbüktî: “O, imam, zâhid, verâ sahibi, Allah'ın sâlih kullarından, Allah'ı bilen âlim bir kimsedir.” demektedir.¹⁸ Selame el-Bükrâ ise Seâlibî'den “Sâlih, zâhid, âlim, ârif ve Allah'ın büyük veli kullarından biri” olarak bahsetmektedir.¹⁹

¹⁶ Âdil Nüveyhiz, **a.g.e.**, I, 276.

¹⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 38.

¹⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 38; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258.

¹⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 38; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258.

IV) VEFATI

Yaklaşık olarak 90 sene yaşamış olan Seâlibî'nin vefat tarihi hakkında da farklı rivâyetler söz konudur. Bir takım kaynaklar vefat tarihini 875/1470²⁰ olarak verirken, bazı kaynaklarda bu 876/1471²¹ olarak yer almaktadır. Seâlibî, Cezâyir'de vefat etmiş ve Seyyid Abdurrahman beldesi olarak bilinen yere defnedilmiştir. Kabri bir ziyaretgâhtır.²²

B) HOCALARI

Müfessirin, geniş bir coğrafyada ilim tahsil etmesinden dolayı çeşitli bölgelere mensup birçok hocası olmuştur. Biz bunları doğduğu yerden başlayarak zikretmeye çalışacağız.

I) CEZÂYİR'DEKİ HOCALARI

- 1) Ali bin Musa el-Bicâî (ö. 816/1411)²³
- 2) Ebur-Rebî' Süleyman b. el-Hasen el-Buzeydî et-Tilimsânî (ö. 845/1440)²⁴
- 3) Ali bin Osman el-Müncelatî ez-Zevâvî el-Bicâî (ö. 846/1441)²⁵
- 4) Ebu Muhammed Abdülvâhid b. İsmâil el-Kuryânî (ö. ?)²⁶

²⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 39; Kettânî, **a.g.e.**, II, 732; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265.

²¹ Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 260; Sehâvî, **a.g.e.**, II, 152; el-Edirnevî, Ahmed bin Muhammed, **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, (Thk. Mustafa Özel, Muammer Erbaş), İzmir, 2005, s. 183.

²² Bilmen, **a.g.e.**, II, 601.

²³ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 22; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258.

²⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 20; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258.

²⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 19.

²⁶ Münestirî, **a.g.e.**, s. 265.

II) TUNUS'TAKİ HOCALARI

- 1) Abdullah bin Mesud et-Tunûsî (ö. 816/1421)²⁷
- 2) Ebu Abdillâh Muhammed bin Halife el-Ubey el-Veştânî (ö. 827/1422)²⁸
- 3) Yakub ez-Zuğbî et-Tûnusî (ö. 833/1428)²⁹
- 4) Abdülaziz bin Musa bin Muğdî el-Abdûsî (ö. 837/1432)³⁰
- 5) İsa bin Muhammed el-Gabrînî et-Tûnusî (ö. 837/1432)³¹
- 6) Muhammed bin Ahmed bin Merzuk el-Hâfid (ö. 842/1437)³²
- 7) Ebu'l-Kâsım b. Ahmed el-Kayrevânî el-Burzûlî (ö. 844/1439)³³
- 8) Ömer bin Muhammed el-Kalşânî (ö. ?)³⁴

III) MISIR'DAKİ HOCALARI

- 1) Ebu Zür'a el-İrâkî (ö. 826/1431)³⁵
- 2) Şemseddin Muhammed bin Ahmed el-Besâtî (ö. 842/1437)³⁶

²⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 23.

²⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 12; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258.

²⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 23; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265.

³⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 24; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265.

³¹ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 19; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265.

³² Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 14; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265.

³³ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 17; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265; Edirnevî, **a.g.e.**, s. 183.

³⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 22; Tinbüktî, s. 259; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265.

³⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 13; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265; Edirnevî, **a.g.e.**, s. 183.

³⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 23; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259; Münestirî, **a.g.e.**, s. 265.

C) TALEBELERİ

- 1) Muhammed bin Yusuf bin Ömer bin Şuayb es-Senûsî (ö. 899/1544)³⁷
- 2) Abdulcelil bin Muhammed bin Osman ez-Zervalî er-Râşidî (ö. 903/1498)³⁸
- 3) Ahmed bin Ahmed bin Muhammed bin İsa el-Bernesî el-Fâsi (ö. 909/1554)³⁹
- 4) Muhammed bin Abdülkerîm bin Muhammed el-Muğaylî et-Tilimsânî (ö. 909/1554)⁴⁰

D) SEÂLİBÎ'NİN ESERLERİ

Tefsir, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında birçok eser ortaya koymuş olan Seâlibî'nin eserlerinin sayısı hakkında birbirinden farklı rivâyetler söz konusudur. Seâlibî'nin yüz civarında eserinin olduğu söylenmekle birlikte Âdil Nüveyhiz, bu sayının doksan olduğundan bahseder ve bunlardan sadece üç tanesinin ismini zikreder.⁴¹ Divânü'l-İslâm'da⁴² ise kitapların 17 tanesinin ismi verilirken, Neylü'l-İbtihâc⁴³ adlı eserde bu sayı 18'e çıkmaktadır. Kaynaklarda tespit ettiğimiz eserleri şunlardır:

- 1) Ravzatü'l Envâr ve Nüzhetü'l-Ahyâr⁴⁴
- 2) el-Envâr fî Mu'cizeti'n-Nebiyi'l-Muhtâr⁴⁵

³⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 26.

³⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 33.

³⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 33.

⁴⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 30.

⁴¹ Âdil Nüveyhiz, **a.g.e.**, I, 276.

⁴² İbnü'l-Gazzî, Ebü'l Meâli Şemseddin Muhammed bin Abdurrahman, **Divânü'l-İslâm** (Thk. Seyyid Kisrevi Hasan), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1990, II, 56.

⁴³ Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁴⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57.

⁴⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 37; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

- 3) el-Envârü'l-Mudîe el-Câmi'a beyne'l Hakîka ve's-Şerîa⁴⁶
- 4) Riyâzu's-Sâlihîn ve Tuhfetü'l-Müttekîn⁴⁷
- 5) en-Nüketü'd-Dürer⁴⁸
- 6) ed-Dürrü'l Fâikü'l-Müştemilu ala Envâi'l-Hayrâti fi'l-Ezkâri ve'd-Daavât⁴⁹
- 7) el-Ulûmü'l-Fâhira fi Umûri'l-Âhire⁵⁰
- 8) İrşâdü's-Salik⁵¹
- 9) ed-Durrul-Fâik⁵²
- 10) el-Erbaûn Hadîsen el-Muhtâra⁵³
- 11) el-Muhtâr min el-Cevâmi' fi Muhâzati'd-Düreri'l-Levâmî⁵⁴
- 12) Câmiu'l-Fevâid⁵⁵
- 13) Câmiu'l-Ümmehât fi Ahkâmi'l-İbâdât⁵⁶
- 14) Kitâbü'n-Nesâih⁵⁷
- 15) el-İrşâd fi Mesâlihi'l-İbâd⁵⁸

⁴⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁴⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 37.

⁴⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 37; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁴⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁵⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁵¹ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁵² Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁵³ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36.

⁵⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36.

⁵⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁵⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57.

⁵⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

- 16) ez-Zehebü'l-İbrîz fî Garîbi'l-Kur'âni'l-Azîz⁵⁹
- 17) Tuhfetü'l-İhvân fî İ'râbi Ba'di Âyâti'l-Kur'ân⁶⁰
- 18) Câmiu'l-Muhimmâti fî'l-Fıkh⁶¹
- 19) Kutbu'l-Ârifîn fî't-Tasavvuf⁶²
- 20) Şerhu'd-Dureri'l-Levâmî⁶³
- 21) Nefâisü'l-Mercân fî Kısasi'l-Kur'ân⁶⁴
- 22) Mu'cem (Muhtasar)⁶⁵

⁵⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁵⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 37; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 260.

⁶⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 37; İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57.

⁶¹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 37; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

⁶² İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57.

⁶³ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 37.

⁶⁴ İbnü'l-Gazzî, **a.g.e.**, II, 57.

⁶⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 36; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 259.

E) el-CEVÂHİRÜ'L-HISÂN FÎ TEFSİRİ'L-KUR'ÂN

D) YAZILIŞ GAYESİ

Seâlibî, el-Cevâhiru'l-Hisân'ın mukaddimesinde, bu eserini yazmasının sebebini şu şekilde açıklamaktadır: “Allah’ın benim ve sizin gözünüzü aydın kılacağı şeyleri bu muhtasar eserde topladım. İçerisine İbn Atıyye tefsirinin en önemli olanlarını yazdım ve ona faydalı bilgiler ekledim.”⁶⁶

II) TEFSİRİNİ el-CEVÂHİRÜ'L-HISÂN DİYE İSİMLENDİRMESİNİN SEBEBİ

Seâlibî, tefsirinin mukaddimesinde kitabının adıyla ilgili olarak, “Benim bu kitabım; hikmetlerin değerlileri ile süslü, sahih ve hasen hadis cevherleri ile doludur. Bunlar, Efendimiz Hz. Muhammed’den aktarılan rivâyetlerdir. Bu sebeple ona Kur’ân tefsiri konusunda güzel cevherler anlamına gelen “el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur’ân” adını verdim.” demektedir.⁶⁷

III) el-CEVÂHİRÜ'L-HISÂN FÎ TEFSİRİ'L-KUR'ÂN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

el-Cevâhiru'l-Hisân bazı özellikleri ile temayüz etmiştir. Müfessir, tefsirinin mukaddimesinde takip ettiği metot hakkında yeterli derecede bilgi vermektedir.

Seâlibî, çeşitli eserlerden yaptığı nakiller birbirine karışmasın diye bir takım rumuzlar kullanmıştır. “Ayn” (ع) harfi İbn Atıyye’den yaptığı nakilleri⁶⁸, “gultü”

⁶⁶ Seâlibî, a.g.e., I, 117.

⁶⁷ Seâlibî, a.g.e., I, 120.

⁶⁸ Seâlibî, a.g.e., III, 67.

“Sa’d” (ص) harfî⁷¹ ise Ebu Hayyan el-Endelusî’nin meşhur tefsiri el-Bahru’l-Muhît’in, es-Sefâkusî tarafından yapılan muhtasarından aktarılanların rumuzudur.

es-Sefâkusî’nin görüşlerine ilaveten de bir şey söylediği yerlerde “Mim” (م) harfini rumuz olarak seçmiş veya “Ben derim ki” manasında (قلت)⁷² kelimesini⁷² kullanmıştır.⁷³

Seâlibî, eserinde el-Kutübü’s-Sitte olarak bilinen meşhur olan altı hadis kitabından bolca faydalanmıştır.⁷⁴ Ancak buradaki hadislerden sahih ve hasen olanları seçip almıştır. Bazı yerlerde ise zayıf hadisle istişhatda bulunmuştur.⁷⁵

Ezkâr ve dualarla ilgili hadisleri umumiyetle Nevevî’nin “Hilye”sinden ve “Silâhu’l-Mu’min” adlı kitaptan, terğib, terhib ve ahirete dair hadisleri ise Kurtubî’nin (671/1272) “Tezkire”si ile Abdulhak el-İşbilî’nin (ö. 582/1180) “Kitâbu’t-Teheccüt ve’l-Âkibe ” adlı eserinden nakletmiştir. Bunlara Beğavî’nin (ö. 516/1114) “Mesâbilhu’s-Sünne”si ve diğer eserlerden de bazı rivayetler katmıştır.

Müfessir, İbn Atıyye’nin tefsirine yazdığı mukaddimedeki bilgilerden birçok şeyi aynen almış,⁷⁶ ayrıca Kur’ân’ın faziletine, tefsir ve irâbına dair birer bâb eklemiş, tefsir ve irabla ilgili konuları işlediği bir fasıl açmıştır. Bu fasılda; müfessirlerin mertebelerinden, gelişi güzel tefsir yapmağa kalkanlardan ve bu

⁶⁹ Seâlibî, a.g.e., III, 29.

⁷⁰ Seâlibî, a.g.e., I, 266.

⁷¹ Seâlibî, a.g.e., III, 11.

⁷² Seâlibî, a.g.e., I, 266.

⁷³ Seâlibî, a.g.e., I, 119.

⁷⁴ Seâlibî, a.g.e., III, 18.

⁷⁵ Seâlibî, a.g.e., II, 269-270.

⁷⁶ Seâlibî, a.g.e., I, 170; İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsî, **el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîz**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1423/2002, s. 49.

hareketin mahzurlarından bahsetmiştir. Öteki iki fasıldan birinde, “Bu Kur’ân yedi harf üzerine indirildi” mealindeki hadisten, diğesinde ise Kur’ân’da var olduğu söylenen a’cemi (Arapça olmayan) kelimelerden ve en son bâbta da Kur’ân’ın isimleriyle, âyetin manalarından bahsetmiştir ki aşağı yukarı hepsi İbn Atıyye’den nakillerdir.⁷⁷

Seâlibî, bir sureyi tefsir etmek istediğinde, ilk önce o surenin Mekki mi Medeni mi olduğunu ortaya koyar, daha sonra sure hakkında genel bir bilgi verir ve ardından âyetlerin tefsirine geçer. İlk önce âyetin, ya tamamını ya da tefsir edilecek kısmını belirtir, bazen de bir âyetin altında birçok âyetin tefsirini yapar.

Seâlibî, Mâlikî mezhebine bağlı olduğundan tefsirinde âyetlerin fikhî yorumlarını daha çok bu mezhep bağlamında açıklamaya çalışmıştır.⁷⁸ Âyetlerin fikhî açıklamalarında Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine de yer verir, son söz olarak kendi mezhebinin görüşlerini belirtmiştir.⁷⁹ Bazen de ele aldığı konuda mezheplerin görüşlerini sıralayarak herhangi bir rey belirtmeden âyetlerin tefsirine devam etmiştir.⁸⁰ Seâlibî, fıkıhla ilgili âyetlerin tefsirini yaparken, alıntı yaptığı yazar ve kaynakları belirtmektedir. Bazen de hiçbir isim ve kaynak vermeksizin Mâlikî mezhebinin görüşleri doğrultusunda âyetleri açıklamıştır.⁸¹

Seâlibî, itikatta Eşarî mezhebine mensuptur ve kelâmî muhtevaya sahip olan âyetleri bu mezhebin görüşleri doğrultusunda tefsir etmiştir. Seâlibî’nin tefsirinde alıntı yaptığı kişilerin başında Ebu Hayyan’ın tefsiri gelmektedir. Ebu Hayyan ise Mutezilî müfessir olan Zemahşeri’den etkilenmiş, özellikle de sarf ve nahiv konusunda onun izini takip etmiştir.⁸² Ebu Hayyan, tefsirinde kimi yerlerde Zemahşeri’yi tenkit etmiştir ki, bu konuların başında kelâmî problemler gelmektedir.⁸³ Sonuç itibariyle Seâlibî de tefsirinde bu kelâmî meselelere yer vermiş,

⁷⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 119.

⁷⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 455.

⁷⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 175, 381.

⁸⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 315.

⁸¹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 437-438, 456; II, 290-291.

⁸² Selami Aykul, **Abdurrahman es-Seâlibî ve Tefsirdeki Metodu**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya, 2005, s. 51-52.

⁸³ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 76.

yer yer kendisi de Mutezile mezhebiyle tartışmalara girmiş, fakat kelâmi konuları işlerken aşırıya kaçmamaya özen göstermiştir.⁸⁴

Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etmenin en önemli yöntemi, onu kendisiyle tefsir etmektir. Kur'ân-ı Kerîm'i bu şekilde tefsir etmek en güzel, en üstün ve en sağlam yöntemdir. Zira Hz. Peygamberin, Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir ederken uyguladığı ilk yöntem de budur. Bu yüzden Hz. Peygamberden sonra gelen müfessirler de, ilk önce bu yöntemi kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda Seâlibî de kendisinden önce gelen müfessirlerin uyguladıkları bu yöntemi kullanmış, münasebet kurabildiği ölçüde âyetlerde gördüğü kapalılığı başka âyetleri delil getirerek açıklamaya çalışmıştır ki bu tefsirinde azımsanamayacak kadar çoktur.⁸⁵

Seâlibî'nin tefsirine baktığımızda bu eserin hadis bakımından çok zengin olduğuna ve Seâlibî'nin hadislerden ciddi anlamda istifade ettiğine şahit olmaktadır. Seâlibî, tefsir ilminden çok hadisle meşgul olmuş, yolculuklarının neredeyse tamamını hadis rivâyeti için yapmıştır.⁸⁶ Bu yüzden Seâlibî'ye bir muhaddis olarak bakmak daha doğru olacaktır. Bu nedenle Seâlibî, hadislerin seçiminde oldukça titiz davranmış ve eserine genellikle hasen ve sahih hadisleri almaya özen göstermiştir. Müfessirimiz tefsirine aldığı hadislerin çoğu kere senedlerini zikrederken bazen de senedleri tamamıyla hazfetmiştir. Bazen de senedlerin sadece ilk râvisini nakletmekle yetinmiştir.⁸⁷ Seâlibî, nadiren zayıf hadislerden de istifade etmiştir. Zayıf hadisleri kendisiyle delil getirmenin caiz olduğu yerlerde kullanmıştır.⁸⁸

Seâlibî, uzun hadisleri kısaltma yoluna gitmemiş, özellikle kendi mezhebine ait görüşleri desteklemek için hadislerden bolca istifade etmiştir. Ayrıca Seâlibî, biraz önce de belirttiğimiz gibi hadislerin seçiminde titiz davranmış ve hadislerin zayıf mı, sahih mi, hasen mi olduğunu ortaya koymuş ve genellikle hadisler hakkında bilgi vermiştir.⁸⁹

⁸⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, II, 503, 330; III, 76-77.

⁸⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 169, 251; II, 409.

⁸⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 38.

⁸⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, II, 26.

⁸⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 269; II, 26, 503.

⁸⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 269-270.

Seâlibî, tefsirinin mukaddimesinde, eserinde kullandığı hadis kaynaklarını da belirtmiş ve kendi tefsiri gibi içerisinde sahih ve hasen hadisleri barındıran başka bir eserin daha olmadığını söyleyerek bununla övünmüştür.⁹⁰ Zaten Seâlibî'nin hadise bu kadar değer vermesi, kendisinin eserini adlandırırken kullandığı söylemlerinden de anlaşılmaktadır.

Seâlibî'nin tefsirinde âyetlerin tefsir edilme yöntemlerinden birisi de esbâbu'n-nuzüldür. Tefsirinde âyetlerin nuzül sebeplerine yeterince yer vermiş, kimi yerde tek bir nuzül sebebi, kime yerde ise birden fazla nuzül sebebi zikretmiştir.⁹¹ Seâlibî, nuzül sebeplerini verirken rivâyetleri tenkide tabi tutmamıştır.⁹²

Müfessirimiz, bir âyetin nuzül sebebini **نزلت** veya **سببها** ya da **سبب هذه** kalıplarıyla aktarmaktadır.⁹³

Müfessir, kimi zamanda **روي**, **يروى** veya **قيل** kalıplarıyla ayetlerin nuzül sebeplerini nakletmiştir.⁹⁴

Seâlibî, tefsirinde dil, îrab ve belâgat konularına da yer vermiştir. Nahiv ve îrabla ilgili tevcih ve tevillerin birçoğunu Ebu Hayyan'ın meşhur tefsiri el-Bahru'l-Muhît'in es-Sefâkusî (ö. 742/1342) tarafından yapılan muhtasarından almıştır. Bununla birlikte Seâlibî, Müberred⁹⁵, Ebu Ubeyde⁹⁶, Ahfeş⁹⁷, Zeccac⁹⁸, Sibeveyh⁹⁹, Ferrâ¹⁰⁰, İbn Hacib¹⁰¹, İbn Hişam¹⁰², Halil¹⁰³, Ebu Ali el-Farisî¹⁰⁴, den de nakillerde

⁹⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 120.

⁹¹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 534.

⁹² Seâlibî, **a.g.e.**, I, 186.

⁹³ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 300; 309-310; 390.

⁹⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 300, 306-307; II, 241.

⁹⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 225.

⁹⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 237.

⁹⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 235.

⁹⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 404.

⁹⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 467.

¹⁰⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 177.

¹⁰¹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 257.

¹⁰² Seâlibî, **a.g.e.**, I, 325.

bulunmuştur. Kimi zaman Müfessirimiz yaptığı nakillerin arasındaki ihtilafları ortaya koymaya çalışmış, bazen de tercih yapıp bir görüşü benimsemiştir.¹⁰⁵

Seâlibî, tefsirinde kıraat konularına da değinmiş ve bu kıraatleri özellikle kıraat-i seb'adan veya kıraat-i aşeradan seçmeye özen göstermiştir. Zaman zaman da Abdullah ibn Mesud ve Übey bin Ka'b'ın Mushaflarındaki vecihlere de işaret etmiştir. Seâlibî, kıraatlar arasındaki okunuş farklarını ortaya koyarak bu farklar sonucunda âyetlerin aldığı farklı anlamları yansıtmaya çalışmıştır.¹⁰⁶

Seâlibî'nin bir ilim adamı olmasının yanı sıra takva ve zühdü ile de şöhret bulduğunu ve pek çok kimse tarafından veli bir kimse olarak tavsif edildiğini daha önce söylemiştik. Hatta eserin mukaddimesinde muhakkikler tarafından, Seâlibî'nin ârif, sâlih, zâhid kişiliğinin âlim sıfatının önüne geçtiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷ Seâlibî, eserine birçok sûfinin sözlerini almıştır. Seâlibî, tefsirinde Ebu Tâlib Muhammed bin Ali el-Acemî (ö. 386/996), Ebu Abdurrahman bin Muhammed bin Hüseyin bin Muhammed bin Musa en-Nisâburî (ö. 412/1021), Ebu'l Kasım Abdülkerîm bin Hevâzin el-Kuşeyrî (ö. 465/1073), Ebu Muhammed Abdulhak bin Abdurrahman bin Abdullah el-İşbilî (ö. 581/1185), Ebu'l Kasım Abdurrahman bin Yusuf el-Bicâî (ö. 599/1203), Abdullah bin Musa bin Abdulcelil el-Ensârî el-Evsî el-Kurtûbî (ö. 608/), İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1397), Ebu Abdullah Muhammed bin İbrahim bin Abbad en-Nüzi Şa'zelî (ö. 792/1390) ve daha ismini sayamadığımız birçok sûfinin sözlerine yer vermiştir.¹⁰⁸

Seâlibî, bazen de âyetlerdeki kavramlara açıklık getirmek için cahiliye Arap şiirinden istifade etmiştir. Bunların cahiliye Arap şiirinde farklı anlamlarda kullanıldığını söyleyip âyete değişik anlamlar yüklemiştir.¹⁰⁹

¹⁰³ Seâlibî, **a.g.e.**, II, 38.

¹⁰⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 489.

¹⁰⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 421; II, 96; III, 507.

¹⁰⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 467; II, 80.

¹⁰⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, (Muhakkikin Önsözü) I, 38; Tinbüktî, **a.g.e.**, s. 258.

¹⁰⁸ Selami Aykul, **a.g.e.**, s. 82.

¹⁰⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 299, 55; V, 231.

IV) YAZMALARI

Seâlibî'nin el-Cevâhiru'l-Hisân adlı eseri başta Cezâyir olmak üzere birçok yerde rağbet görmüş ve istinsah edilerek İslâm dünyasında yayılmıştır. Ayrıca bu eserin dünya kütüphanelerinde pek çok yazması bulunmaktadır. Biz burada eserin en eski tarihli olanından başlayarak eserin yazmaları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1) Cezâyir Dini İşler Bakanlığı Kütüphanesi, müellif nüshası¹¹⁰

2) Paris Kütüphanesinde 646/8, 5283 ve 5379 demirbaş numaralarında (3 ayrı nüsha)¹¹¹

3) Brill 2/639, Escorial 2/1324 de¹¹²

4) Tunus Zeytuniyye Kütüphanesi 1/163 ve Rabat 534 numaralarında birer nüsha¹¹³

5) Fas Karaviyyîn 162/7 ve Kâhire 2/1-34 de birer nüsha¹¹⁴

6) Ragıp Paşa Kütüphanesi 77 demirbaş numaralı nüsha, Türkiye'deki tek nüshadır.¹¹⁵

¹¹⁰ C. Brockelmann, **Gestichte Der Arabischen Litteratur, Supplementband**, Leiden, 1938, II, 351.

¹¹¹ C. Brockelmann, **G.A.L.**, Suppl., II, 351.

¹¹² C. Brockelmann, **G.A.L.**, II, 321.

¹¹³ C. Brockelmann, **G.A.L.**, Suppl., II, 351.

¹¹⁴ C. Brockelmann, **G.A.L.**, Suppl., II, 351.

¹¹⁵ Bilmen, **a.g.e.**, II, 602.

V) BASKILARI

Seâlibî'nin bu eseri birçok kez basılmıştır.

1) Cezâyir, 1905, 1907 ve 1909, Seâlibiyye Matbaası (I. 575, II. 400, III. 262, IV. 464 sayfa).¹¹⁶

2) Beyrût, 1907, Müessetü'l-İlm li'l-Matbûât (4 cilt)¹¹⁷

3) Cezâyir, 1974, el-Vataniyye matbaası¹¹⁸

4) Müessetü'l-İlm li'l-Matbûât, bu eseri 1978'de tekrar basmıştır.¹¹⁹

5) Escorial, 1909¹²⁰

6) Beyrût, 1996, Dâru'l-Kutubi'l-İlmi matbaası, (tahkikli)¹²¹

7) Beyrût, 1997, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî matbaası, (tahkikli)

¹¹⁶ Muhammed İsa Sâlihî, **el-Mu'cemü's-Şâmil li't-Turâsi'l-Arabî el-Matbua**, Ma'hadü'l-Mahtutati'l-Arabiyye, Kâhire, 1992, I, 300-301.

¹¹⁷ Muhammed İsa Sâlihî, **a.g.e.**, I, 300-301.

¹¹⁸ Muhammed İsa Sâlihî, **a.g.e.**, I, 300-301.

¹¹⁹ C. Brockelmann, **G.A.L.**, II, 351.

¹²⁰ C. Brockelmann, **G.A.L.**, Suppl, II, 321.

¹²¹ Selami Aykul, **a.g.e.**, s. 29.

VI) el-CEVÂHİRÜ'L-HISÂN'IN KAYNAKLARI

el-Cevâhirü'l-Hisân, İbn Atıyye tefsirinin muhtasarından ibâret olup ayrıca Seâlibî'nin diğer tefsirlerden derlediği birtakım bilgileri içerisinde barındıran özlü bir eserdir. Eserin önsözünde Seâlibî bu konuda şöyle demektedir: “Ben, bu özet tefsirde Allah'ın her iki dünyada benim gözümü ve senin gözünü aydın kılmasını dilediğim şeyleri kendim için derledim. İbn Atıyye tefsirinin ihtiva ettiği mühim konuları Allah'a hamd ederek bunun içinde topladım. Ayrıca imamların kitabından ve ümmetin önderlerinden güvenilir olanların eserlerinden, yaklaşık yüz eserden uygun gördüğümü kaydettim. Burada kaydedilenlerin hepsi dinde şöhret bulmuş ve tahkîk erbâbı katında değer kazanmış olan imamların eserleridir. Müfessirlerden kimden bir şey naklettimse, müellifin üslûbunu olduğu gibi aktardım. Mana bakımından bir şey nakletmedim. Çünkü hataya düşmekten korktum. Sadece ibare ve lafızları onlardan olduğu gibi aktardım. Taberî'den aktardığım şeyler, Ebu Abdullah Muhammed İbn Abdullah en-Nahvî'nin Taberî tefsirinden özetlemiş olduğu kısımlardır. O, bu noktayı iyice değerlendirmeye özen gösterdiği için ben de ondan naklettim... Bu özet kitapta müşkil bir lafızla karşılaşan kimse, nakledilen ana kaynaklara başvursun ve oradan o lafzı düzeltsin, yoksa kendi görüşü ile aklına gelen şekilde düzeltmeye kalkışmasın. Bu takdirde farkında olmadan hataya düşebilir.”¹²²

Seâlibî, hadis kaynakları hakkında, “Sahîh ve hasen hadislerden, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin dışında naklettiğim hadislerin çoğunluğu Nevevî'dendir. Terhîb ile ahirete dair hadislerin büyük bir kısmı Kurtubî'nin Tezkire'sinden ve Abdülhak'ın el-Âkibe isimli eserindedir. Beğavî'nin Mesâbîh'i ile diğer kitâblardan da zaman zaman eklemeler yaptım.” demektedir.¹²³

¹²² Seâlibî, a.g.e., I, 117-118.

¹²³ Seâlibî, a.g.e., I, 119-120.

1) TEFSİR KAYNAKLARI

A) İbn Atıyye- *el-Muharrerü'l-Vecîz*¹²⁴

B) Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Ahmed el-Lahmî- *Muhtasaru Tefsîru't-Taberî*¹²⁵

C) Sefâkusî- *el-Mücid fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Ebu Hayyan'ın el-Bahru'l-Muhît adlı eserinin muhtasarı)¹²⁶

D) Fahreddin er-Râzî- *Mefâtîhu'l-Gayb*¹²⁷

E) Ebu Bekir İbnü'l-Arabî- *Ahkâmu'l-Kur'ân*¹²⁸

2) GARİBU'L-KUR'ÂN KAYNAKLARI

A) Ebu Ubeyde el-Kâsım bin Sellam el-Herevî- *Garibü'l Eلفâzi'l-Kitâbi'l-Azîz*¹²⁹

B) Zeyneddin el-İrâkî- *Muhtasaru Garîbi'l-Kur'ân*¹³⁰

3) HADİS KAYNAKLARI

A) Buhârî- *el-Câmiu's-Sahih*¹³¹

B) Müslim- *el-Câmiu's-Sahih*¹³²

¹²⁴ Seâlibî, (Muhakkikin Önsözü) I, 43; Seâlibî, **a.g.e.**, III, 11; III, 17.

¹²⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 195; 217.

¹²⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 11; 29.

¹²⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 9, 13.

¹²⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 103, 109.

¹²⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 94.

¹³⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 94; II, 157.

¹³¹ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 16; 18.

- C) Ebu Davud- *es-Sünen*¹³³
- D) Tirmîzi- *es-Sünen*¹³⁴
- E) Nevevi- *Hilyetü 'l-Ebrâr*¹³⁵
- F) Ebu'l-Feth Muhammed bin Muhammed bin Hemmâmü'l Mısrî- *Silâhü 'l-Mümin*¹³⁶
- G) Beğavî- *Mesâbihü 's-Sünne*¹³⁷
- H) İmam Mâlik- *el-Muvattâ*¹³⁸
- I) Yusuf bin Yahya et-Tâdilî- *et-Teşevvüf*¹³⁹
- İ) Ebu Ömer İbn Abdilberr- *et-Temhid Lima fi 'l-Muvatta minel-Meâni ve 'l-Esânid*¹⁴⁰
- J) Ebu Bekîr ibn Hatib- *Târîhü 'l-Bağdat*¹⁴¹
- K) Nevevî- *Hilyetü 'n Nebevî*¹⁴²
- L) İbn Mace- *es-Sünen*¹⁴³

¹³² Seâlibî, **a.g.e.**, III , 128, 147.

¹³³ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 8, 149.

¹³⁴ Seâlibî , **a.g.e.**, III, 8, 20.

¹³⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 340, 423.

¹³⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 142, 224.

¹³⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 352; II, 17.

¹³⁸ Seâlibî , **a.g.e.**, III, 23, 152.

¹³⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 397; V, 264.

¹⁴⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 23, 153.

¹⁴¹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 173; IV, 145.

¹⁴² Seâlibî, **a.g.e.**, I, 423, 425.

¹⁴³ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 8

4) FIKİH KAYNAKLARI

A) Sahnun bin Said- *el-Kavaidü'l-Fıkhıyyeti'l-Müstenbata mine'l-Müdevveneti'l-Kübra li'l-İmam Malik b. Enes el-Asbahi*¹⁴⁴

B) *Muhtasaru İbnü'l-Hicâb el-Ferî*¹⁴⁵

C) İbn Dakik el-İd- *el-İlmâm fî Ehâdîsi'l-Ahkâm*¹⁴⁶

D) İbn Rüşd- *el-Beyân ve't-Tahsîl*¹⁴⁷

5) ŞEMÂİL KAYNAKLARI

A) Kâdî İyâz- *eş-Şifâ bi Tarîfi Hukûki'l-Mustafâ*¹⁴⁸

B) İbn Kattan- *el-Âyât ve'l-Mucizât*¹⁴⁹

6) TASAVVUF VE AHLAK KAYNAKLARI

A) *Behcetü'n-nüfus ve tehalliha bi-ma'rifeti ma leha ve ma aleyha*¹⁵⁰

B) Gazali- *İhyâi Ulûmi'd-Dîn*¹⁵¹

C) Gazali- *Cevâhiru'l-Kur'ân*¹⁵²

¹⁴⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, II, 232, 243.

¹⁴⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 96.

¹⁴⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 536, 96.

¹⁴⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 96.

¹⁴⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 216, 220.

¹⁴⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 320; III, 83.

¹⁵⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, ; I, 96; IV, 301.

¹⁵¹ Seâlibî, **a.g.e.**, ; I, 215; III, 195.

D) Ebu Hafs Tacüddin Ömer b. Ali b. Salim el-İskenderani Fakihani - *el-Menhecü'l-mübin fi şerhi'l-erbain*¹⁵³

E) İmam el-Kurtubî- *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevta ve umuri'l-ahire*¹⁵⁴

F) Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdurrahman b. Abdullah el-İşbili - *el-Ahkâmü'ş-Şer'iyyeti'l-kübra*¹⁵⁵

G) Abdullah İbn Mübârek- *ez-Zühd ve'r-Rekâik*¹⁵⁶

H) Ebu Ömer bin Abdulberr- *Behcetü'l-Mecâlis ve Ünsü'l-Mücâlis*¹⁵⁷

I) el-İsfahani- *Riyâzü'l-Müteallimîn*¹⁵⁸

İ) Şeyh Arif Billâh- *el-Kelimü'l-Fârıkiyye ve'l-Hikemü'l-Hakîkiyye*¹⁵⁹

J) İbn Atâullah- *Letâifü'l-Minen*¹⁶⁰

7) ESMÂ-İ HÜSNÂ KAYNAKLARI

A) İmam Râzi- *Şerhu Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ*¹⁶¹

B) İbn ed-Darahmil-Mevsalî- *Gâyetü'l-Meğnem fi Esmâi'llahi'l-A'zam*¹⁶²

¹⁵² Seâlibî, **a.g.e.**, I, 97; II, 144.

¹⁵³ Seâlibî, **a.g.e.**, II, 339; V, 135.

¹⁵⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 150, 203.

¹⁵⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 95, 376.

¹⁵⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 255, 346.

¹⁵⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 96; III, 8.

¹⁵⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 229, 96.

¹⁵⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 533, 545.

¹⁶⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 223; IV, 382.

¹⁶¹ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 97.

¹⁶² Seâlibî, **a.g.e.**, I, 389.

8) TARİH KİTAPLARI

A) Abdülmelik bin Muhammed bin Ebal-Kasım bin el-Kerdebûs - *el-İktifâ fi Ahbâri 'l-Hulafâ*¹⁶³

B) el-Kuzâi- *Muhtasaru 'l-Medârik*¹⁶⁴

9) DİĞER KAYNAKLAR

A) Zeccac- *el-Envâ*¹⁶⁵

B) Ebu'l-Abbas Ahmed bin Said et-Tücîbî- *el-Kevkebüd-Dürrîyyü*¹⁶⁶

C) Şebîb bin İbrahim- *el-İfsâh*¹⁶⁷

¹⁶³ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 97.

¹⁶⁴ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 456; V, 88.

¹⁶⁵ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 98.

¹⁶⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 378; 416.

¹⁶⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, I, 332, 98.

II) İSRÂİLİYYÂT

“İsrâîliyyât”, İsrâîliyye kelimesinin çoğuludur. Kelime isrâîlî bir kaynaktan aktarılan kısma veya hadise anlamına gelmektedir.¹⁶⁸ İsrâîl, rivâyetlere göre Hz. Yakup’un ismi veya lakabıdır. Hz. Yakup da, Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen meşhur on iki Yahudi boyunun atasıdır. Kur’ân-ı Kerîm Yahudilerden ekseriya “Benu İsrâîl” (İsrâîl oğulları) şeklinde bahseder.¹⁶⁹ İbrânice olan İsrâîl kelimesi, “kul” manasına gelen (isrâ) ile “Allah” manasına gelen (îl)’den mürekkeptir ve “Allah’ın kulu” manasındadır.¹⁷⁰

İsrâîliyyât kelimesi her ne kadar zahiri itibariyle Yahudi kaynaklardan rivâyet edilen bilgileri ifade ediyorsa da, tefsir ve hadis âlimleri bu kelimeyi kullanırken Yahudi kıssalarından daha kapsamlı bir manayı kastetmektedirler. Onların terminolojisinde isrâîliyyât; tefsir ve hadise katışan, aslı Yahudi, Hıristiyan veya bir başka kaynağa dayanan efsanelerdir. Bazı müfessirler ve tefsirciler, çerçeveyi daha da genişletmişler ve Yahudiler ile diğer İslâm düşmanlarınca tefsir ve hadise katılan ve eski bir kaynaktan aslı bulunmayan haberleri de isrâîliyyât diye isimlendirmişlerdir.¹⁷¹

Yukarıdaki bilgiler haricinde “terim anlamıyla isrâîliyyât’ın tam olarak hangi manaya geldiği, nasıl ortaya çıktığı ve Müslümanlar arasında ilk defa ne zaman kullanıldığı hususunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Şarkiyatçılar, IV/X. yüzyıldan önce kaleme alınan bazı eserlerde de isrâîlî rivâyetlerin bulunduğunu belirler ve kelimenin terim olarak daha sonraki dönemlerde kullanıldığı bilinmektedir. Bu anlamda isrâîliyyât kelimesinin Mes’ûdî, ardından “kütüb-i kadime” şeklinde Yakut el-Hamevî, daha sonra da İbn Teymiyye, Zehebî ve İbn Kesir gibi âlimler tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Şarkiyatçıların bir kısmı Hasan Basri, Vehb bin

¹⁶⁸ Zehebî, Muhammed Hüseyin, **Tefsir ve Hadiste İsrâîliyyât**, (Trc. Enbiya Yıldırım), Rağbet Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 27.

¹⁶⁹ Bakara 2/136, Âl-i İmrân 3/84, Nisâ 4/63.

¹⁷⁰ Abdullah Aydemir, **Tefsirde İsrâîliyyât**, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 29.

¹⁷¹ Zehebî, **a.g.e.**, s. 28.

Münebbih, Mâlik bin Dinar'dan nakledilen isrâîlî bilgilerin varlığından hareketle kavramı II/VIII. yüzyılın başlarına kadar çıkarmışlardır.”¹⁷²

Asrı saadette Hz. Peygamberin koyduğu prensibe büyük oranda uyulmuş olmasına rağmen sonraki nesillerde bu hassasiyetin azaldığı, Yahudilerden rivâyeti serbest bırakan hadisi en geniş anlamda kabul eden bazı Müslümanların kitap ve sünnette cevabını bulamadıkları konular için Yahudi asıllı kimselere başvurmuşlardır. Ashab, ehli kitaba müracaatlarında, Hz. Peygamber'in kendilerine çizdiği sağlam çizgiyi takip etmekteydi. Hz. Peygamber'in hadislerinden elde ettikleri bu çizgiyi çok iyi şekilde kullanıp, her konuda isrâîlî habere başvurmadıkları bilinmektedir. Ayrıca ehli kitabın her dediklerini de tasdik etmemekteydiler. Mesela ashabın, Hz. Nuh'un gemisinin boyu, Hz. Musa ile dolaşıp ona gerçekleri öğreten ilmi ledün sahibi kişinin öldürdüğü çocuğun ismi gibi bilinmesi önemli olmayan konular hususunda ehli kitap mühdedilerine soru sormadığı, bu konularla ilgilenmediği bilinmektedir. Ashab arasında Kur'ân'ın yorumu için isrâîliyyâtı kullananların sayısı çok az iken tabiin ve tebeü't-tabiin devrinde bu sayı artmış, onların kullandığı şüpheli rivâyetler, merfu ve mevkuf rivâyetlerin yerini alacak duruma gelmiştir. Mukâtil bin Süleyman (ö. 150/767) gibi erken dönem müfessirlerinin eserleri bunun açık örneğidir. İlk devir müfessirlerinin kitaplarındaki bilgileri eleştirmeksizin eserlerine alan ikinci nesil müfessirler ise eserleri içinden çıkılmaz hale sokmuştur.¹⁷³

Peygamber ailesinden olan ve Hz. Peygamber tarafından övülen İbn Abbas, isrâîlî haberleri nakledenlerin başında gelmektedir. Onun haricinde isrâîlî haber 66rivâyet etmekle meşhur olan zatlar, sahabilerden Ebu Hureyre (ö. 57/676) ve Abdullah bin Amr bin el-As (ö. 43/663), tabiinden Kâbu'l-Ahbâr (ö. 32/652) ve Vehb bin Münnebbih (ö. 124/741), tebeü't-tabiinden ise Muhammed bin es-Saib el-Kelbî (ö. 146/765), Abdülmelik bin Abdilaziz bin Cureyc (ö. 149/766), Mukâtil bin Süleyman ile Muhammed bin Mervan es-Süddî'dir (ö. 128/746).¹⁷⁴

¹⁷² Abdülhamit Birişik, “İsrâîliyyât”, **D.İ.A.** (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), Ankara, 2001, XXIII, 199.

¹⁷³ Abdülhamit Birişik, “İsrâîliyyât”, **a.g.md.**, XXIII, 199-200.

¹⁷⁴ Zehebî, **a.g.e.**, s. 83-128.

Hz. Peygamberin isrâîliyyâta yaklaşımını üç ana başlıkta ele almak mümkündür. Bunlar isrâîliyyâtın naklini yasaklayan hadisler, isrâîliyyâtın naklini tecviz eden hadisler ve bazı özel durumlarda Hz. Peygamberin isrâîlî haberleri nakletmenin uygun olduğuna dair hadisleri şeklinde sıralanabilir.

A) İsrâîliyyâtın Naklini Yasaklayan Hadisler

Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre, Hz. Peygamber zamanında Ehli Kitaptan olan Yahudiler, Tevrat'ı İbrânice okur ve onu Müslümanlar anlasınlar diye Arapça olarak tefsir ederlerdi. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, “Ehli Kitabı tasdik de tekzip de etmeyin; sizler, ‘Biz Allah’a ve O’nun tarafından indirilene inandık’¹⁷⁵ deyiniz” buyurdu.¹⁷⁶

Ahmed bin Hanbel ve el-Bezzar'ın Câbir'den tahrirlerine göre, Hz. Ömer Tevrat'tan bir parça yazmıştı. Yazdığı bu parçayı Hz. Peygamber'e getirdi ve okumaya başladı. Bu esnada Hz. Peygamber'in yüzü değişiyordu (renkten renge giriyordu). Mecliste bulunan Ensar'dan bir zat, Hz. Ömer'e “Yazıklar olsun sana, ey Hattab oğlu Ömer! Sen Rasulullah'ın yüzünü görmüyor musun?” dedi. Bundan sonra Hz. Peygamber, “Ehli kitaba hiç bir şey sormayın. Kendileri sapkın olan bu adamlar sizi asla doğru yola iletemezler. Sizler de (Ehli Kitaba sorduğunuz ve cevap aldığınız takdirde onları, tasdik veya tekzipten dolayı), ya hak olan bir şeyi yalanlamış veya batıl olan bir şeyi doğrulamış olursunuz. Allah'a yemin ederim ki, eğer Musa sağ olsaydı, bana iman edip yoluma uymaktan başka çare bulamazdı” buyurdu.¹⁷⁷

Rivâyete göre İbn Abbas bir gün bazı Müslümanlara şöyle çıkıştı: “Ey Müslümanlar topluluğu! Elinizde, Allah'ın, peygamberi Muhammed'e indirdiği ve okumakta olduğunuz en son ve hiç bozulmamış (içine yabancı şeyler karışmamış) olan kitap bulunduğu halde nasıl oluyor da Ehli Kitaba (bazı şeyler) soruyorsunuz? Kaldı ki Allah, Ehli Kitabın kendilerine indirilen şeyleri tebdil ettiklerini, kitabı elleriyle tağyir edip bozduklarını size haber de verdi. Onlar, “Elleriyle kitabı yazıp

¹⁷⁵ Bakara 2/136.

¹⁷⁶ el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, **el-Câmius-Sahîh**, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1407- 1987, VI, 2742.

¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Dârü'l-Fikr, Beyrût, 1991, III, 378.

da, sonra onu az bir paha ile satabilmek için “Bu Allah katındandır” dediler.¹⁷⁸ İlimden size gelen şey sizi, onlara müracaattan men etmiyor mu? Andolsun ki biz, onlardan hiç birinin size indirilenden bir şey sorduğunu asla görmüyoruz”.¹⁷⁹

B) İsrâîliyyâtın Naklini Tecviz Eden Hadisler

Bazı hadis mecmualarında yer alan, Abdullah ibn Amr el-As’a ait bir rivâyetten öğrendiğimize göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bir âyet dahi olsa, benden işittiklerinizi başkalarına ulaştırın. Ve sizler, İsrâîl oğullarından da nakledin; bunda bir beis yoktur. Kim bana kasten yalan (söz) isnad ederse o, cehennemdeki yerini hazırlasın (hazırlansın)”.¹⁸⁰

Hz. Peygamber’in Tevrat okuyan bazı Yahudileri dinlediği sabittir. Ahmed bin Hanbel’in, Abdullah bin Mesud’dan rivâyet ettiği hadis bunlardan biridir. “Allah Teâlâ bir insanı cennete sokmak için peygamberini gönderdi. O da bir havraya girdi. Bir de baktı ki bir Yahudi içeridekilere Tevrat okuyor. Hz. Peygamberin sıfatına gelince sükût ettiler. Hz. Peygamber onların yan tarafında duran hasta bir adama, “Okumayı niye kestiniz?” diye sordu. Hasta, “Bir peygamberin sıfatına geldiklerinden durdular” dedi. Hasta ardından emekleyerek geldi ve Tevrat’ı aldı. Okumaya başlayıp Hz. Peygamber ve ümmetinin sıfatına gelince “Bu, senin ve ümmetinin sıfatıdır. Ben şahadet ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur. Sen de O’nun resulüsün” dedi.¹⁸¹

¹⁷⁸ Bakara 2/79.

¹⁷⁹ el-Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed bin el-Huseyn bin Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye, Haydarabad, 1353, VIII, 249.

¹⁸⁰ Buhârî, **a.g.e.**, III, 1275.

¹⁸¹ Ahmed b. Hanbel, **a.g.e.**, I, 416.

C) İsrâîlyâtla İlgili Bazı Özel Durumlar

Mühtedî Abdullah ibn Selâm, “Rasulullah bana, bir gece Kur’ân’ı, bir gece de Tevrat’ı oku”, diye emretti demiştir.¹⁸² Bir başka rivâyete göre aynı şahıs Hz. Peygambere gelmiş ve “Ben Kur’ân’ı ve Tevrat’ı okudum” demiştir. Hz. Peygamber ona, “Bir gece de Tevrat’ı oku” diye tavsiyede bulunmuştur.¹⁸³

Bezzar’ın kaydettiğine göre Abdullah ibn Amr, bir gece rüyasında, ellerinin birinde bal, diğerinde yağ olduğunu ve bunları yaladığını görür. Sabahleyin durumu Rasulullah’a açar ve rüyanın tevilini ister. Hz. Peygamber, “Sen iki kitabı (Tevrat ve Kur’ân’ı) okuyorsun” der (yani yağ ile bal bunlara işarettir).¹⁸⁴

İlk dönemlerde isrâîliyyâta karşı tavırlarını açıkça ortaya koyan İslâm âlimlerine göre, İslâm’da diğer dinlere ait unsurların bulunması, onun güvenilirliğine ve ilahî kaynaklı oluşuna bir zarar vermez. Özellikle Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan tarihi hâdiseleri, peygamber kıssalarını, Hz. Meryem ve Ashâb-ı Kehf’e dair olaylarla ilgili beyanları aydınlatmada İsrâîlî bilgileri kullanmanın bir sakıncası yoktur. Bunun yanında İslâm âlimleri isrâîlî rivâyetleri, Kur’ân ve Sünnet ışığında sahih, uydurma veya doğruluğu ve yanlışlığı incelemeye değer bilgiler olarak üç grupta değerlendirmişlerdir ve kabul edilebilecek isrâîlî rivâyetleri, özellikle tarihe dair eserlerine almakta tereddüt göstermemişlerdir. Âlimler, itikâdî ve amelî konularla ilgisi olmayan bu tür bilgilere genellikle hakkında açıklama bulunmayan hususlarda başvurdukları, bunları bilinçli olarak kullandıkları ve büyük ölçüde kaynaklarını da belirttikleri için ilk yıllarda bu hususa pek az karşı çıkılmıştır. Tefsir ve tarih kitaplarında geçen, “Tevrat’ta okudum, Zebur’da okudum, isrâîliyyâtandır, Benî İsrâîl haberlerindedir, isrâîliyyâttan alınmıştır” gibi ifadeler, bu yaklaşımın sonucudur. Ayrıca Yahudi ve Hıristiyan iken İslâm’ı seçenlerin varlığı da dikkate alındığında bu tür nakillerin intikali kaçınılmaz olup özellikle eski dinlerinde bilgin

¹⁸²ez- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Tezkiretü'l-Huffâz**, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1956, I, 27.

¹⁸³ Zehebî, **a.g.e.**, I, 27.

¹⁸⁴ el-Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed, **et-Terâtibü'l-İdâriyye**, 1962, (Trc. Ahmet Özel), İstanbul İz Yayıncılık, 1991, II, 428.

sayılan kimselerin inanç konuları dışında geçmişteki birikimlerini kullanmaları tabiidir.¹⁸⁵

“İsrâîliyyât’ın nakledilmesini caiz görmeyenler, Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitaplarını tahrif ettiklerini, bazı hususları gizleyip bazılarını değiştirdiklerini bildiren âyetleri¹⁸⁶ delil göstererek onların kitaplarına güvenilemeyeceğini ileri sürmüşler ve Ehli Kitabın ne tasdik ne de tekzip edilmesi gerektiğine dair rivâyetlerle düşüncelerini desteklemişlerdir. Ayrıca hadisleri yazmanın yasaklanmasıyla Ehli Kitaptan nakilde bulunmak arasında bir ilişki bulunduğunu; buna izin verilmesinin, özellikle ilk asırlarda bu kaynaklara dayalı kıssacılığı büyük ölçüde artırdığını belirtmişlerdir.

İsrâîliyyât’ın rivâyet edilmesini caiz görenler de yine öncelikle Kur’ân’dan delil aramışlar ve zaman zaman Ehli Kitaba başvurarak bilgi edinmeyi tavsiye eden âyetleri¹⁸⁷, İsrâîl oğullarından rivâyeti caiz gören hadisleri ve bir kısım sahabenin merak ettiği konuları Ehli Kitaba sormalarını delil göstermişlerdir. Ancak ne ilk görüşü savunanların delilleri Ehli Kitabın bütünüyle kitaplarını tahrif ettiklerini, ne de isrâîliyyâtı rivâyet etmeyi caiz görenlerin delilleri bütün konularda Ehli Kitaba müracaat edilebileceğini ispatlayacak niteliktedir. Burada ölçü, İslâmiyet’in temel kaynaklarınca doğrulanan ve genel ilkelerine uygun düşen hususların alınması, buna aykırı rivâyetlerin terk edilmesi, hakkında hüküm verilmeyen hususlarda ise tevakkuf edilmesi şeklinde belirlenmiştir. Fakat bazı âlimler, hakkında hüküm verilemeyen hususlarda da isrâîliyyâta dair rivâyetleri kullanmanın caiz olduğunu savunmakla beraber özellikle hakkında açıklık bulunmayan hususlarda kesin hüküm vermemek gerektiğine dikkat çekmişlerdir.”¹⁸⁸

Tefsir kitaplarını incelediğimizde, müfessirlerin büyük bir çoğunluğunun İsrâîlî haberlere yer verdiğini ve ele aldıkları isrâîlî haberlere belirli bir zaviyeden baktıklarını görmekteyiz. Taberî’nin Câmîü’l-Beyân adlı tefsirinde çokça isrâîlî

¹⁸⁵ İbrahim Hatipoğlu, “İsrâîliyyât”, **D.İ.A.** (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), Ankara, 2001, XXIII, 196.

¹⁸⁶ Bakara 2/78, Nisâ 4/46, Mâide 5/13, En’âm 6/91, Neml 27/76.

¹⁸⁷ Âl-i İmrân 3/93, Yunus 10/94, İsrâ 17/101.

¹⁸⁸ İbrahim Hatipoğlu, “İsrâîliyyât”, **a.g.md.**, XXIII, 197.

habere rastlanmakla birlikte verilen bu isrâîlî haberler senedleriyle birlikte verilmekte ve nâdiren eleştiriye tabi tutulmaktadır. İbn Kesir ise Tefsîrû'l-Kur'ân'ında isrâîlî haberleri senedleriyle birlikte verip bu haberlerin neredeyse tamamını tenkide tabi tutmuştur. Mukâtil bin Süleyman ve Ebu İshak es-Sa'lebî eserlerinde çok sayıda isrâîlî haber naklettikleri halde nâdiren sened zikretmiş ve ele aldıkları İsrâîlî haberleri tenkide tabi tutmamışlardır. İsrâîliyyâtı çokça rivâyet ettiği halde bunların senedlerini vermeyen, ancak nâdiren de olsa bilginin zayıflığına ve sahih olmadığına işaret eden tefsirlere baktığımızda Vâhidî'nin el-Vasît, el-Basît ve el-Vecîz'i, Ferrâ'nın Me'âlimü't-Tenzil'i, Hâzin'in Lübâbü't-Tevîl'i ve Suyûtî'nin ed-Durru'l-Mensur'u buna örnek gösterilebilir. Sülemî, Fahreddin Râzi, Zemahşerî, İbn Atıyye, Kurtubî, Ebu'l-Berekât en-Nesefî, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Ebussuud Efendi ve Hâtib eş-Şirbinî ise eserlerinde isrâîliyyâtı bilgi olarak nakletmiş ve bu haberleri yer yer eleştirmiştir. Âlûsî'nin Ruhu'l-Meânî adlı tefsirinde isrâîlî haberleri senedsiz olarak vermesinin yanı sıra bu haberleri vermesindeki esas amaç isrâîlî haberleri tenkit etmektir. Reşid Rıza el-Menar adlı eserinde isrâîlî haberlere yer veren tefsirlere şiddetle karşı çıkmış ve eserinde sırf bu haberleri tenkit edebilmek için isrâîlî haberleri nakletme yoluna gitmiştir.¹⁸⁹

Bazı müfessirler konuya eserlerinin mukaddimelerinde yer verirken bazıları görüşlerini ilgili âyetlerin tefsiri sırasında belirtmiş, Ulûmu'l-Kur'ân'la ilgili kitaplarda da konuya yer verilmiştir. Modern dönemde araştırmacılar tefsirde isrâîliyyâtı müstakil olarak ele alıp hacimli eserler meydana getirmişlerdir. Muhammed Ebu Şehbe'nin *el-İsrâîliyyât ve'l-Mevzûat fî Kütübi't-Tefsîr*'i, Remzi Na'naa'nın *el-İsrâîliyyât ve Eseruhâ fî Kütübi't-Tefsîr*'i, Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin *el-İsrâîliyyât fî't-Tefsîr ve'l-Hadis*'i ile el-İtticâhâtü'l-Münharife fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm: Devâfi'uhâ ve def'uhâ'sı, Ahmed Bahâeddin'in *el-İsrâîliyyât'ı*, Abdullah Aydemir'in *Tefsirde İsrâîliyyât'ı* bu türden çalışmalarıdır. Yukarıda sayılan kaynakların haricinde İsrâîliyyât Türkiye'de bir takım yüksek lisans ve doktora tezi konusu olarak da çalışılmıştır. Bunlar arasında Halis Ören'in *Keşşaf ve Nesefî Tefsirlerinde Hz. Musa ile İlgili İsrâîliyyât*, Ahmet Çelik'in *Hâzin Tefsirinde İsrâîliyyât*, Şaban Karasakal'ın *İsrâîliyyât'ın Tefsire Girişi*, Abdullah

¹⁸⁹ Abdülhamit Birışık, "İsrâîliyyât", **a.g.md.**, XXIII, 200-201.

Bayram'ın *İbn Kesir'in Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm Adlı Eserinin İsrâîliyyât Açısından Değerlendirilmesi*, Ramazan Şahan'ın *Kur'ân-ı Kerîm'de Lut (a.s.), Bununla İlgili İsrâîliyyât ve Günümüze Mesajları*, Özcan Hıdır'ın *İsrâîliyyât-Hadis İlişkisi* ve İsa Akalın'ın *Ka'bu'l-Ahbâr ve Rivâyetlerinin Değeri* adlı çalışmalarını saymak mümkündür. İsrâîliyyâta dair çalışılan bu eserlerin yanı sıra XX. yüzyılda yapılan metot çalışmalarının çoğunda müfessirler ve eserleri tanıtılırken aynı zamanda isrâîliyyâta temas edilmiş ve tefsirler bu açıdan da değerlendirilmiştir.

III) SEÂLIBÎ'NİN İSRÂİLİYYÂTA BAKIŞI

Bir rivâyet tefsiri olarak kabul edilen Seâlibî'nin tefsirinde, bu türün uzantısı ve özelliği olarak yer yer isrâîlî haber ve bilgiler yer almaktadır. Müfessirimizin bu konuda ilkeli ve tutarlı davrandığını söylemek mümkündür. Seâlibî'nin, el-Cevâhiru'l-Hisân'da kimi rivâyetler çerçevesinde yaptığı değerlendirmelerinde, onun bu tutumu açıkça görülmektedir.

Şimdi müfessirin bu bağlamdaki yaklaşımına genel olarak temas etmek istiyoruz. Örneğin Seâlibî, A'râf 7/190. âyetini izah ederken kıssada geçen olayları rivâyet ettikten sonra, burada anlatılan haberin sıhhat durumuna işaret etmektedir. Kıssada rivâyet olduğuna göre şeytan Havva'ya gelir ve doğacak çocuğuna İblis'in adı olan Abdulhâris ismini vermesini ister; ayrıca Havva'ya, bunu yapmazsa doğacak olan çocuğu öldüreceğini söyler. Doğacak olan çocuğun hayatta kalması üzerine Âdem ve Havva şeytana itaat ederler. Seâlibî, Hz. Havva ve Hz. Âdem'in şeytana itaatini tenzih ederken bu kıssanın sahih olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşamadığını anlatır. Tirmîzî, bu hususta Semüre bin Cündüb'ten Hz. Peygamberin, "Hz. Havva hamile kaldığında kendisine şeytan geldi. Ki o zamana kadar Hz. Havva'nın doğan çocukları hayatta kalmamıştı. Şeytan, Hz. Havva'dan doğacak olan çocuğuna Abdulhâris ismini vermesini istedi ve Hz. Havva da çocuğuna bu ismi verdi. Bu şeytanın bir fısıltısıydı" dediğini rivâyet eder. Tirmîzî, bu hadisin hasen ve münferid olduğunu söyler.¹⁹⁰ Seâlibî, bu hadise göre onların şeytana itaatinin söz konusu olmadığını vurgular. Seâlibî'ye göre, burada yapılması gereken, mümkün olduğu kadar rivâyetin güzel bir şekilde tevil edilmesi, Allah'ın seçtiği kişinin bu tür yakıştırmalardan uzak tutulmasıdır. O, bu görüşün zayıflığı ve çürüklüğü konusunda İbnü'l-Arabî'den şunları nakletmektedir: "Bu ve benzeri haberler, Tirmîzî ve diğerlerinde, aslı astarı olmayan, kalbi, akli olanın kabul etmeyeceği isrâliyyâtla zikredilmektedir. Şüphesiz Âdem ve Havva bundan sonra, şâyet şeytan onları Allah ile aldatmış olsa bile - bir mümin bir delikten iki kere ısırılmayacağından- ona kulak

¹⁹⁰ et-Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. Muhammed b. Sevre, **es-Sünen**, İstanbul 1992, V, 267-268.

vermemişler, onu dinlememişlerdir. Gerçeğe yakın olan yorum şöyledir: “Bununla kastedilen, (Âdem ile Havva değil), Âdemoğullarıdır.”¹⁹¹

Seâlibî, Sâd 38/21. âyeti açıklarken Davut peygambere gelen misafirlerle ilgili anlatılan haberde, Hz. Davut’a gelen misafirlerin, Allah’ın Hz. Davut’a gönderdiği melekler olduğunu rivayet eder. Davut bu duruma muttali olunca hemen secdeye kapandı ve Allah’a istiğfar etti. Burada anlatılan isrâîlî haber için Seâlibî, Davut aleyhisselâmın karşı karşıya kaldığı davayla ilgili kıssacıların uzun sözleri olduğunu, ancak bunları sıhhatli olmadıkları için burada zikretmek istemediğini söylemektedir.¹⁹²

Yine Sâd 38/22. âyette Seâlibî, kıssa ile ilgili isrâîlî rivâyetlerin tamamını vermesinin yanı sıra İsrâîl oğullarına ait kitaplarda anlattığı konu ile ilgili birçok rivâyetin varlığından bahsetmekte, anlatılan bu rivâyetlerin sıhhat açısından sakıncalı ve yanlış olduğuna değinmektedir. İbn Abbas’tan nakledilen rivâyete göre kıssada, Davut’un yanına görünüşü güzel bir kuş girince Davut elini ona uzattı ve kuşu yakaladı. Kuşu bir yerden başka bir yere götürmek istedi. Ta ki görünüşü güzel bir kadın olarak çıkagelinceye kadar. Davut kendi kendine, “Keşke bu kadın benim kadınlarımdan birisi olsaydı!” dedi. Anlatıldığına göre bu kadının adı Uvriya idi. Savaşta Davut’a Uvriya’nın kocasının şehit olduğu haberi ulaştı. Ardından Davut kadını kendine nişanladı ve sonra onunla evlendi. Katâde’den nakledildiğine göre bu kadın Süleyman’ın annesidir. Âlimlerden bir gruba göre, Davut’un bu isteği üzerine Davut hakkında bir takım kınamalar olmuştur. Ayrıca Davut’un doksan dokuz hanımı olduğu da rivâyet edilir. Seâlibî, İsrâîl oğullarının kitaplarında bu kıssa hakkında Davut’a yakışık almayan bir takım rivâyetlerin mevcut olduğunu söylemektedir.¹⁹³

Seâlibî, Hûd suresi 11/77. ayette “Elçilerimiz Lut’a gelince, (Lut) onların yüzünden üzüldü ve onlardan dolayı içi daraldı da “Bu, çetin bir gündür” dedi.” mealindeki ayetle ilgili olarak, Mehdevî’den bu elçilerin Cebrâîl, Mikâîl ve İsrâîl

¹⁹¹ Seâlibî, a.g.e., III, 102.

¹⁹² Seâlibî, a.g.e., V, 62.

¹⁹³ Seâlibî, a.g.e., V, 62.

olduğunu nakletmektedir. Ayrıca müfessirimiz, Allah'ın onların kim olduklarını daha iyi bildiğini söylemiş ve bu hususta “Bir hadis varsa o zaman bu husus üzerinde durmak gerekir” diyerek ayrıntıya girmemiştir.¹⁹⁴

Âli-İmrân suresi 49. ayette müfessirimiz, Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesi ile ilgili rivayetleri nakletmiş, ayrıca Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesiyle alakalı sıhhati kesin olmayan pek çok hadisin olduğunu söyleyerek konuyu noktalamıştır.¹⁹⁵

Seâlibî, bazen de rivâyet edilen bir takım isrâîlî haberlerde konunun ihtilafı olduğuna değinerek, ilgili konu hakkında anlatılan İsrâîlî rivâyetlerden bahsetmek istemediğine değinmektedir. Bu bağlamda müfessirimiz, Neml 27/16-17. âyetlerdeki Hz. Süleyman ve askerlerinin sayısı hakkında, Hz. Süleyman'ın askerlerinin sayısı hususunda ciddi bir ihtilaf söz konusu olduğunu, sıhhati hakkında bir ölçü olmadığından dolayı burada bu türden haberleri zikretmek istemediğini söyler. Ancak “Hz. Süleyman'ın saltanatının yeryüzünün en büyük saltanatı olduğu, bütün mamur yerlerin kendisine tâbi olduğunu, tahtını cin ve insan tatifelerinin taşıdığını, kuşların onu güneşten koruduğunu ve kuşları emrinde çalıştırdığını haber verir.”¹⁹⁶

Seâlibî, konu ile ilgili rivayet edilen isrâîlî haberleri ve bu haberleri nakledenleri verdikten sonra bazen de anlatılan isrâîlî haberin nakledicisinin verdiği bu haberin içeriğinin, nakledicisi için yanlış olduğunu söyler. Mesela Tâhâ 20/9-14. âyetleri ile ilgili olarak Seâlibî, şöyle demektedir: “Hz. Musa kıssasında anlatıldığı üzere Hz. Musa, ailesi olan Şuayb'in kızıyla Mısır'a gitmek için Medyen'den yola çıktı. Ki Musa'nın cinâyet süresi de dolmuştu. Musa bu işin gizli kalmasını istedi. Anlatıldığı üzere kıskanç bir adam vardı. Musa ve ailesi gündüzleri kimseye görünmemek için yürümezken geceleri yolculuklarına devam ettiler. Fakat gece yoldan saptılar. Musa kendilerini aydınlatmak için ateş yakmak istedi fakat yakamadı. Bir ateş gördü ve ailesine, “Bekleyin!” Yani “Durun” dedi. Ve Musa ateşe doğru gitti. O meyveleri olgunlaşmış yeşil bir ağaçtı. Anlatıldığına göre o, “hünnap”

¹⁹⁴ Seâlibî, a.g.e., III, 294.

¹⁹⁵ Seâlibî, a.g.e., II, 46.

¹⁹⁶ Seâlibî, a.g.e., IV, 245-246.

veya “teke dikenî” ya da “ahududu” idi. Musa ona yaklaştığında Musa’dan kaçıyor, Musa geri döndüğünde ise ateş onu takip ediyordu. Musa bunun kendisine Allah’tan bir işaret olduğunu anladı. O gece Musa’nın bütün işleri halledildi. Çoğunluğun söylediğine göre bu haktır. İbn Abbas, “Musa bu hal üzere bir yıl kaldı” demiştir. Seâlibî, burada İbn Abbas’ın kendisinden nakledilen bu rivâyetin doğru olmadığını ileri sürmüştür.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Seâlibî, **a.g.e.**, IV, 44-5.

İKİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERLERLE İLGİLİ İSRÂİLÎ HABERLER

Seâlibî'nin el-Cevâhiru'l-Hısân adlı tefsirinde isrâilî bilgilerin en çok bulunduğu yerler, peygamberlerle ilgili rivâyetlerdir. Seâlibî, peygamberlere ait haberleri anlatırken birçok isrâilî haberi nakletmiş, bunu İslâm'ın genel hükümlerine halel getirmeyecek örnekler üzerinden yapmaya özen göstermiştir. Seâlibî, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Âdem, Hz. Süleyman ve Hz. İbrahim'le ilgili uzun ve çokça isrâilî haberi ardı ardına sıralamış, diğer peygamberlerle de ilgili epeyce isrâilî haberlere yer vermiştir. Biz bu bölümde müfessirimizin peygamberlerle ilgili aktardığı bilgileri kronolojik olarak ele alacağız.

I. Hz. ÂDEM

Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir; künyesi “Ebu'l Beşer”dir. Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinde Hz. Âdem'in yaratılışı, Cennete girişi, Cennetteki durumu, İblis ile arasında geçenler, yasaklanmış meyveden yemesi, Cennetten indirilişi, tövbesi, zevcesi Hz. Havva, çocukları v.s. gibi konular hakkında bilgi verilmektedir.¹⁹⁸ Seâlibî'nin eserinde, bu ayetlerin tefsirinde Hz. Âdem'le ilgili birçok isrâilî haber geçmektedir. Fakat biz bunların hepsini ele almak yerine seçtiğimiz yönetime bağlı kalarak üç örnek üzerinden konuyu işleyeceğiz.

¹⁹⁸ Abdullah Aydemir, **a.g.e.**, s. 303.

A) Hz. ÂDEM, HAVVA, YILAN VE İBLİS'İN YERYÜZÜNE
İNDİRİLMESİ

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

“Şeytan onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde buldukları (cennetten) onları çıkardı. Bunun üzerine, “Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır” dedik.”¹⁹⁹

Müfessir, yukarıdaki ayetin tefsirinde Hz. Âdem'in Serendib dağlarından bir dağa, Havva'nın Cidde'ye, yılanın Beysan'a ve İblis'in ise Übülle adı verilen bir yere indirildiğini söylemektedir.²⁰⁰

B) YASAKLANMIŞ AĞACIN MAHİYETİ

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا
تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

“Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik.”²⁰¹

¹⁹⁹ Bakara 2/36.

²⁰⁰ Seâlibî, a.g.e., I, 509; Karş. **Kitâb-ı Mukaddes**, Acar Matbaacılık, İstanbul, 2001, Tevrat s. 4-5, (Yaratılış 3/1-24)

²⁰¹ Bakara 2/35

Müfessirimiz, bu ayette yasaklanmış ağacın mahiyeti hakkında ilim adamlarının farklı rivayetlerinin olduğundan bahsetmektedir. Seâlibî, İbn Abbas ve İbn Mesud'dan bu ağacın, üzüm, incir ya da sümbül olabileceğini rivayet etmektedir.²⁰²

C) Hz. ÂDEM VE EŞİ HAVVA'YA ŞEYTANIN MUSALLAT OLMASI

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

“Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a, “Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız”, diye dua ettiler.” Fakat (Allah) onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında (sonradan insanlar) Allah'a ortak koşular. Allah ise onların ortak koştuğu şeyden yücedir.”²⁰³

Seâlibî, yukarıdaki ayetin tefsiri ile ilgili rivayetlerin birinde, şeytanın Havva'ya geldiğini, doğacak çocuğuna İblis'in adı olan Abdulhâris ismini vermesini istediğini, eğer böyle yapmazsa çocuğu öldüreceğini söylediğini nakletmektedir.²⁰⁴

Seçtiğimiz örneklerde görüldüğü üzere müfessirimiz, sadece rivayetleri nakletmekle yetinmiş, verdiği bilgileri herhangi bir şekilde değerlendirmemiştir.

²⁰² Seâlibî, a.g.e., I, 218.

²⁰³ A'râf 7/189–190.

²⁰⁴ Seâlibî, a.g.e., III, 102.

II. Hz. NUH

Hz. Nuh Kur'ân-ı Kerîm'de önemli bir yer teşkil eder. Kur'ân-ı Kerîm'de 43 kere Hz. Nuh'un adı geçmekte, ayrıca Hz. Nuh'un adını taşıyan bir sure bulunmaktadır.

Seâlibî'nin el-Cevâhiru'l-Hısân'da Hz. Nuh'un gemisi, gemisinin şekli, gemi yapımının kaç yılda tamamlandığı, gemiye binenlerin sayısı, Hz. Nuh'un gemiye aldığı hayvanlar, Tennur'un kaynaması, suyun yükselmesi sonucu geminin yolculuğa çıkması, geminin ne zaman yolculuğa çıktığı ve ne zaman karaya oturduğuna dair haberler nakledilmektedir. Ayrıca Hz. Nuh'un hanımı ve çocukları ile Nuh tufanı sırasında helâk olanların kimler olduğu ve buna benzer konularda nakiller de yer almaktadır.

A) Hz. NUH İLE BİRLİKTE GEMİYE BİNENLERİN SAYISI

فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ
كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ

“Onu yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler.”²⁰⁵

Seâlibî bu ayetin izahında gemiye binenlerin sayısı ile ilgili olarak kırk, yüz altmış (seksen erkek seksen kadın), on, sekiz ve yedi sayılarını vermektedir.²⁰⁶

²⁰⁵ A'râf 7/64.

²⁰⁶ Seâlibî, a.g.e., III, 43. Tevrat s. 8, (Yaratılış 7; 1-10)

B) NUH TUFANININ BAŞLAYIŞ VE BİTİŞ ZAMANI

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ
الْأَمْرُ وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ

“(Nihâyet) Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut! denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti.”²⁰⁷

Müfessir, yukarıdaki ayetin açıklamasında Hz. Nuh’un Recep ayının ilk günü Şam’daki Aynul-Verde’den gemiye bindiğini, geminin Zilhicce ayında Cûdi dağına oturduğunu ve orada bir ay kadar kaldığını, kendisine aşura gününde “İn!” denildiğini, beraberindekilerle birlikte o gün oruç tuttuğunu söylemektedir. Ayrıca Allah’ın oradaki dağlara, geminin dağlardan birine demirlenmesini vahyettiğini, Cûdî hariç diğer bütün dağların bu emri yerine getirmekten kaçındığını bildirmektedir.²⁰⁸

C) Hz. NUH’A İMAN ETMEYENLERİN KİMLER OLDUKLARINA DAİR

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ
وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ

“Nihâyet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nuh'a dedik ki: (Canlı çeşitlerinin) her birinden birer çift ile -(boğulacağına dair) aleyhinde hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye yükle! Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti.”²⁰⁹

²⁰⁷ Hûd 11/44.

²⁰⁸ Seâlibî, a.g.e., III, 285. Karş.: Tevrat s. 8-9, (Yaratılış 7; 7-24)

²⁰⁹ Hûd 11/40.

Seâlibî, söz konusu ayetteki “-(boğulacağına dair) aleyhinde hüküm verilmiş olanlar dışında-” ifadesi ile kastedilenlerin kim olduğu hususunda ihtilaf edildiğini söylemekte, bunun oğullarından Yâm veya Kenan ya da karısı Vâlia olduğu şeklinde rivayetler aktarmaktadır.²¹⁰

Seâlibî, verdiğimiz üç örnekte sadece rivayetleri nakletmiş, herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.

III. Hz. YUSUF

Hz. Yusuf, Hz. Yâkub’un oğludur. Kur’ân-ı Kerîm’in 12. suresi Hz. Yusuf’un adını taşımaktadır. Seâlibî tefsirinde Hz. Yusuf’un küçükken gördüğü rüya, kardeşlerinin Hz. Yusuf’u kıskanmaları ve onu bir kuyuya atmaları, bir yolcu grubunun Hz. Yusuf’u bulması, Hz. Yusuf’un köle olarak satılması gibi konular işlenmiştir. Ayrıca Züleyhâ’nın Hz. Yusuf’tan etkilenmesi, Hz. Yusuf’un hapse atılması ve hapiste iken bazı kimselerin rüyasını tevil etmesi, Hz. Yusuf’un kavmini kıtlıktan koruması, kardeşlerinin yiyecek bulma ümidiyle Mısır’a gelmesi, Hz. Yusuf ile kardeşleri arasındaki diyalog ve buna benzer birçok konu teferruatlı olarak anlatılmıştır.

A) Hz. YUSUF’UN KARDEŞLERİNİN HIRSIZLIKLA SUÇLANMASI

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيُّهَا
الْعَبْرُؤُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ

²¹⁰ Seâlibî, a.g.e., III, 283.

“(Yusuf) onların yükünü hazırladığı zaman maşrapayı kardeşinin yükü içine koydu! (Kafîle hareket ettikten) sonra bir tellal: “Ey kafîle! Siz hırsızsiniz!” diye seslendi.”²¹¹

Müfessir, ayette bahsedilen *sikaye*'nin melikin su içtiği ve erzak ölçtüğü bir tas olduğunu, bu tasın gümüşten yapıldığını aktarmaktadır. ²¹²

B) Hz. YUSUF'LA BİRLİKTE HAPSE ATILAN İKİ KİŞİ VE BUNLARIN RÜYALARI

وَدَخَلَ مَعَهُ السَّجْنَ فَتَيَانَ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ
الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبْنُّنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا
نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ
يَأْتِيكُمَا ذَلِكَ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ
بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا
أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

“Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: “Ben (rüyada) şarap sıkığımı gördüm.” Diğeri de: “Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz” dedi. (Yusuf) dedi ki: “Size yedirilecek yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindedir. Şüphesiz ben Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzaklaştım. Onlar âhireti inkâr edenlerin kendileridir. Atalarım İbrahim, İshak ve Yâkub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize

²¹¹ Yusuf 12/70.

²¹² Seâlibî, a.g.e., III, 68-9. Tevrat s. 53-55, (Yaratılış 42/ 1-38).

yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfündendir. Fakat insanların çoğu şükretmezler”.²¹³

Seâlibî, bu ayetlerde söz edilen iki kişinin kimliği hakkında şöyle demektedir: Hz. Yusuf'u hapsedtiler. Onunla beraber iki delikanlı da hapse girdi. O ikisinden birincisi melikin aşçısı olup ismi Meclis'tir. İkincisi ise melike su getirip götürten Nebu idi. Melik, aşçının kendisini zehirlemek istediğini ve sâkînin de aşçıya yardım ettiğini anladı ve onları hapsedti. Suddî der ki: “Hz. Yusuf hapse girince insanlar onun güzel konuşması (rüya tabir etmesinden), fazileti ve soyundan ötürü ona meyletttiler.” Hz. Yusuf onların üzgün olanlarını teselli eder, hastalarını ziyaret eder ve onlardan yardıma muhtaç olanları sorup soruşturur ihtiyaçlarını giderir ve onları hayra teşvik ederdi. Durum böyle devam ederken bu iki delikanlı Hz. Yusuf'u sevdi ve onunla arkadaş oldular. Hz. Yusuf hapistekilere: “Ben rüya tabir ederim ve tuttururum” da dedi. İbn Mesud'dan nakledilen rivâyete göre bu iki delikanlının ikisi de rüyalarını Hz. Yusuf'u denemek için kullanırken Mücâhid'ten nakledilen rivâyete göre ise bu iki delikanlı gerçekten de rüya görmüşlerdi. Onlardan biri: “Ben kendimi üzüm sıkarken gördüm” dedi. Denildi ki, üzüm şaraptır.²¹⁴

C) ZÜLEYHA VE BİR HİLESİ

ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسَجُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ

“Sonunda (Aziz ve arkadaşları) kesin delilleri görmelerine rağmen (halkın dedikodusunu kesmek için yine de) onu bir zamana kadar zindana atmaları kendilerine uygun göründü.”²¹⁵

Müfessir, bu ayetin tefsirinde Yusuf'un hapsedilmesi konusunda Züleyha'nın kocasına şöyle dediğini aktarmaktadır: “Bu İbrâni köle, benim kendisinden murâd

²¹³ Yusuf 12/36-38.

²¹⁴ Seâlibî, a.g.e., III, 325-326. Karş.: Tevrat s. 50-51, (Yaratılış 40/ 1-23).

²¹⁵ Yusuf 12/35.

almak istediğimi söyleyerek insanlar içinde beni rezil etti. Ben ise mazur olduğumu kimseye anlatamıyorum. Bana müsaade et de dışarı çıkayım ve insanlara suçsuz olduğumu anlatayım. Yahut beni evde tuttuğun gibi Yusuf'u da içerde tut".²¹⁶

Ele aldığımız örneklerde müfessirimiz, konu ile ilgili rivayetleri farklı müfessirlerden aldığı nakillerle uzun uzadıya aktarmış fakat ele alınan üç örnekte de konularla ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

IV. Hz. DAVUT

Hz. Davut kuvvet sahibi, hitabet gücü yüksek, zırh yapmakla uğraşan, kuşlarla konuşabilen, kendisini Allah'a adanmış bir peygamberdir. İsrâîl oğullarının Amâlîka kavmi ile olan mücadelesinde Tâlût'un ordusunda yer almış ve iki ordu karşı karşıya gelince Câlût, Hz. Davut tarafından öldürülmüş ve Hz. Davut'un İsrâîl oğulları yanında değeri daha da artmıştır. Rivâyete göre Tâlût kızını Hz. Davut ile nikâhlar ve Tâlût'un ölümünden sonra Hz. Davut, kral olur.

A) Hz. DAVUT'UN YANINA GELEN KİMSELER

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصِمَانِ بَعَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَأَحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ

“Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mabedin duvarına tırmanıp, Davut'un yanına girmişlerdi de Davut onlardan korkmuştu. Korkma! Biz birbirine hasım iki

²¹⁶ Seâlibî, a.g.e., III, 325. Tevrat s. 49-50., (Yaratılış 39/ 1-23)

davacıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster dediler.”²¹⁷

Seâlibî, burada Hz. Davut’un yanına girenlerin Allah’ın Davut’a gönderdiği melekler olduğunu nakleder. Davut bu duruma muttali olunca hemen secdeye kapandı ve Allah’a istiğfar etti. Hz. Davut’a gelen belanın içeriğine gelince kıssacılar bunu uzun uzadıya anlatır.²¹⁸

B) Hz. DAVUT VE UVRIYA

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ

Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mabedin duvarına tırmanıp, Davut’un yanına girmişlerdi de Davut onlardan korkmuştu. Korkma! Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster, dediler.”²¹⁹

Müfessirimiz, bu ayetle ilgili olarak İbn Abbas’tan şöyle bir rivâyet nakleder: Davut’un yanına görünüşü güzel bir kuş girer. Davut elini ona uzatır ve kuşu yakalar. Ve kuşu bir yerden başka bir yere götürmek ister. Ta ki görünüşü güzel bir kadın çıkagelineye kadar. Davut kendi kendine, “Keşke bu kadın benim kadınlarımdan birisi olsaydı” der. Anlatıldığına göre bu kadının adı, Uvriya idi. Seâlibî’nin verdiği bilgiye göre savaşta Davut’a Uvriya’nın kocasının şehit olduğu haberi ulaşır. Ardından Davut kadını kendine nişanlar ve sonra onunla evlenir.²²⁰

²¹⁷ Sâd 38/21-22.

²¹⁸ Seâlibî, a.g.e., V, 62.

²¹⁹ Sâd 38/21-22.

²²⁰ Seâlibî, a.g.e., V, 62. Karş.: Tevrat s. 392 (II. Samuel 11/4-5).

Seâlibî, birinci örnekte kendi görüşünü ortaya koyduktan sonra ele alınan konuda müfessirlerin uzunca rivayetlerinin var olduğundan bahseder, fakat onları nakletme yoluna gitmez.

İkinci örnekte ise Seâlibî, konuyu çeşitli müfessirlerin görüşleriyle naklettikten sonra, birtakım müfessirlerin yaptığı nakillerin sağlıklı olmadığını vurgulayarak bu tür rivayetlerin yakışık almadığından bahseder.

Bu örneklerde görüldüğü gibi müfessirimiz, isrâiliyyâta karşı mesafelidir.

V. Hz. EYYUB

Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Eyyub ile ilgili (Enbiyâ 21/83-84. ve Sâd 38/41-44.) âyetlerinde şeytanın Hz. Eyyub'a yorgunluk hissi vermesi ve Hz. Eyyub'un ailesine, malına ve bedenine musallat olması, şeytanın Hz. Eyyub'u kandıramaması üzerine, Hz. Eyyub'un hanımına gelerek onu kandırmaya çalışmasından bahsedilir. Bu sebeple Hz. Eyyub'un eğer, iyileşirse hanımına yüz sopa vuracağını ahdetmesi ve iyileşince bu ahdini yerine getirmesi, Hz. Eyyub'un kendisine gelen bu musibetlerden dolayı rabbine dua etmesi, Hz. Eyyub'un yere vurarak yerden su çıkarması ayrıca çıkan bu sudan içmesi ve onunla hastalıklarından kurtulması gibi konular anlatılmaktadır.

A) Hz. EYYUB'UN YERDEN ÇIKAN BİR SU İLE HASTALIKLARINDAN KURTULMASI

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ
ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ
رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَى لِّلْأُولَى الْآلِبَابِ

“Kulumuz Eyyub'u da an. O, Rabbine: “Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi” diye seslenmişti. Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su (dedik). Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahipleri için de bir ibret olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.”²²¹

Seâlibî, yukarıdaki ayetin tefsiri ile ilgili olarak şöyle demektedir: Rivâyete göre Eyyub yeri eşeledi. Saf ve soğuk bir su kaynağı çıktı. Eyyub ondan içti ve vücudundaki tüm dâhili hastalıklar kendisinden uzaklaştı. Sonra bu su ile yıkandı ve vücudundaki harici hastalıklar da geçti.²²²

B) ŞEYTANIN Hz. EYYUB’UN HANIMINI KANDIRMAYA ÇALIŞMASI VE BU DURUM KARŞISINDA Hz. EYYUB’UN TUTUMU

وَحَذِّ بِيَدِكَ ضِعْتًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُتْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ
إِنَّهُ أَوَّابٌ

“Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini böyle yerine getir. Gerçekten biz Eyyub'u sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Daima Allah'a yönelirdi.”²²³

Müfessirimiz, yukarıdaki ayetin tefsirinde şöyle bahsetmektedir. Bir gün şeytan Hz. Eyyub’un hanımına doktor suretinde görünür. Rivâyete göre bir keresinde de bir nasihatçi veya buna benzer suretlerde gözükür. Eyyub’un hanımına şöyle der: “Eğer bu adam şu puta taparsa hastalıklarından kurtulur. Ya da eğer şu put için bir tane genç deve kurban ederse, put onu bu hastalıklardan kurtarır.” Ve şeytan Eyyub’un hanımına değişik küfür şekilleri sundu. Ne zaman Eyyub’un hanımı bu hususlardan birini Eyyub’a sununca, Eyyub hanımına, “Sen yolda Allah’ın düşmanı olan şeytanla karşılaşmışsın. Eğer bu hastalıktan kurtulursam, sana yüz kırbaç vuracağım” der.

²²¹ Sâd 38/41-43.

²²² Seâlibî, a.g.e., V, 70. Karş.: Tevrat s. 674-5. (Eyüp 42/ 1-17)

²²³ Sâd 38/44.

Eyyub bu hastalıktan kurtulunca Allah ona yüz çubukluk bir demet almasını emretti. Eyyub yüz çubuğu toplayıp vurunca, yüz defa kırbaç vurmuş gibi oldu.²²⁴

Ele alınan iki örnekte de Seâlibî, sadece rivayetleri nakletmekle yetinmiştir. Onları herhangi bir şekilde değerlendirme yoluna gitmemiştir.

VI. Hz. MUSA

Adı Kur'ân-ı Kerîm'de geçen peygamberler arasında kendisinden en çok bahsedilen peygamber, Hz. Musa'dır. Bunun sonucu olarak Hz. Musa hakkında tefsir kitaplarında birbirine benzer ya da birbirinden farklı çokça isrâîlî haber yer almaktadır.

Seâlibî, el-Cevâhiru'l-Hisân'da Hz. Musa'nın doğumu, Firavun'un sarayına girişi, çocukluğu, gençliği, Mısır'dan kaçıışı, Medyen'deki hayatı, evliliği, kendisine peygamberlik verilmesi ile ilgili rivâyetleri uzun uzadıya nakletmektedir. Ayrıca Seâlibî, Hz. Musa'nın Firavun ve sihirbazlarla mücadelesi, âsâsı, kavmini Mısır'dan çıkarması, kavminin Hz. Musa'ya karşı nankörlükleri, kavmine isabet eden musibetler ile Hz. Musa ve sığır boğazlama olayı, Hz. Musa ve Kârûn gibi daha birçok konuda çeşitli haberler anlatmaktadır.

A) İSRÂÎL OĞULLARININ BAŞINA GELEN MUSİBETLER

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ آيَاتٍ
مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا
مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ

²²⁴ Seâlibî, a.g.e., V, 71.

“Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşere, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular. Azap üzerlerine çökünce, “Ey Musa! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine dua et! Eğer bizden azabı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâîl oğullarını seninle göndereceğiz” dediler. Biz, ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırıncaya hemen sözlerinden dönüverdiler.”²²⁵

Seâlibî'nin rivâyet ettiğine göre, Allah onların üzerlerine şiddetli yağmurlar gönderdi, onların toprakları sular içerisinde kaldı ve ekinleri kullanılamaz hale geldi. Onlar dediler ki, “Ey Musa! Rabbine dua et, bu belayı başımızdan kaldır da sana iman edelim”. Musa dua etti ve Allah onların üzerindeki belayı kaldırdı. Sonra bitkiler fişkırdı. Bunu görünce “Bizim korktuğumuz şey, bir musibet değilmiş, meğer büyük bir hayırmış.” dediler. Allah o zaman onların üzerlerine çekirgeler gönderdi. Çekirgeler yerde ne kadar ekili alan varsa hepsini yedi. Mâlik'ten nakille İbn Vehb, çekirgelerin, evlerine girinceye kadar her şeyi yediklerini söyler. Ve onların üzerlerine tekrar sıkıntı bastı. Sonra onlar Musa'ya dediler ki “Rabbine dua et çekirgeleri kaldırsın da sana iman edelim”. Musa, Allah'a dua etti ve çekirgeler yok oldu. Onlar tekrar küfürlerine döndüler ve Allah da onlara bir takım haşarat musallat etti ki o da çekirgeden daha küçük, uçamayan fakat zıplayan bit idi. Rivâyet edildiğine göre Musa âsâsıyla kum tepesine doğru yürüdü, sonra âsâsını vurdu ve bitlerin tümü Mısır'a dağıldı. Ardından onlar Musa'ya bu sıkıntının gitmesi için tekrar dua et dediler ve Musa dua etti. Fakat onlar tekrar şüphe ve küfre düştüler. Allah da onların üzerlerine kurbağayı musallat etti. Kurbağalar onların yataklarına giriyor, elbiselerinin arasında dolaşıyordu. Hatta herhangi birisi konuşacak olsa

²²⁵ A'râf 7/133-135.

kurbağanın ağzına sıçramasından tedirgin olurdu. İbn Cubeyr de, bir adam oturduğunda kurbağaların onların sakalına kadar geldiğinden bahseder.²²⁶

B) Hz. MUSA’NIN DOĞUMU VE FİRAVUN’UN SARAYINDA YETİŞMESİ

إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ أَنْ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ
فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي
وَلِنُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ
فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ
وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ

“Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene (şöyle) vahyetmiştik: Musa'yı sandığa koy; sonra onu denize (Nil'e) bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa! Sevilmen) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim. Hani, kız kardeşin gidip Ona bakacak birini size bulayım mı? diyordu. Böylece seni, gözü gönü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik. Ve sen, birini öldürdün de seni endişeden kurtardık. Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın. Sonra takdire göre (bu makama) geldin ey Musa!”²²⁷

Müfessirimizin, Musa a.s. kıssasında rivâyet ettiğine göre, Firavun’a, İsrâîl oğullarından bir erkek çocuğun çıkıp saltanatını yıkacağı haber verilince Firavun, İsrâîl oğullarından doğacak çocukların öldürülmesini emretti. Sonra Firavun ve memleketinin insanları yeryüzünün inşası, put yapımı ve buna benzer işlerde onların öldürülmesiyle birlikte zarara uğradıklarını görünce doğan çocukları bir yıl öldürüp ertesini yıl öldürmeme kararı almışlardı ki Hz. Harun bu öldürmeme yılında doğmuştu.

²²⁶ Seâlibî, a.g.e., III, 68-9. Karş.: Tevrat s. 74-80 (Mısırdan Çıkış 7-10)

²²⁷ Tâhâ 20/38-40.

Sonra öldürme yılının dördüncüsünde Hz. Musa dünyaya geldi. Bu durum Hz. Musa'nın annesini korkuttu. Allah ona, Musa'yı sandığa koymasını vahyetti. Bir tabut aldı ardından Musa'yı çarşafa sarmalayarak tabuta koydu ve Nil nehrine bıraktı. Firavun da o bölgede oturmuş Nil'i seyrederken bir tabut gördü ve ona doğru ilerledi. Yanında karısı da vardı. Firavun tabutun açılmasını emretti. Firavun'un karısı Musa'ya merhamet etti ve onu evlat edinmek istedi. Sonra Musa'yı emzirmek istedi fakat o, emmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine şehirdeki emzirmeyle meşgul olan kadınlara çağrıda bulunuldu. Fakat Musa onların hiç birisinden emmeyi kabul etmedi. Musa'nın annesi kızına(Musa'nın kız kardeşine) **فَصِيْهِ فَبَصُرَتْ بِهٖ** Onun izini takip et ve onu gözetle²²⁸ dedi. Kız kardeşi Firavun ve ehline “Size onun bakımını yapacak birisini bulayım mı?” dedi. Onlar: “Sen bu çocuğu tanıyor musun?” dediler. Kız inkâr etti ve “Hayır ben ne çocuğu ne de ailesini tanıyorum. Benim bu teklifim sizi içinde bulunduğunuz sıkıntıdan kurtarmak içindir.” deyince onun tavsiye ettiği kadını alıp getirmesi için gönderdiler. Musa'nın annesi geldi. Musa'yı kendine doğru çekti ve onu emzirmeye başladı. Ve Musa sütü kabul etti. Bu durum karşısında Firavun'un karısı Asiye memnun oldu ve Musa'nın annesine onlarla birlikte sarayda kalmasını söyledi. Musa'nın annesi “Evimi ve çocuklarımı bırakabilecek durumda değilim fakat o benim yanımda kalabilir” dedi. Asiye bu fikri kabul etti. Asiye ev halkına ihsanlarda bulunuyordu. İsrâîl oğulları bu emzirme ve kendilerine verilen şeylerden dolayı izzetli oldular. Musa emzirme işi bitinceye kadar orada kaldı. Asiye, Musa'nın belirlenen günde kendisine verilmesini istedi. Hizmetçilerine Musa'nın annesine birtakım hediyeler ve elbiseler verilmesini emretti. Ardından Musa tekrar saraya getirildi. Firavun onu görünce sevindi ve Musa kendisine hoş göründü. Musa'yı kendine yaklaştırdı ve Musa Firavun'un sakalından çekti. Firavun çok kızdı “Bu çocuk bana düşman” dedi ve Musa'nın öldürülmesini istedi. Asiye bu duruma tanıklık etti ve “O daha küçücük bir çocuk akledemez ki” dedi. Firavun: “Hayır o akledebiliyor” dedi ve Musa'yı bir köz ve yakut parçasıyla denemek istedi. Allah Musa'yı Firavunun elinden kurtardı ve annesine teslim etti. İsrâîl oğulları Musa'nın kendi yanlarında gelişip büyümesi, kuvvetli ve faziletli bir genç olması hasebiyle şereflendiler. İsrâîl oğulları Musa'nın emzirilmesiyle

²²⁸ Kasas 28/11.

C) Hz. MUSA VE YANAN ÇALI

وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا
لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَى النَّارِ هُدًى فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى إِنِّي
أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا
يُوحَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي

“(Resulüm!) Musa (olayının) haberi sana ulaştı mı? Hani o, bir ateş görmüş ve ailesine, “Bekleyin! Eminim ki bir ateş gördüm. Belki ondan size bir meşale getiririm veya ateşin yanında bir rehber bulurum” demişti. Oraya vardığında kendisine (tarafımızdan), “Ey Musa!” diye seslenildi: Muhakkak ki ben, evet ben senin Rabbinim! Hemen pabuçlarını çıkar! Çünkü sen kutsal vadi Tuvâ’dasın! Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver. Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah’ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl”.²³⁰

Seâlibî, eserinde anlattığına göre Hz. Musa, ailesi olan Şuayb’in kızıyla Mısıra gitmek için Medyen’den yola çıktı. Ki Musa’nın cinâyet süresi de dolmuştu. Musa bu işin gizli kalmasını istedi. Anlatıldığı üzere kıskanç bir adam vardı. Musa ve ailesi gündüzleri kimseye görünmemek için yürümezken geceleri yolculuklarına devam ettiler. Fakat gece yoldan saptılar. Musa kendilerini aydınlatmak için ateş yakmak istedi fakat yakamadı. **إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا** / Bir ateş gördü ve ailesine: “Bekleyin!” yani “Durun” dedi. Ve Musa ateşe doğru gitti. O meyveleri olgunlaşmış yeşil bir ağaçtı. Anlatıldığına göre o “hünnap”tı ya da “teke diken” veya “ahududu”

²²⁹ Seâlibî, a.g.e., IV, 54-5. Karş.: Tevrat s. 68-9 (Mısırdan Çıkış 2/1-8)

²³⁰ Tâhâ 20/9-14.

Seâlibî, İsrâîl oğullarının başına gelen musibetler, Hz. Musa'nın doğumu ve Firavun'un sarayında yetişmesi, Hz. Musa ve yanan çalı ile ilgili olarak ele alınan örnekleri uzun uzadıya nakletmiş ve bunları herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmamıştır.

VII. HZ. LUT

Hz. Lut, bugünkü İsrâîl ile Ürdün sınırı arasındaki topraklarda yaşayan ve ahlaksızlığı ile ün yapmış bir kavme gönderilmiştir. Hz. Lut, aynı zamanda Hz. İbrahim'in akrabasıdır. İbrahim'in peygamberliğini ilk kabul eden kişidir. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı üzere Lut peygamberin gönderildiği kavmin erkekleri birbirleriyle cinsel ilişkiye girmektedirler.

Seâlibî'nin tefsirinde Hz. Lut'a gelen elçiler ve bu elçilerin kimler olduğu, kavminden rezil kimselerin Hz. Lut'a gelen elçiler karşısında utanç verici bir takım eylemlere yeltenmeleri, Hz. Lut'un, kavminin genel tutumu karşısındaki hüznü gibi konularda haberler nakledilmektedir. Ayrıca Allah'ın emriyle Hz. Lut ve ona inananların selamet içerisinde şehirden ayrılmaları, haddi aşanlara isabet eden taşlar ve bu kimselerin helâk olmalarından bahsedilmektedir.

²³¹ Seâlibî, **a.g.e.**, IV, 44-5. Karş.: Tevrat s. 69-71 (Mısırdan Çıkış 3/1-22)

A) Hz. LUT'A GELEN ELÇİLERİN KİMLİKLERİ

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ
عَصِيبٌ

“Elçilerimiz Lut'a gelince, (Lut) onların yüzünden üzüldü ve onlardan dolayı içi daraldı da “Bu, çetin bir gündür” dedi.”²³²

Mehdevî'den bu elçilerin Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil olduğunu nakleden Seâlibî, Allah'ın onların kim olduklarını daha iyi bildiğini, eğer bu hususta bir hadis varsa o zaman bu husus üzerinde durmak gerektiğini söylemektedir.²³³

B) Hz. LUT'UN KAVMİNE VERİLEN CEZA

قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرَبَ أَهْلَكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ
وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَاتُكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ
أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا
حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ

(Melekler) dediler ki: “Ey Lut! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir kısmında ailenle (yola çıkıp) yürü. Karından başka sizden hiçkimse geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek olan (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir. Onlara vaat olunan (helâk) zamanı, sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?” Emrimiz gelince, oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine (balçıktan)

²³² Hûd 11/77.

²³³ Seâlibî, a.g.e., III, 294.

pişirilip istif edilmiş taşlar yağdırdık. (O taşlar:) Rabbin katında işaretlenerek (yağdırılmıştır). Onlar zalimlerden uzak değildir.”²³⁴

Seâlibî, İbn Atıyye’den Cebrâil’in kanadıyla bu kavme vurduğunu ve bu kavmin gözlerinin ferini söndürdüğünü nakletmektedir.”²³⁵

C) Hz. LUT VE AİLESİ

فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ
الْمُسْلِمِينَ

“Bunun üzerine orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada Müslümanlardan, bir ev halkından başka kimse bulmadık.”²³⁶

Seâlibî, bu ayetin tefsirinde “Müslümanların evin”den kastedilenin, Hz. Lut’un ev halkı olduğunu haber vermektedir. Müfessirimizin verdiği bilgiye göre, ev halkı Lut ve iki kızından oluşmaktaydı. Daha sonra Sa’lebî’den Lut ve ailesinin on üç kişi olduğunu, karısının helak edilenlerle birlikte helak edildiğini nakletmektedir.²³⁷

Seâlibî Hz. Lut ile ilgili birinci örnekte konu ile ilgili rivayeti naklettikten sonra anlatılan durumu Allah’ın daha iyi bildiğini söylemekte, ayrıca bu konu ile ilgili bir hadis bulunmadığından, konunun üzerinde durulmaması gerektiğini bildirmektedir. Müfessirimiz, ikinci ve üçüncü örneklerde ise sadece rivayetleri nakletmiş, onları değerlendirmemiştir.

²³⁴ Hûd 11/81-83.

²³⁵ Seâlibî, , a.g.e., III, 295. Karş.: Tevrat s. 19 (Yaratılış 18/12-14)

²³⁶ Zâriyât 51/35-36.

²³⁷ Seâlibî, a.g.e., V, 303. Karş.: Tevrat s. 19 (Yaratılış 19/26)

VIII. Hz. İBRAHİM

Hız. İbrahim, Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden en çok zikredilen peygamberlerdendir. Kur'ân-ı Kerîm'in bir suresi, İbrahim adını taşır ve İbrahim ismi, Kur'ân-ı Kerîm'de 68 yerde geçer. Hz. İbrahim'in dini Kur'ân-ı Kerîm'de "Hanîf" olarak adlandırılır²³⁸ ve Hz. Peygamberin de bu dine uyması emredilir.²³⁹ Ayrıca Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. İshak'ın babasıdır.

Seâlibî tefsirinde, Hz. İbrahim'in doğumu, çocukluğunda Nemrud'un şerrinden kurtulması, mağara hayatı, melekler tarafından büyütülmesi, babası Azer, zürriyeti ile Hz. İbrahim'in rabbini bulabilmek için çıktığı arayış, yıldızlara, aya ve güneşe bakarak Rabbini bulma sürecine girmesinden bahsetmektedir. Yine Hz. İbrahim'in hanımları Sâre ve Hacer, oğulları İsmail ve İshak, hanımı Hacer ve oğlu İsmail'i alarak çıktığı yolculuk, Hz. İsmail'le birlikte Kâbe'yi inşa etmesi, Nemrud ile olan mücadelesi, putları kırması, ateşe atılması ve bunların haricinde Hz. İbrahim'le ilgili birçok konu da anlatılmıştır.

A) Hz. İBRAHİM'İN HACER VE Hz. İSMAİL'İ ÇÖLDE BIRAKMASI

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ دُرِّيْتِي بَوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا
لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

"Ey Rabbimiz! Ey sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem'inin (Kâbe'nin) yanında, ziraat yapılmayan bir vâdiye

²³⁸ Bakara 2/135, Âl-i İmrân 3/67, Nisâ 4/ 125, En'âm 6/79.

²³⁹ Nahl 16/123.

yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver! Umulur ki bu nimetlere şükrederler.”²⁴⁰

Seâlibî, yukarıdaki ayetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle rivayette bulunmaktadır: Sâre, Hz. İsmail doğduktan sonra Hacer’i kısılandı. Bu durum üzerine Hz. İbrahim’in kafası karıştı. Rivâyet edildiği üzere Hz. İbrahim burağa bindi. Hacer ve Hz. İsmail ile birlikte şam’dan Mekke yöresine geldiler. Hz. İbrahim, Hacer ve İsmail’i orada bıraktı ve aynı gün dönmek üzere burağa bindi. Bütün bu olanlar Allah’ın vahyi üzerinedi.²⁴¹

B) Hz. İBRAHİM’İN PUTLARI KIRMASI

وَتَاللّٰهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ فَجَعَلَهُمْ جُدَادًا إِلَّا كَبِيرًا
لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ

“Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım! Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye.”²⁴²

Müfessirimiz, bu ayetin tefsirinde şunları anlatmaktadır: Onlar bayramları için hazırlandıklarında İbrahim’in de kendileriyle birlikte bayrama gelmesini istediler. Onlar durumlarının kısmen de olsa güzelleştirilmesini arzu ediyorlardı. İbrahim onlarla beraber yürüdü. Yolda giderken geride onların acizleri ve zayıf takımları kalınca İbrahim durdu ve onlara dedi ki “Ben hastayım”. Sonra İbrahim sessiz bir şekilde şöyle dedi: “Allah’a yemin ederim ki ben putlarınıza muhakkak ki bir tuzak kuracağım”. Diğer insanlar yürürken o kavmin zayıf kalanlarından birisi İbrahim’in bu sözünü işitti.

²⁴⁰ İbrahim 14/37.

²⁴¹ Seâlibî, a.g.e., III, 386. Karş.: Tevrat s. 23 (Yaratılış 21/8-21)

²⁴² Enbiyâ 21/57-58.

Sonra İbrahim a.s. putların olduğu eve doğru ilerledi. Elinde baltasıyla oraya girdi. Ve en büyükleri başta olmak üzere putları orada durur bir vaziyette buldu. O gün putların ellerine bayram dolayısıyla yemekler konulmuştu. Ve İbrahim elindeki âsâsıyla putları kırdı. Hatta onları şekilleri tanınmayacak bir hale gelinceye kadar parçaladı. Sonra onların en büyüğünü kırmadı ve onu bulunduğu hâl üzere bıraktı. Baltasını da en büyüğünün eline koydu ve İbrahim oradan ayrıldı.²⁴³

C) Hz. İBRAHİM'İN ATEŞE ATILMASI

قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا
وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ

“(Bir kısmı:) Eğer iş yapacaksınız, yakın onu da, tanrılarınıza yardım edin!” dediler. “Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!” dedik. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.”²⁴⁴

Seâlibî'nin anlattığına göre, Nemrud ve kavmi Hz. İbrahim'i yakmak için anlaştılar ve onu hapsedtiler. Sonra Nemrud, Hz. İbrahim'in yakılması için odun toplanmasını emretti. Ateş yükselip de İbrahim'i ateşe atmak istediklerinde ateşe yaklaşamadılar. Şeytan yaşlı bir adam suretinde geldi ve onlara dedi ki, “Size bir şey yapayım, siz de onu onunla fırlatın.” Onlara öğrettiği şey, mancınık yapma sanatıydı. Sonra Hz. İbrahim çıkarıldı, sıkıca bağlandı, mancınığın kefesine konuldu ve fırlatıldı. Cebrâil, Hz. İbrahim'i havada yakaladı ve bir ihtiyacı olup olmadığını sordu. Hz. İbrahim, “Sana ihtiyacım yok, ben rabbime sığınırım” dedi.²⁴⁵

Seâlibî, Hz. İbrahim ile ilgili birinci örnekte rivayeti naklettikten sonra bu konuyla ilgili siyer ve hadis kitaplarında bolca bilgi bulunduğunu haber vermektedir.

²⁴³ Seâlibî, a.g.e., IV, 89-90.

²⁴⁴ Enbiyâ 21/68-70.

²⁴⁵ Seâlibî, a.g.e., IV, 91-92.

İkinci ve üçüncü örneklerde ise, çeşitli müfessirlerin görüşlerini nakletmekte, fakat onları kritize etmemektedir.

IX. Hz. UZEYR

Uzeyr adı, Kur'ân-ı Kerîm'de Tevbe 9/30. âyette geçmektedir. Bakara 2/259. âyette bahsedilen kişinin de Uzeyr olduğu söylenmektedir. Hakkında özel bir açıklama bulunmadığı için peygamber olup olmadığı tartışmalıdır. Bu ismin Arapça olduğunu ileri sürenler varsa da, çoğunluğa göre İbranice asıllı olup Arapçalaşmıştır. İbranice'deki aslı Ezra'dır ve "yardım" (Tanrı'nın yardımı) anlamına gelmektedir. Tevrat'ta kendi adını taşıyan bir bölüm de bulunan Uzeyr, burada "kâhin, yazıcı, Rabb'in emirlerinin ve İsrâîl'e olan kanunlarının yazıcısı, Allah'ın şeriatının yazıcısı, Allah'ın inâyet eli üzerinde olan" ifadeleriyle anılır.²⁴⁶

Seâlibî tefsirinde, Yahudilerin Hz. Uzeyr'e Allah'ın oğludur demeleri, Hz. Uzeyr'in şehre girmesi, yanındaki eşyalar ve bu eşyaların mahiyeti, Allah'ın Hz. Uzeyr'i belli bir vakte kadar öldürmesi, bu ölüm anında Hz. Uzeyr'in kaç yıl uyuduğu, Hz. Uzeyr'in uyandıktan sonraki düşünceleri ve eşeği gibi bazı konulardan bahsetmektedir.

²⁴⁶ Karş., Tevrat, s. 589-602., (Ezra 1-10).

A) Hz. UZEYR'İN UĞRADIĞI KÖY

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ
اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِئَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ
بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِئَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَسْتَنَّهْ
وَأَنْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ
نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba! dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. Bir gün yahut daha az dedi. Allah ona, “Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeceğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz” dedi. Durum kendisince anlaşılınca, “Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir” dedi.”²⁴⁷

Seâlibî, İbn Abbas'tan yaptığı rivayette bu kasabaya uğrayan kişinin Uzeyr olduğunu söyler. Vehb bin Münebbih ise bu köye uğrayan kişi hakkında Ermiyâ'dır der. İbn İshak ise Ermiyâ'nın Hızır olduğunu ileri sürer. قريّة /karye kelimesi hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Zeyd bin Eslem, memleketlerinden çıkanların köyüdür ve onlar binlerce kişiydiler. Vehb bin Münebbih, Katâde, Rebî, Dahhâk ve İkrime ise, buranın Beytü'l-Makdis olduğu görüşündedirler.²⁴⁸

²⁴⁷ Bakara 2/259.

²⁴⁸ Seâlibî, a.g.e., I, 509.

B) “NASIL OLUR DA ALLAH BURAYI ÖLÜMÜNDEN SONRA İHYA
EDER” SÖZÜ ÜZERİNE UZEYR’İN ALLAH TARAFINDAN BELİRLİ
BİR VAKTE KADAR ÖLDÜRÜLMESİ

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَلَيْسَ يُحْيِي هَذِهِ
اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِئَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ
بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِئَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ
وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ
نَكْسُوهَا لحمًا فلما تبين له قال أعلم أن الله على كل شيء قدير

“Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba! dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. Bir gün yahut daha az dedi. Allah ona “Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz” dedi. Durum kendisince anlaşılınca “Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir” dedi.”²⁴⁹

Seâlibî'nin naklettiğine göre, İsrâîl oğulları olay çıkartınca, Allah onlara Buhtunnasr'ı gönderdi. Buhtunnasr onların canına okudu, onları Beytül-Makdis'ten kovdu ve Beytül-Makdis'i tahrip etti. Buhtunnasr oradan çıkınca Uzeyr ve Ermiyâ oraya geldi. Onlar ibretle baktıktan sonra şaşkınlık içerisinde: “Nasıl olur da Allah ölümünden sonra burayı ihya eder?” dediler. Bunun üzerine Allah yanında eşeği varken ve eşeği sağlam bir ipe bağlıken Uzeyr'i öldürdü. Bu esnada Uzeyr'in yanında bir sepet zeytin ya da üzüm vardı. Kimileri onun yanında içi şarap dolu bir

²⁴⁹ Bakara 2/259.

kırba olduğunu söyler. Bazıları ise onun üzüm suyu olduğunu da rivâyette eder. Ve denilir ki yanında çok az miktarda su vardı.²⁵⁰

C) Hz. UZEYR'İN NE ÖLÜ KALDIĞI SÜRE

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ
اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِئَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ
بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِئَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ
وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ
نَكْسُوهَا لحمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; “Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!” dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. “Ne kadar kaldın?” dedi. “Bir gün yahut daha az” dedi. Allah ona, “Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz” dedi. Durum kendisince anlaşılınca “Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir” dedi.”²⁵¹

Uzeyr öylece yüz yıl ölü olarak kaldı. Rivâyete göre o, bununla imtihan olundu. Uzeyr ve eşeğinin kemikleri ayrıldı. Rivâyete göre eşek çürüdü ve bütün organları ayrıldı. Sonra Allah onu diriltti ve bir melek vasıtasıyla ona sordu, “Ona ne kadar süre kaldın?” dedi. Uzeyr ise, “Bir gün ya da bir günden biraz fazla kaldım” dedi. İbn Cureyc, Katâde ve Rebî der ki, “Allah onu bir günün sabahında öldürdü ve sonrasında güneşin batacağı bir vakte yakın diriltti. Uzeyr bu durum dolayısıyla bir gün kaldı zannetti. Ve dedi ki, “Bir gün kaldım.” Sonra güneşin bir kısmının battığını

²⁵⁰ Seâlibî, a.g.e., I, 509.

²⁵¹ Bakara 2/259.

görünce yanılmış olmaktan korktuğundan “Bir günden biraz fazla” dedi. Bunun üzerine Uzeyr’e “Hayır! Sen yüz yıl kaldın.” denildi.²⁵²

Ele alınan üç örnekte de Seâlibî, sadece rivayetleri nakletmekle yetinmiştir. Onları herhangi bir şekilde değerlendirme yoluna gitmemiştir.

XI. Hz. ZEKERİYA

Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen peygamberlerden birisi de Hz. Zekeriya’dır. Kur’ân-ı Kerîm’de kendisi hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte Hz. Meryem’in bakımını üstlendiği, Allah’ın Hz. Meryem’e verdiği rızıklar sebebiyle müteessir olarak rabbine hayırlı bir nesil vermesi için niyazda bulunduğu ve kendisi yaşlı ve hanımı kısır olduğu halde Allah’ın kendilerine Hz. Yahya’yı müjdelediği gibi bir takım konular anlatılır.

Seâlibî eserinde, Hz. Zekeriya’nın hanımının Hz. Meryem’in kız kardeşi olduğu, Hz. Zekeriya’nın Hz. Meryem’i kura ile kazandığı, kendisi yaşlı ve hanımı kısır olan Hz. Zekeriya’nın Hz. Meryem’e verilen nimetleri görünce Allah’tan kendisine hayırlı bir evlat vermesini istediği ve Allah’ın kendisini Hz. Yahya ile müjdelediği gibi bir takım konuları işlemiştir.

A) Hz. ZEKERİYA’NIN RABBİNDEN KENDİSİNE TEMİZ BİR SOY VERMESİ İÇİN DUA ETMESİ

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ

الدُّعَاءِ

²⁵² Seâlibî, a.g.e., I, 509-510.

“Orada Zekeriya, Rabbine dua etti: “Rabbim! Bana tarafından hayırlı bir nesil bağışla. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin” dedi.”²⁵³

Allah’ın, Meryem’i kendi mekânında rızıklandırıldığını gören Zekeriya rabbine dua etti ve rabbinden hayırlı bir evlat istedi. Allah duasını etti. Bu arada Zekeriya yaşlanmış ve saçlarına ak düşmüştü. Ve Zekeriya rabbine, kendisine temiz bir soy vermesi için dua etti.²⁵⁴

B) Hz. ZEKERİYA’NIN KALEMİNİN DİĞERLERİNİN KALEMLERİNİ GERİDE BIRAKMASI

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ
يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ

“(Resulüm!) Bunlar, bizim sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindedir. İçlerinden hangisi Meryem’i himayesine alacak diye kur’a çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar (bu yüzden) çekişirken de yanlarında değildin.”²⁵⁵

Seâlibî, Tevrat’ta anlatıldığı üzere onların kalemlerini nehre attıklarını ve sadece Hz. Zekeriya’nın kaleminin suyun akış yönünün tersine ilerlediğini bildirmektedir.²⁵⁶

Müfessirimiz, Hz. Zekeriya ile ilgili birinci örnekte sadece rivayetleri nakletmekte, ikinci örnekte ise konuyla ilgili olarak Tevrat’tan bir alıntı yapmakta ve konuyu Hz. Peygamberden bir hadisle açıklamaktadır.

²⁵³ Âl-i İmrân 3/38.

²⁵⁴ Seâlibî, a.g.e., II, 38. İncil s. 1277 (Luka 1/5-20)

²⁵⁵ Âl-i İmrân 3/44.

²⁵⁶ Seâlibî, a.g.e., II, 44.

XII. Hz. SÜLEYMAN

Hz. Süleyman, Kur’ân-ı Kerîm’de isminden çokça bahsedilen peygamberlerden birisidir. Birçok dünya nimetlerine mazhar olmuş, kendisine büyük bir saltanat verilmiştir. Seâlibî tefsirinde, Hz. Süleyman’ın, Hz. Davut’un mülküne ve peygamberliğine varis olduğunu, kuş dilini bildiğini, rüzgâra, hayvanlara ve cinlere hâkim olduğu gibi konuları ele almaktadır. Ayrıca Hz. Süleyman’ın atları, karıncayla arasında geçen diyalogu, kuşları teftiş ettiği ve Hühüd’ü yerinde bulamadığı, Belkıs, Belkıs’ın saltanatı ve tahtı, Belkıs’a gönderilen mektup, Belkıs’ın tahtının getirilmesi, Belkıs’ın Hz. Süleyman’a gelmesi ve aralarında geçen diyalog ve yaşananların yanında Hz. Süleyman’ın vefatı hakkında birçok isrâîlî habere yer vermektedir.

A) Hz. SÜLEYMAN VE HÜDHÜD

وَتَقَفَّذَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِي لَا أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ لِأَعْدَبْتَهُ
عَدَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحْتَهُ أَوْ لِيَأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

“(Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hühüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Ya bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirecek ya da onun canını iyice yakacağım yahut onu boğazlayacağım!”²⁵⁷

Seâlibî, “Kuş gözden kayboldu” âyetine gelince bir grubun bu âyet hakkında, burada kuşların tamamı gözden kaybolmuştur” dediklerini nakleder. Bir grup ise, “Burada sadece bir kuş kaybolmuştur. Çünkü güneş, Hühüd’ün bulunduğu yere girince, bu sebeple kuşun gözden kaybolmuş olduğu ortaya çıkmış ve güneşin nereden geldiği anlaşılmıştır.” der. Abdullah bin Selam der ki, “Süleyman Hühüd’ü çağırdı. Çünkü Süleyman suyun bulunamadığı yerlere göçmüş ve suyun bilgisine

²⁵⁷ Neml 27/20-21.

ihtiyaç duymuştu. Hüdüh ise yerin altını ve üstünü görüyor ve Süleyman'a suyun bilgisini veriyordu. Ardından cin suyu çıkarıyordu. Hz. Süleyman Hüdüh'ü azapla korkuttu. İbn Abbas'a göre "Hz. Süleyman'ın Hüdüh'ü cezalandırması, Hüdüh'ün tüylerini yolmasıdır."²⁵⁸

B) Hz. SÜLEYMAN'A VERİLEN NİMETLER

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ
مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ
الطَّيْرِ وَأَوْتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ

"Andolsun ki biz, Davut'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar: Bizi, mümin kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamd olsun, dediler. Süleyman Davut'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuşdili öğretildi ve bize her şeyden (nasip) verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur."²⁵⁹

Süleyman, babası Davut'un ölümünden sonra onun saltanatı ve peygamberliğine varis kılındı. Süleyman'a kuşdili öğretildi. Ayrıca Allah, kendisine bu nimetlerden başka nimetlerde sunmuştur. Burada Süleyman'ın kuşlarla konuşmasından maksat kuşların seslerinin manasını anlaması şeklindedir. Bu, taşlar kendisine selam verdiği Hz. Peygamberin taşların selamını algılaması gibi bir durumdur.

Katâde, "Bu durum sadece kuşlara ait bir durumdur" der. Zaten karınca da uçan bir kuş cinsidir. Çünkü onun da iki tane kanadı bulunur.

Başka bir grup ise, "Bu durum bütün hayvanlar için geçerlidir" der. Burada bu durumun sadece kuşlara has kılınmasının sebebi, onun Süleyman'ın askerlerinden

²⁵⁸ Seâlibî, a.g.e., IV, 247.

²⁵⁹ Neml 27/15-18.

biri asker olmasından kaynaklanıyor. Hz. Süleyman, güneşten korunmak ve kuşları birtakım yerlere göndermek için onlara ihtiyaç duyuyordu. Öyle ki karınca zeki, güçlü, koku alma duyusu iyi olan bir hayvandı. O bir şeyleri biriktirir ve taneyi toprakta yeniden bitsin diye ikiye bölerdi. Ayrıca kişniş otunu dört parçaya böler ki bu ot bittiğinde ikiye bölünür ve o sene içerisinde bir bütünün yarısını yer ve diğer yarısını sonraki zamanlara bırakırdı. İbnü'l-Arabî bu durum karşısında “Âlimler arasında hayvanların akıl ve anlam sahibi olmaları hususunda hiçbir ihtilaf yoktur” der. Şâfiî’de “Güvercin hayvanların en anlayışlısıdır” der.²⁶⁰

C) Hz. SÜLEYMAN VE ASKERLERİNİN SAYISI

وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأَوْتَيْنَا
مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنْ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ وَحَسْبِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ
وَالنَّاسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِي النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا
أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

“Süleyman’ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları toplandı; hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevk ediliyordu. Süleyman’ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı. Nihâyet Karınca Vadi’sine geldikleri zaman, bir karınca, “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!” dedi.”²⁶¹

Hz. Süleyman’ın ordusunun miktarı hususunda ciddi bir ihtilaf söz konusudur. Seâlibî, bu bağlamda “Sıhhati hakkında bir ölçü olmadığından dolayı burada bu türden haberleri zikretmek istemiyorum. Ancak bu hususta doğru olan şey, Hz. Süleyman’ın saltanatının yeryüzünün en büyük saltanatı olduğu, bütün mamur

²⁶⁰ Seâlibî, a.g.e., IV, 245.

²⁶¹ Neml 27/16-17.

yerlerin kendisine tabi olduğu, tahtını cin ve insan taifelerinin taşıdığı, kuşların onu güneşten koruduğu ve kuşları emrinde çalıştırdığıdır.” demektedir.²⁶²

Seâlibî, Hz. Süleyman ile ilgili verilen birinci ve ikinci örnekte sadece rivayetleri nakletmekte, üçüncü örnekte ise Hz. Süleyman’ın askerlerinin sayısı konusunda farklı rivayetlerin var olduğunu söyleyip, bu rivayetlerin sıhhati hakkında bir ölçü bulunmadığından onları zikretmemektedir.

XIII. Hz. İSA

İslâm dininde İsa, Allah’ın önemli peygamberlerinden biri olarak inanılır ve sevilir. Kur’ân-ı Kerîm, İsa’nın biyolojik bir babası olmadan, Allah’ın isteği ile doğduğunu haber verir.²⁶³ Hz. İsa kimi yerde “ İsa Mesih” olarak nitelendirilir.²⁶⁴ Bu yüzden, tefsir kitaplarında Hz. İsa’nın Mesihliğine dair birçok isrâîlî haber anlatılır. Hıristiyanlarda olduğunun aksine, İslâmiyet Hz. İsa’nın Allah veya Allah’ın oğlu olduğu inancını kabul etmez.²⁶⁵

Seâlibî tefsirinde, Hz. İsa’nın doğumu, anne kucağındaiken konuşması, çamurdan kuş yapması ve kuşa üfleyince kuşun hayat bulması, âmâ ve abras hastalarını iyi etmesi gibi konular hakkında haberler verilmektedir. Ayrıca Hz. İsa’nın havarileri, Mesih İsa olması, Ruhü’l-Kudüs ile desteklenmesi, Hz. İsa ve havarilerine indirilen sofrâ, Hz. İsa’ya ihanet eden havari, Allah’ın Hz. İsa’yı kendi katına yükseltmesi ve buna benzer birçok konuda isrâîlî haberlere yer verilmiştir.

²⁶² Seâlibî, a.g.e., IV, 245-246.

²⁶³ Âl-i İmrân 3/45.

²⁶⁴ Mâide 5/17.

²⁶⁵ Nisâ 4/157-158.

A) Hz. İSA'NIN KÖR OLANLARI İYİLEŞTİRMESİ VE ÖLÜLERİ
DIRİLTMESİ

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ
مِّنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ
وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأَنْبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي
بُيُوتِكُمْ إِنِّي فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

“O, İsrâîl oğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır.”²⁶⁶

Seâlibî, yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, Hz. İsa'nın, İsrâîl oğullarına, “Hangi kuş yaratılış bakımından daha zordur?” diye sorduğunu, onların ise tüyü olmayan bir kuş olduğundan “yarasa” dediklerini haber verir. Ayrıca İsa'nın topraktan yarasalar yaptığını ve onlara üfürdüğünü, sonra yarasaların uçtuğunu ve bu durumun insanların huzurunda cereyan ettiğini bildirir. Ve onların Hz. İsa'ya, “Bu bir sihirbazdır.” dediklerini nakleder.

Rivâyet edildiğine göre İsa, ölüyü diriltmek için âsâsıyla kabre ya da ölünün kafatasına vurdu ve adamı diriltti. Adam, Allah'ın izniyle İsa ile konuştu. Seâlibî'nin naklettiğine göre, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesiyle alakalı sıhhati kesin olmayan pek çok hadis mevcuttur.

Hz. İsa'nın mucizelerine gelince, onun mucizeleri tıbbı muarız bir şekilde cereyan eder. Çünkü o dönemde tıp ilmi insanlar için çok önemliydi ve tıp onların

²⁶⁶ Âl-i İmrân 3/49.

önemli bir uğraşı idi. Dolayısıyla onlar için böyle bir durum, büyük bir hayret uyandırdı.²⁶⁷

B) Hz. İSA'NIN İNSANLARIN EVLERİNDE NE YİYİP NE BİRİKTİRDİKLERİNİ HABER VERMESİ

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّي أَخْلَقُ لَكُمْ
مِّنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ
وَالأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي
بُيُوتِكُمْ إِنِّي فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

“O, İsrâîl oğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır.”²⁶⁸

Mücâhid, “Hz. İsa çocukluğundan itibaren yazı bilenlerden idi. O, çocuklara babalarının evde yaptıklarını, evde yenen yemekleri ve evde biriktirilen şeyleri haber verirdi. Bu yüzden burada وَأُنَبِّئُكُمْ/ “Size haber veririm” kelimesi kullanılmıştır” der. Bu manada kendisine soru soran bir kimseye “Dün şunu yedin, şunu biriktirdin” derdi. Sofra inince onlarla hiçbir şey bırakmamaları, biriktirmemeleri ve evlerine götürmemeleri andı yapıldı. Fakat onlar bu anda ihanet ettiler. Onlar biriktirmeye, saklamaya ve aşırıya başladılar. Bunun üzerine Hz. İsa, onlardan her birine yedikleri ve evlerinde biriktirdikleri şeyler hakkında haber verdi. Bu durum dolayısıyla da onlar cezalandırıldı.²⁶⁹

²⁶⁷ Seâlibî, a.g.e., II, 47. Karş.: İncil s. 1195 (Matta 4/23-25)

²⁶⁸ Âl-i İmrân 3/49.

²⁶⁹ Seâlibî, a.g.e., II, 48.

C) Hz. İSA'YI ÖLDÜRMEK İSTEYENLERE ALLAH'IN KURDUĞU
TUZAK

وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

“(Yahudiler) tuzak kurdular; Allah da onların tuzaklarını bozdu. Allah, tuzak kuranların hayırlısıdır.”²⁷⁰

Onun öldürülmesi hususunda hile yapmak istemeleri, onların tuzak kurdukları zannından kaynaklanmaktadır. Ve bu yüzden Allah havarilerden birini Hz. İsa'ya benzetmek suretiyle ya da onlardan casus olan bir Yahudi üzerine onları cezalandırdı. Genel kanaat budur. İsrâîl oğullarını dünya ve ahrette şiddetli bir rezillik ve zayıflık takip etti. Bu cezalandırmayı Allah hile olarak isimlendirdi.²⁷¹

Seâlibî, Hz. İsa ile ilgili olarak ele alınan birinci örnekte, Hz. İsa'nın insanları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesi ile ilgili rivayetleri nakletmekle birlikte, bu konuyla ilgili sıhhati kesin olmayan pek çok hadisin varlığından bahsetmektedir. İkinci ve üçüncü örneklerde ise, rivayetleri nakletmekle yetinmiştir.

²⁷⁰ Âl-i İmrân 3/54.

²⁷¹ Seâlibî, **a.g.e.**, II, 50. Karş., İncil s. 1234-1235 (Matta 26/1-5)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞAHİS VE KAVİMLERLE İLGİLİ İSRÂİLÎ HABERLER

Seâlibî, el-Cevâhiru'l-Hisân'da peygamberlerle ilgili isrâilî haberleri nakletmesinin yanı sıra şahıs, kavim ya da müstakil bir takım konularla da ilgili isrâilî haberler de nakletmiştir. Bu bağlamda Ad kavmi, Ashâb-ı Kehf, Ashâb-ı Ress, Bel'am, Belkıs, Hâbil-Kâbil, İrem, Kârûn, Meryem, Sebe kavmi, Tâlût-Câlût ve benzeri birçok konuda şahıs ve kavimlerle ilgili isrâilî haberler nakletmiştir. Biz burada Seâlibî'nin ele aldığı konuların bazılarına işaret etmekle yetinmeye çalışacağız.

I. AD KAVMİ

Kur'ân-ı Kerîm'de, Ad kavmine Hz. Hud'un peygamber olarak gönderildiği ve Hz. Hud'un bu kavmi ısrarla Allah'a iman etmeye davet ettiği halde kavminin ona iman etmediği ve azgınlıklarına devam ederek elim bir azapla helâk olduklarından bahsedilir.

Müfessirimiz, eserinde Hz. Hud'un nesebi, Ad kavminin yaşadığı yer, Ad kavmine kılığın isabet etmesi üzerine Mekke'ye gönderilen heyet ve bu heyetteki kişiler, heyetteki Mersed adındaki bir şahsın Hz. Hud'a iman etmiş olduğundan bahseder. Ayrıca heyetin Mekke'de görevlerini unutup eğlenceye dalmaları, Cerâdetân adlı bir cariye'nin heyete gelme sebeplerini hatırlatmak için okuduğu şiir, Mersed'in Hz. Hud'a iman ettiğinin anlaşılması, kavminin Hz. Hud'a karşı tutumu, Allah'ın yolladığı üç bulutla imtihan edilmeleri ve siyah bir bulut kümesiyle kavminin helâk olduğu ile ilgili bir kısım rivâyetler anlatılır.

A) AD KAVMİNİN OTURDUKLARI YER VE BAZI ÖZELLİKLERİ

أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَأَذْكُرُوا إِذْ
جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılışta sizi onlardan üstün kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.”²⁷²

Seâlibî, söz konusu ayetin izahında, Ad kavmine mensup insanların boylarının uzunluklarından bahsetmekte, en uzun kişinin boyunun 100 zira, en kısa olanının ise 70 zira olduğunu rivâyet etmektedir.²⁷³

B) AD KAVMİNİN KITLIK KARŞISINDAKİ TUTUMU

وَالِى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا
تَتَّقُونَ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ
الْكَاذِبِينَ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ أُبَلِّغُكُمْ
رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى
رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي
الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحَدَّهُ
وَنَدَّرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَآتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

²⁷² A'râf 7/69.

²⁷³ Seâlibî, a.g.e., III, 44-5.

“Ad kavmine de kardeşleri Hud’u (gönderdik). O dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?”Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki, “Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz.”“Ey kavmim! dedi, ben beyinsiz değilim; fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim.” Size Rabbinin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O, sizi Nuh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılıştaki sizi onlardan üstün kıldı. O halde Allah’ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz. Dediler ki, “Sen bize tek Allah’a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir.”²⁷⁴

Seâlibî, yukarıda verilen ayetlerin tefsiriyle ilgili olarak Ali bin Ebi Tâlib’ten şu nakli yapmaktadır: “Hud’un kabri sidr ağacı ve sık çalılıkların bulunduğu kırmızı bir tepededir” der. Onlar yeryüzünün her tarafına dağıldılar. Güç ve sayılarıyla birçok millete hâkim oldular ve insanlara zulmettiler ki, onlar 13 kabile olup putperest idiler. Allah onların arasından en faziletli olan Hud’u onlara gönderdi. Hud, onları Allah’ın birliğine çağırdı ve zulmü terk etmelerini istedi.

İbn İshâk, “Hud onlara bunların dışında bir şey emretmedi” fakat onlar, Hud’u yalanladılar ve ona zulmettiler der. Allah, emrini yerine getirmelerini isteyinceye kadar bu devam etti ve onlardan 3 yıl yağmuru kesti. Bu yüzden onlar sıkıntıya uğradılar. İnsanlar bu durum karşısında çıkmaza düştü. Sonra Mekke’deki Mescid-i Haram’a doğru yöneldiler, mümin ve kâfir olarak Allah’a dua ettiler. Ki o gün Mekke’nin sahipleri Amalika’lılardı. Ve onların liderleri Muâviye bin Bekr diye isimlendirilen bir adamdı. Ad kavmi, kıtlığa tutulduktan sonra yağmur duasında bulunmak üzere Mekke’ye adamlar göndermek hususunu görüştüler ve Kayl bin Ayr, Lükaym bin Hezal, Uteyl bin Zıdd bin Ad el-Ekber ve Mersed bin Sa’d’dan -ki o imanını gizleyen Müslüman bir kimseydi- oluşan 70 kişilik bir grup oluşturdular.

²⁷⁴ A’râf 7/65-70.

Mekke'ye geldiklerinde Muâviye Bin Bekr'in evine misafir oldular. Muâviye, Harem'in ve Mekke'nin dışında oturuyordu. Bu heyet Muâviye'nin evinde bir ay kaldı. Onlar bu misafirlik süresince içki içiyor ve Muâviye'nin "Cerâdetân" adıyla anılan iki cariyesiyle şarkılar söyleyerek eğleniyorlardı. Onların uzun müddet orada kalarak eğlenmeleri Muâviye'ye zor geldi. Hâlbuki kavimleri onları katlanmakta oldukları kıtlık belasından kurtulmak maksâdıyla Mekke'ye gidip yağmur duasında bulunmaya memur eylemişlerdi. Muâviye, "Benim dayılarım halalarım helâk oldu. Bana misafirlerimin gitmelerini söylemek zor geldi. Muâviye bu durumu şarkı söyleyen iki cariyesine anlattı. Onlar: "Sen bir şiir irşat et biz bu şiiri okuruz ve umulur ki bu şiirin onları harekete geçirir" dediler.

Bu iki cariye şiiri misafirlere okuyup bitirdiler. Adamlar, okunan şiiri işittikten sonra birbirlerine: "Kavmimiz, bizi başlarına gelmiş olan şu kıtlık belasından kurtarmak maksâdıyla, yağmur duasında bulunmak için göndermişti. Siz yağmur duasını geciktirdiniz. Haydi, şu Harem'e gidiniz ve kavminiz için yağmur duasında bulununuz" dediler. Mersed bin Sa'd onlara: "Allah size yağmur duasında bulunmakla yağmur yağdırmayacaktır. Fakat peygamberinize itaat ve iman edip tövbe ederseniz yağmur yağacaktır" dedi. Ve böylece İslâm dini üzere olduğu açığa çıktı. Sonra onlar Muâviye bin Bekr'le onun babası Bekr'e: "Mersed'i bizden uzaklaştırınız ki bizimle birlikte Harem'e girmesin" dediler. Çünkü o, "Hud'un dinini kabul edip bizim dinimizi bırakmıştır" dediler. Sonra harem'e doğru gittiler. Kayl bin Anz, yağmur için dua ettiği vakit şöyle dedi: "Ey ilâhımız! Eğer Hud hak peygamber ise bize yağmur yağdır. Çünkü biz mahvolduk" diye Allah'a yalvardı. Bundan sonra Allah; biri beyaz, diğeri kırmızı ve üçüncüsü siyah olmak üzere üç bulut yarattı.²⁷⁵

²⁷⁵ Seâlibî, a.g.e., III, 45-6.

C) AD KAVMİNİN BULUTLA HELÂKI

قَالُوا أَجِئْنَا لِنُعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

Dediler ki, “Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir.”²⁷⁶

Sonra semadan bir ses nida etti: “Ey Kayl! Kendin ve kavmin için şu bulutlardan birini seç” dedi. Kayl; “Bu bulutlar arasında suyu en çok olanı siyah bulut olduğu için ben siyah bulutu seçtim” dedi..

Allah, Kayl’in seçtiği siyah bulutu içindeki felaketle birlikte Ad kavmi üzerine gönderdi. Bu bulut Müğis adlı bir ova tarafından geliyordu. Onlar bu bulutu gördüklerinde sevinerek, “İşte bu, yağmur yağdıran buluttur” dediler. Bu bulutta ne olduğunu ilk anlayan bir kadın olmuştu.” Kadın bağırdı ve çığlık attı. Ayıldıktan sonra kendisine “Ne gördün?” diye sorulduğunda o, “Bir rüzgâr ve içerisinde parlayan ateş gördüm. Bu bulutun ön tarafında bulutu sürükleyip getiren adamlar vardı” diye cevap verdi. Allah bu azabı 7 gece, 8 gündüz onlara musallat etti. Bu bulut, Ad kavminden kimseyi bırakmadan hepsini helâk etti. Hud ile ona iman edenler bir ağıla çekilmişlerdi. Onlara bu azaptan bir şey isabet etmiyor, tersine bundan haz duyuyorlardı.²⁷⁷

Seâlibî, birinci örnekte Ad kavmi insanların özelliklerinden bahsederken çeşitli müfessirlerin farklı görüşlerine yer vermiş, ikinci ve üçüncü örneklerde ise uzun uzadıya rivayetleri nakletmekle birlikte herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.

²⁷⁶ A'râf 7/65-70.

²⁷⁷ Seâlibî, a.g.e., III, 46-7.

II. ASHÂB-I KEHF

Kehf suresinde, mağara ashabı olarak isimlendirilen gençlerin, rablerine iman etmeleri ve rablerinden başkasına Allah demekten kendilerini uzak tutarak bir mağaraya sığınmaları üzerine devam eden olaylar zincirinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda Seâlibî de adı geçen eserinde bu gençlerin kimler olduğu, sayıları, hangi hükümdar zamanında yaşadıkları ve yaşadıkları dönemin Hz. İsa öncesi mi yoksa sonrası mı olduğu gibi birtakım konuları işler. Ayrıca Allah inancına sahip bu gençlerin putlara tapmak istemeyerek şehri terk ettiklerine ve bir mağaraya sığındıklarına, mağarada uyuyakaldıklarına ve uyanınca ne kadar uyuduklarına dair kesin bir bilgiye sahip olamadıklarına işaret eder. Ve içlerinden birisinin şehre erzak almaya gönderilmesini ve bu erzakların mahiyeti ile mağara ashabının uyandıklarında zamanın meliki ve ahalisiyle yaşadıkları tecrübeleri konu edinir.

A) MAĞARA GENÇLERİNİN KİMLİĞİ

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا إِذْ أَوَى
الْفِئْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا

“Resulüm! Yoksa sen, bizim âyetlerimizden Ashâbı-ı Kehf ve Ashâbı-ı Rakîm'in durumlarını şaşkıncı mı buldun? O (yiğit) gençler mağaraya sığınmışlar ve “Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!” demişlerdi.”²⁷⁸

Seâlibî, bu gençlerin kâfir Dıkyus ya da Dıkyanus adı verilen bir melik zamanında yaşayan şehir eşrafının gençleri olduğunu rivayet eder. Anlatıldığına göre bu gençler, altın bilezikler takınan, boyunlarına gerdanlıklar takan kimseler olup

²⁷⁸ Kehf 18/9-10.

Romalı idiler. Onlar Hz. İsa'ya tabi olmuşlardı diye rivâyet olunurken bir kısım ise onların Hz. İsa'dan önce yaşamış olduklarını söyler ki kıssada bu durum ihtilafıdır. İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre: Bu gençler, putlara tapan melikin dini üzereydiler. Nakkaş'tan nakledildiğine göre sonra bu gençlerde havarîlere ait bir takım bilgiler bulundu. Ya da bu gençler kendilerinden önceki milletlerin inandıklarına inanıyorlardı. Sonra Allah'a iman ettiler.²⁷⁹

B) MAĞARAYA SIĞINMALARI

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا فَضَرْبَنَا عَلَى أَدَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِئُوا أَمَدًا

“O (yiğit) gençler mağaraya sığınmışlar ve Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!” demişlerdi. Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk (uykuya daldırdık.)”²⁸⁰

Rivâyet edildiğine göre bu gençler basiret sahibi oldukları için insanların yaptıklarının kötü olduğunu gördüler. Onların bu durumu melike ulaştı. Melik onları huzuruna çağırttı ve onların dinlerine dönmesini istedi. Rivâyet edildiğine göre o gençler: Kehf Suresi 14. âyetinde olduğu gibi فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا “Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz” dediler. Sonra melik onlara, “Siz deneyimsiz ve akılsız gençlersiniz ben sizin için aceleci olmayacağım” dedi. Gençlere belirli bir mühlet verildi. Sonra gençler dinlerini korumak için şehri terk etme hususunda istişare ettiler. İçlerinden birisi: “Ben şu dağda bir mağara biliyorum” dedi.

²⁷⁹ Seâlibî, a.g.e., III, 509.

²⁸⁰ Kehf 18/10-11.

Seâlibî'nin naklettiğine göre, melik gençlerin ortadan kaybolduğunu öğrenince, mağara kapısına kadar izlerinin takip edilmesini ve onların yanına girilmesini emretti. Bu durum üzerine melikin adamları korkar ve vezirlerin bazısı krala dedi ki, “Ey melik! Yoksa sen onları çıkarırsan öldürecek misin? Kral, “Evet” dedi. Vezirlerden biri, zaten açlık ve susuzluktan daha şiddetli bir ölüm olabilir mi? O zaman mağaranın kapısını üzerlerine kapat ve onları ölüme terk et dedi. Kral bunu yaptı. Fakat daha önce de geçtiği gibi Allah, onların kulaklarına uykuyu vurdu. Yani, seslerin kulaklarına nüfuz etmelerini önleyecek şekilde kulaklarını tıkadı. Sonra Allah mağaraya yönelen gençlerin haberini bildirdi. Ardından oraya girdiler ve orayı mesken edindiler ve orada Allahın onlara kendi katından rahmet vermesi için dua ettiler.²⁸¹

C) ASHÂB-I KEHFİN DİRİLTİLMESİ

وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا
أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى
الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ
بِكُمْ أَحَدًا إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا
إِذَا أَبَدًا وَكَذَلِكَ أَعْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ
فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُيُوتًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ
الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا

“Böylece biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık: İçlerinden biri, “Ne kadar kaldınız?” dedi. (Kimi) “Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık” dediler; (kimi de) şöyle dediler, “Rabbiniz, kaldığımız müddeti daha iyi bilir.” Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın,

²⁸¹ Seâlibî, a.g.e., III, 514-5.

(şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca, nazik davransın (gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin. Çünkü onlar eğer size muttali olurlarsa, ya sizi taşıyarak öldürürler veya kendi dinlerine çevirirler ki, o zaman ebediyen iflah olmazsınız. Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın vadinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Hani onlar aralarında Ashâbı-ı Kehf'in durumunu tartışıyorlardı. Dediler ki, “Üzerlerine bir bina yapın. Rableri onları daha iyi bilir.” Onların durumuna vâkıf olanlar ise, “Bizler, kesinlikle onların yanı başlarına bir mescit yapacağız” dediler.²⁸²

كَمْ لَيْثُمْ /”Ne kadar kaldınız? “Onlar uykularından uyanınca birden akıllarına mağarada ne kadar kaldıkları geldi. Hissettiler ki bu mesele alışılmışın dışında bir durumdu. Bir zaman sonra bu durumun farkına vardılar. Aslında uyandıkları vakit uyudukları gibi bir vakitti. Uyandıkları zamanın durumu onların uyuduğu sürenin durumunu açıklar nitelikte değildi. Rivâyete göre onlar uyandıklarında açlık hissettiler. Şehre erzak almak için içlerinden birini görevlendirdiler. Elinde gümüş para ile erzak almaya gönderilen kişinin adı Temliha idi. Rivâyete göre kâfirlerin ördüğü kapı aradan uzun zaman geçtiğinde yıkılmıştı. Bir rivâyete göre ise kapıyı koyunlarını mağaraya sokmak için çoban yıkmıştı. Temliha yıpranmış eski elbisesiyle mağaradan çıktı. Binalar yıkılmış olduğundan tanıyamadı ve buralar dün yürüdüğü yerler değildi. Yürümeye devam etti. Yolları tanıyamadı ve şaşırıldı. Şehrin kapısına ulaşınca kadar bu zan içerisinde takılıp kaldı. Şehrin kapısında İslâm alametleri görünce şaşkınlığı iki kat arttı. Ve “Bu şehir nasıl Dikyanus’un şehri olabilir?” Biz daha dün bu kapının altındaydık” dedi. Başka bir kapıya doğru yöneldiğinde de aynı alametleri gördü. Sonra şehrin bütün kapılarını dolaştı. Hayretler içerisinde kaldı. İnsanları tanıyamadı, hatta insanların İsa adına yemin ettiklerini işitti. Kendine hayret etti, delirdiğini sandı, aklını kaybettiğini düşündü. Sonra alış veriş yapmak için kapıya yöneldi. “Ey Allah’ın kulu! Bana bu paraya erzak ver” dedi. Satıcı, parayı aldığı anda paranın ağırlığının dörtte bir ağırlığında olduğunu gördü. Ve dedi ki: “Bu para falan melikin zamanından kalma bir paradır. Sen nerelisin? Bu hazineyi nerden buldun?” Temliha: “Bildiğim şey ben ve arkadaşlarımdan dün bu şehirden çıktığımızdır” dedi. İnsanlar: “Bu deli” dediler. Onu

²⁸² Kehf 18/19-21.

Hatta rivâyete göre bir kısım önde gelen kimseler, “Bu gençler Dıkyanus zamanında mağaraya kapatılan ve şehrin kapısındaki bakır levhada yazılı olan gençlerdir” dedi. Melik onlara doğru ilerleyince halk da onlarla beraber mağaranın kapısına gelinceye kadar ilerledi. Temliha, “Önce ben gireyim de arkadaşlarım korkmasın” dedi. Onların yanına girdi, onlara olup biteni anlattı ve onların İslâm üzere bir topluluk olduğundan bahsetti. Rivâyete göre sevindiler ve melikin huzuruna çıktılar. Onlar melike, melik onlara tazimde bulundu. Sonra tekrar mağaraya döndüler. Ekser rivâyete göre Temliha onlara bu durumu bahsettiğinde onlar öldüler. İnsanlar onların çıkmalarını beklediler. Bu durum gecikince içeri girdiler. Her içeri giren korktu. Ve onları ölmüş vaziyette buldu.²⁸³

Ele alınan örneklerde Seâlibî, mağara ashâbının kimler oldukları, şehirden çıkışları, mağaraya sığınmaları, uyuyakalmaları ve onların başlarından geçen hikâyeyi sistematik olarak naklettiğini görmekteyiz. Müfessirimiz, örnekleri bazen farklı müfessirler kanalıyla nakletmiş fakat onları herhangi bir tenkide tabi tutmamıştır.

III. ASHÂB-I RESS

Kur’ân-ı Kerîm’de sadece Furkan suresi 38. ve Kaf suresi 12. âyetlerde yer alan Ashâb-ı Ress hakkında, tefsir kaynaklarında, kuyu etrafında oturan bu halkın kimler olduğu, hangi peygamberin kavmi oldukları, onların kuyuları doldurduğu, Ad

²⁸³ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 509-10.

kavmi de olabilecekleri, öldürdükleri peygamberin kim olduğu ve nasıl helâk olduklarından bahsedilir.

A) RESS ASHÂBINA GÖNDERİLEN PEYGAMBERLER

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَتَمُودُ وَعَادُ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ

لُوطٍ

“Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı ve Semûd da yalanlamıştı. Âd ve Firavun ile Lût'un kardeşleri de (yalanladılar).”²⁸⁴

Ress halkına gönderilen peygamber hususunda, Seâlibî şu iki görüşü nakletmektedir:

a) Onlara gönderilen peygamber Hanzala bin Süfyân idi.²⁸⁵

b) Ress ve Eyke ehlinin her ikisine de Allah Hz. Şuayb'i yollamıştı.²⁸⁶

²⁸⁴ Kaf 50/12-13.

²⁸⁵ Seâlibî, a.g.e.,V, 272.

²⁸⁶ Seâlibî, a.g.e.,IV, 210.

B) ASHÂB-I RESS'İN PEYGAMBERLERİNİ ÖLDÜRMELEİ

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَتَمُودُ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ

لُوطٍ

“Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı ve Semûd da yalanlamıştı. Âd ve Firavun ile Lût'un kardeşleri de (yalanladılar).”²⁸⁷

Anlatıldığına göre Allah kendilerine Hanzala bin Süfyân adında bir peygamber gönderdi. Fakat onlar bu peygamberi kuyuya attılar ve üzerini toprakla kapattılar. Allah ta onları helâk etti. Dahhâk ise, “Ress, Yâsin sahibinin içinde öldürüldüğü yerdir” der. Onların Ad kavmi olduğu da söylenir.²⁸⁸

Seâlibî, Ashab-ı Ress ile ilgili olarak ele aldığımız iki örnekte de sadece rivayetleri nakletmekle yetinmiştir.

IV. BEL'AM

Bel'am bin Baûra, Kenânîlerin güçlülerinden biriydi. Anlatıldığına göre Bel'am, yanında Hz. İbrahim'e verilen sayfalar ve İsm-i Azam'a dair birtakım şeylerin bilgisi bulunan, duası makbul ve sâlih bir kimse idi. Bel'am hakkında Seâlibî, Hz. Musa ve askerleri Kenânîlerin topraklarına girdiği vakit kavminin Bel'am'a gelerek Hz. Musa ve ordularına karşı kendilerine dua ve yardımda bulunmasını istemesiyle başlayan olaylar zincirinden bahsetmektedir.

²⁸⁷ Kaf 50/12.

²⁸⁸ Seâlibî, a.g.e.,V, 272.

A) ÂYETTE BAHSİ GEÇEN “O KİMSE”NİN KİMLİĞİ

وَإِذْ عَلَّمْنَا نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ

الْغَاوِينَ

“Onlara (Yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku.”²⁸⁹

Seâlibî'nin İbn Abbas'tan naklettiğine göre, bu kimsenin Kenânîlerin güçlülerinden bir adamdır. Ayrıca o, söz konusu şahsın adının Bel'am bin Baûra olduğunu söylemiş ve bu kişinin adının Bel'am bin Bair olabileceğini de rivayet etmiştir.²⁹⁰

B) BEL'AM VE BEL'AM'IN YANINDAKİ BİLGİLER

وَإِذْ عَلَّمْنَا نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ

الْغَاوِينَ

“Onlara (Yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku.”²⁹¹

Müfessirimizin, yukarıdaki ayetleri şöyle aktarmaktadır: Hz. Musa onlara saldırıp onların topraklarına yaklaştığında onlar Bel'am'a sığındılar. Bel'am duası makbul olan salih bir kimseydi. Anlatıldığına göre Bel'am'ın yanında Hz. İbrahim'e

²⁸⁹ A'râf 7/175.

²⁹⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, III, 94. Karş.: Tevrat s. 193 (Çölde Sayım 22/1-41)

²⁹¹ A'râf 7/175.

verilen sayfaların bilgisi ya da buna benzer birtakım şeylerin bilgisi bulunmaktaydı. İbn Abbas ve bir takım âlimlere göre Bel'am ism-i âzamı bilmekteydi. Fakat bu konuda farklı rivâyetler söz konusudur.²⁹²

C) BEL'AM'IN MACERASI

وَإِثْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ
الْغَاوِينَ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ
الْكَلْبِ إِنْ تَحْمَلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
فَأَقْصُصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“Onlara (Yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku. Dileseydik elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer. Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler.”²⁹³

Seâlibî'nin anlattığına göre, kavmi Bel'am'a gelerek, “Ey Bel'am! Musa ve askerlerine karşı Allah'a dua et” dediler. Bel'am onlara: “Ben Allah'ın peygamberine karşı nasıl dua ederim” dedi. Bel'am'ı ikna edinceye kadar ısrar ettiler. Bel'am, Musa ve askerlerini görebileceği bir dağa çıktı. Sonra kavmine dedi ki, “Rabbimden emir alıncaya kadar bunu yapmayacağım.” Ve bunu yapmaktan da kaçındı. Sonra onlara, “Ben bundan nehyedildim” dedi. Kavmi ona ısrar edince Bel'am, “İkinci kez isteyeceğim” dedi ve sustu. Bel'am kavmine durumu açıklayınca kavmi, “Allah seni nehiyle durdurmadı bilakis bunu Allah istedi” dediler. Bel'am sonra askerleri görebileceği bir dağa çıktı ve Musa'ya karşı dua etmeye başladı. Fakat dili Musa'nın

²⁹² Seâlibî, a.g.e., III, 94.

²⁹³ A'râf 7/175-176.

lehinde dua etmeye başlayıp kendi kavmine beddua etmeye yöneldi. Kavmi Bel'am'a, "Ne diyorsun sen?" dediler. Bel'am, "Ben bunu kendi isteğimle yapmıyorum ve dilime hâkim de olamıyorum" dedi. Hatta rivâyet edildiğine göre Bel'am'ın dili ağzından çıkarak göğsüne kadar sarktı. Bel'am kavmine, "Vallahi ben helâk oldum. Fakat hileden başka yapılacak bir şey kalmadı. Siz kadınları toplayarak ellerine ticaret eşyası veriniz; bunları Musa'nın askerleri arasına girerek satsınlar. Ve hiçbir kadın erkeklerden çekinmesin. Çünkü onlar zina ederlerse helâk olurlar" der. Sonra kadınlar Musa'nın askerleri arasına girdiler ve İsrâîl oğullarından biri o kadınlardan biriyle zina etti. Sonra Finhas bin İzar bin Harun geldi. Durumu öğrenince mızrağını o ikisine saplayarak mızrağıyla ikisini birden havaya kaldırdı. İsrâîl oğulları arasında veba yayıldı. Bir saat içerisinde yetmiş bin kişi öldü. Musa bundan sonra Allah'ın âyetlerinden uzak duranları öldürdü.²⁹⁴

Seâlibî, Bel'am'ın kim olduğuna ve yanındaki bir takım bilgilerden bahsetmekte ayrıca Musa, Bel'am ve Bel'am'ın kavmi arasında geçen olayları genişçe anlatmaktadır. Müfessirimiz, verdiği üç örnekte rivayetleri nakletmekle yetinmiştir fakat bu rivayetleri değerlendirmeye tabi tutmamıştır.

V. HÂBİL-KÂBİL

Hz. Âdem'in oğulları olarak bilinen fakat isimleri zikredilmeyen bu iki kardeşin hikâyesi Kur'ân-ı Kerîm'de sadece Mâide suresinde geçmektedir. Buradaki âyetlere göre bu iki kardeş Allah'a birer kurban adanmışlardı. Kâbil kendi kurbanının kabul edilmediğini görünce, kurbanı kabul edilen kardeşi Hâbil'i kıskançlığından öldürür. Daha sonra Kâbil'in, cesedi ortada kalan kardeşi Hâbil'e ne yapacağını bilememesi üzerine, Allah'ın bir karga göndererek cesedin nasıl örtüleceğini haber verdiği anlatılır.

Seâlibî de eserinde bu konuyla ilgili olarak, Hz. Havva'nın her doğumda bir kız bir erkek çocuk dünyaya getirdiğinden, Hâbil ile Kâbil'in ikizlerinin

²⁹⁴ Seâlibî, a.g.e., III, 94. Karş.: Tevrat s. 193-198 (Çölde Sayım 22-25)

eşlendirildiğinden, Kabil'in eşleştirme sonucu eşini kabul etmeyerek kendi ikizini istediğinden bahseder. Ayrıca bütün bunların neticesinde hangisinin bu kızla evlenmekte haklı olduğunu anlamak üzere Hâbil'le Kâbil'in sunduğu kurban, Hâbil'in Kâbil tarafından öldürülmesi, Allah'ın Hâbil'in cesedinin ortada kalması hasebiyle bir karga göndermesi ve bütün bunların sonucunda Kâbil'in pişman olması gibi bir takım haberler nakleder.

A) KÂBİL'İN İKİZ KIZ KARDEŞİYLE EVLENMEK İSTEMESİ ÜZERİNE GEÇEN HADİSELER

وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُنْقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

“Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğlerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden) “Andolsun seni öldüreceğim” dedi. Diğeri de “Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder” dedi (ve ekledi:)”²⁹⁵

Seâlibî, burada Âdem'in iki oğluyla kastedilenin Hâbil ile Kâbil olduğuna işaret eder. İbn Mesud'a göre bu akrabalık, Havva'nın her doğurmasında bir erkek ve bir dişi doğurmasından kaynaklanmaktadır. Ve doğan bir erkek diğ doğumdan olma kız ile evlendiriliyordu. Aynı anda doğan çocukların evlendirilmesi helal değildi. Kâbil güzel bir kız kardeş ile birlikte doğdu. Hâbil'le aynı anda doğan kız kardeşi ise güzel değildi. Âdem, Hâbil ile güzel olan kızını evlendirmek istediğinde Kâbil: “Benim hakkım benimle birlikte doğandır” dedi. Âdem ona durumu açıkladı, fakat Kâbil bunu kabul etmedi. Sonra kurban sunma konusunda anlaştilar. Hâbil'in sunduğu kurban kabul edildi, Kâbil'inki kabul edilmedi. Kâbil böylece cevabını almış oldu.²⁹⁶

²⁹⁵ Mâide 5/27.

²⁹⁶ Seâlibî, a.g.e.,II, 370. Karş.: Tevrat s. 5 (Yaratılış 4/1-5)

B) HÂBİL'İN CESEDİNİN GÖMÜLMESİ

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ
يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ
النَّادِمِينَ

“Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş) “Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim dedi” ve ettiğine yananlardan oldu.”²⁹⁷

Seâlibî, Kâbil'in, Hâbil'i öldürmesinin üzerinden iki gün geçtikten sonra ne yapacağını bilemediğini, derken Allah'ın ölü bir karga üzerine canlı bir kargayı yolladığını, karganın toprağı eşelemeye başladığını ve ölü karga üzerine toprak serptiğini nakletmektedir.²⁹⁸

C) HÂBİL'LE ÇATIŞMAYA GİREN KÂBİL'İN DURUMU

وَإِثْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأُ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ
يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ لَئِن بَسَطْتَ إِلَيَّ
يَدَكَ لِنَفْسِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدَيَّ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَنَّكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ إِنِّي
أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ

²⁹⁷Mâide 5/31.

²⁹⁸ Seâlibî, a.g.e.,II, 372. Karş.: Tevrat s. 5 (Yaratılış 4/8)

“Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğherinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden) Andolsun seni öldüreceğim dedi. Diğeri de Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder dedi (ve ekledi:) Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur.”²⁹⁹

Seâlibî, İbn Atıyye'den bu konuyla ilgili rivayette bulunmuştur: “Bundan anlaşılıyor ki Kâbil apaçık asi olmuştur yoksa kâfir olmamıştır”. Çünkü eğer kâfir olsaydı en azından Kâbil'de böyle bir çelişki içine düşmez ve tereddüt göstermezdi.

بِائْتِمِي / Tebûe kelimesinin manası tam bir yüklenmeyle yüklenmek demektir.

وَإِئْتِمِكَ / benim ve senin günahlarını anlamında olup aslında benim günahlarımı ve beni öldürme günahını yüklenmen anlamındadır. Bu tevil Hz. Peygamberin, “Kıyamet günü zalim ve mazlum getirilir ve zalimin iyilikleri yarılanıncaya kadar mazlumun iyiliklerine eklenir. Eğer o zalimin iyilikleri yoksa o zamanda mazlumun günahları alınır ve o zalimin üzerine atılır.”³⁰⁰

Seâlibî ele alınan örneklerde farklı müfessirlerin görüşlerine yer vererek rivayetleri nakletmekle yetinmiştir. Habil'le çatışmaya giren Kabil'in durumu başlıklı örnekte ise konuyu Hz. Peygamberden aldığı bir hadisle açıklamaya çalışmaktadır.

²⁹⁹ Mâide 5/27-29.

³⁰⁰ Seâlibî, a.g.e., II, 370.

³⁰⁰ Mâide 5/31.

VI. BELKIS

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı üzere Belkıs, Sebe kavmini yöneten, kendisine birçok nimet verilmiş büyük bir tahtı olan hükümdar bir kadındır. Belkıs ve kavminin, Allah'ı bırakarak güneşe secde ettiklerinden bahsedilir. Kıssa bu durumdan haberdar olan Hz. Süleyman'ın, Belkıs'a bir mektup yollaması ve Sebelileri kendisine itaate çağırmasıyla başlayan olayları anlatır.

el-Cevâhiru'l-Hisân adlı eserinde Seâlibî, Sebe halkı, Belkıs, Belkıs'ın gönderdiği hediyeler ve hediyelerden maksat, Belkıs'ın tahtı, tahtın Hz. Süleyman'ın huzuruna getirilmesi ve şeklinin değiştirilmesi, Hz. Süleyman'ın yaptırdığı köşk ve mahiyeti, Belkıs'ın Süleyman'ın köşküne gelmesi ve tahtı tanınması, Belkıs'ın köşkteki durumuna dair birçok haber nakletmiştir.

A) BELKIS'IN TAHTININ GETİRTİLMESİ

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ قَالَ
عِفْرِيْتُ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ
قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآه
مُسْتَقْرَأً عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا
يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

“(Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki: “Ey ulular! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir?” Cinlerden bir ifrit, “Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm

yeter ve bana güvenebilirsiniz” dedi. Kitaptan (Allah tarafından verilmiş) bir ilmi olan kimse ise, “Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm” dedi. (Süleyman) onu (melikenin tahtını) yanı başına yerleşmiş olarak görünce, “Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, çok kerem sahibidir.”³⁰¹

Müfessirimiz, yukarıdaki ayetle ilgili şu rivayette bulunur: Cinler Hz. Süleyman’a Belkıs’ın yolu üzerindeki yerler hakkında haber veriyorlardı. Belkıs yaklaşınca Hz. Süleyman, “Hanginiz bana onun tahtını getirecek?” der. Bunun üzerine yanında Tevrat bilgisi olanı çağırır. Yani o zamanda öyle bir kitaptır ki onunla dua edene icabet edilirdi. Süleyman’ın önüne taht gelinceye kadar yer yarıldı. Bir rivâyete göre taht Süleyman’a havadan getirildi. Müfessirlerin çoğunluğuna göre ise tahtı, İsrâîl oğullarından kendisinde kitaptan bilgiler bulunan adı Âsaf bin Belhiyâ olan bir şahıs getirir. Rivâyete göre bu adam iki rekât namaz kılar sonra Hz. Süleyman’a, “Ey Allah’ın peygamberi! Yemen’e doğru, Yemen’e doğru gözünü dik” der. Süleyman yüzünü Yemen’e doğru döner. Bir de ne görsün o taht Hz. Süleyman göz kapağını kapatmadan onun yanında beliriverir. Katâde der ki, “Bu adamın ismi Belhiyâ’dır.”³⁰²

B) HZ. SÜLEYMAN’IN YAPTIRDIĞI KÖŞK

وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ قِيلَ لَهَا
ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ
مُمرَّدٌ مِّنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ
العَالَمِينَ

³⁰¹ Neml 27/38-40.

³⁰² Seâlibî, a.g.e., IV, 251-252.

“Onu, Allah'tan başka taptığı şeyler (o zamana kadar tevhid dinine girmekten) alıkoymuştu. Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi. Ona, “Köşke gir!” denildi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve eteğini yukarı çekti. Süleyman, “Bu, billûrdan yapılmış, şeffaf bir zemindir” dedi. Melike dedi ki, “Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.”³⁰³

Seâlibî, Muhammed bin Ka'b el-Kurâzî'den bu konuyla ilgili şöyle nakilde bulunur: “Belkıs Süleyman'ın mekânına yaklaşıncı, Süleyman cinlere büyük bir köşk yapmalarını emretti. Bu, tabanı camla kaplı içinde balıklar olan içi su dolu akvaryuma benzeyen bir köşktü. Belkıs köşke geldi. Köşk bütün binalardan yüksekti. Süleyman bu köşkün ortasına bir taht koydurttu. Belkıs buraya varınca ona şöyle denildi: “Süleyman'ın katına gir.” Belkıs köşkü görünce onu bir deniz zannetti, korktu ve boğulacağını sandı. Kürsünün su üzerinde olmasına şaşırıldı. Tahtın gölgesini gördü sonra. “Bu benzersiz bir durum” dedi. Bu durumu görünce hemen eteklerini topladı. Süleyman, Belkıs'ın bacaklarını düzgün olarak görünce, cinlerin Belkıs'ın bacaklarının aşırı derecede kıllı dediğinin aksine şahit olmuş oldu. Süleyman, Belkıs'a: “Bu köşk camdan bir köşktür.” dedi. Bunun üzerine Belkıs, “Ey Allah'ım! Ben kendime zulmettim. Allah için Süleyman'la birlikte Müslüman oldum” dedi. Süleyman'ın Belkıs'la evlendiği rivâyet edilir. Dahhâk'tan alınan bu rivâyete göre, Hz. Süleyman Belkıs'ı Şam'da iskân ettirmiştir. Başka bir rivâyette ise Hz. Süleyman, Belkıs'ı Yemen'deki mülküne geri gönderdi ve Belkıs her ay bir kez rüzgârla birlikte Süleyman'ı ziyarete gelirdi. Ve Belkıs, Süleyman'a bir erkek çocuk dünyaya getirdi ve bu çocuğa Davut adını verdiler.³⁰⁴

³⁰³ Nemi 27/43-44.

³⁰⁴ Seâlibî, a.g.e., IV, 252-253.

C) BELKIS'IN HZ. SÜLEYMAN'A HEDİYELER GÖNDERMESİ

وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ

“Ben (şimdi) onlara bir hediye göndereyim de, bakayım elçiler ne (gibi bir sonuç) ile dönecekler.”³⁰⁵

Seâlibî'nin anlattığına göre, Belkıs, kavmine: “Ben bu adamı denemek için ona bir takım hediyeler göndereceğim. Eğer bu adam dünyevi bir hükümdarsa gönderdiğim hediyeleri kabul edecektir. Fakat kendisi bir peygamberse bu hediyeleri reddedecek ve bizim de onun dinine tabi olmamızı isteyecektir. O zaman bizim de ona ve dinine tabi olmamız gerekir.” der.³⁰⁶

Seâlibî ele alınan örnekleri kesintisiz bir şekilde uzun uzadıya nakletmekle birlikte ele alınan örnekleri değerlendirmeye tabi tutmamıştır.

³⁰⁵ Neml 27/35.

³⁰⁶ Seâlibî, **a.g.e.**, IV, 252-253.

VII. İREM

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan kavimlerden birisi de İrem'dir. Kur'ân-ı Kerîm'de İrem hakkında pek fazla bilgi verilmemekle birlikte özellikle tefsir kitaplarında İrem hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır. Seâlibî ise İrem hakkında, İremlilerin kimler olduğu, İrem kavramının nereden geldiği, özel bir isim mi yoksa bir şehir adı mı olduğu gibi konuları işlemekle yetinir.

A) İREM'DEN MAKSAT NEDİR?

إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ

“Rabbinin, hiçbir memlekette benzeri ortaya konmayan sütunlara sahip İrem şehrinde oturan Ad milletine ne ettiğini görmedin mi?”³⁰⁷

Müfessirimizin anlattığına göre, Mücâhid, “İrem, onlara ait bir şehirdir” derken İbn İshak, “Ad’ın dedesinin adıdır” der. Çoğunluğun görüşüne göre ise İrem, çok eskilerde Yemen’de kurulmuş olan bir şehirdir.³⁰⁸

B) DİREK SAHİBİ İREM'DEN MAKSAT KİMLERDİR?

إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ

Rabbinin, hiçbir memlekette benzeri ortaya koyulmayan sütunlara sahip İrem şehrinde oturan Ad milletine ne ettiğini görmedin mi?³⁰⁹

³⁰⁷ Fecr 89/6-8.

³⁰⁸ Seâlibî, **a.g.e.**, V, 586.

³⁰⁹ Fecr 89/6-8.

İmed, kendisiyle binanın yapıldığı taş direklerdir. Bazıları da imed için yüksek saraylardır demişlerdir.³¹⁰

Seâlibî ele alınan örnekleri kesintisiz bir şekilde uzun uzadıya nakletmekle birlikte ele alınan örnekleri değerlendirmeye tabi tutmamıştır.

VIII. KÂRÛN

Kârûn, kendisine hazineler verilen hatta bu hazinelerin anahtarlarının bile taşınmasının insanları zahmete soktuğundan bahsedilen fakat daha sonraları şımaran ve kendisine verilen bu hazinelerin tamamını kendi ilmi sayesinde hak ettiğini söyleyen kişidir. Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde söz edilen Kârûn'un, kendisine verilen bu hazineler neticesinde şımardığı ve kendisini diğer insanlardan üstün görmesi neticesinde helâk edildiği anlatılır.³¹¹

Seâlibî, eserinde Kârûn hakkında, Hz. Musa'nın kavminden birisi olduğu, önceleri Hz. Musa'ya iman ettiği fakat sonradan sapıtığı, çocuğu ve malı çok olan birisi olarak bahseder. Kendisine verilen bu hazineleri kendi ilmiyle elde ettiğine inanan Kârûn'un eşyalarının anahtarlarının sayısının çokluğu ile Kârûn'un kibirlenmesine değinen Seâlibî, bütün bunların neticesinde Hz. Musa'nın Kârûn'a ettiği beddua ile Kârûn'un helâk olduğunu ortaya koyar.

³¹⁰ Seâlibî, **a.g.e.**, V, 586.

³¹¹ Kasas 28/76-82; Ankebût 29/39; Gâfir 40/24.

A) KÂRÛN'UN KİMLİĞİ

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْفَرِحِينَ

“Kârûn, Musa'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü-kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: “Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez”.³¹²

Müfessirin verdiği bilgiye göre, Kârûn, Musa'nın kavminden Musa'ya iman etmiş ve Tevrat'ı bilen bir kimseydi. Sonra dalalete düştü ve sapıtı. Ve dolayısıyla Musa'ya karşıda küfürde bulunmuş oldu.

Seâlibî'ye göre, “Kârûn İsrâîl oğulları içerisinde Firavun'un işçilerinden birisiydi. Katâde'ye göre ise, “Kârûn malı ve çocukları çok olan bir kimseydi.”³¹³

B) KÂRÛN'UN SAHİP OLDUĞU İLİM

قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَم أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ
الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ

“Kârûn ise, O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan

³¹² Kasas 28/76.

³¹³ Seâlibî, a.g.e., IV, 281.

daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz (Allah onların hepsini bilir).³¹⁴

Seâlibî'nin naklettiğine göre, Kârûn, kendisindeki ilimle mal sahibi olma bilgisine sahipti. Fakat bu ilmin ne olduğu konusunda ihtilaf vardır. İbn Müseyyeb'e göre ise bu ilim "kimya" ilmi idi. Süleyman Daranî'ye göre ise, "Bu ilim ticaret ve malı artırma ile ilgili bir ilimdi."³¹⁵

C) KÂRÛN'UN HELÂK OLMASI

فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ

"Nihâyet biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecek avânesi olmadığı gibi, o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi."³¹⁶

Seâlibî, yukarıdaki ayetin tefsiri için şunları nakleder: Allah, Hz. Musa'nın yardım talebine karşılık verdi ve Musa'ya vahyetti: "Ben, Kârûn ve yanındakiler hususunda sana itaat etmesi için "yer"e emrettim" dedi. Sonra Musa: "Ey arz! Onları dizlerine kadar yakala" dedi. Sonra onlar, "Ey Musa! Ey Musa!" diye yalvardılar. Musa toprağa, "Ey arz! Onları tamamen içine al" dedi. Ve böylece toprak onların üzerlerine kapandı. Allah, Hz. Musa'ya şöyle vahyetti: "Ey Musa! Şâyet onlar beni yardıma çağırdıkları takdirde yardımları yetişmiş olurdu." dedi.³¹⁷

Seâlibî, Kârûn ile ilgili olarak ele aldığımız üç örnekte de sadece rivayetleri nakletmekle yetinmiştir.

³¹⁴ Kasas 28/78.

³¹⁵ Seâlibî, a.g.e., IV, 283.

³¹⁶ Kasas 28/81.

³¹⁷ Seâlibî, a.g.e., IV, 284.

IX. MERYEM

Kur'ân-ı Kerîm'de Meryem, adı doğrudan telaffuz edilen tek kadındır ve pek çok kez anılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in 19. Suresi "Meryem" adını taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'e göre, Meryem, İmran'ın kızıdır. Meryem'in çocukluğu Hz. Zekeriya'nın himayesinde geçmiş ve mabette büyümüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de de anlatıldığı üzere Meryem'e İsa'yı doğuracağı, Cebrâil tarafından müjdelenmiştir. İsa'ya hamile kaldığını öğrenen Meryem, kendisine bir insan eli bile dokunmamışken hamile kalmasına şaşırılmış ve insanların kendisine kötü gözle bakmalarından korkarak kavminden uzaklaşır. Doğum insanlardan uzakta, bir hurma ağacının altında gerçekleşir. İsa'nın bir babası olmadığından Meryem utanç içindedir. Ancak ilahi bir ses, kendisine üzülmemesini, doğacak çocuğun şerefli kılındığını söyler. Meryem, bebekle birlikte topluluğun arasına döndüğünde, iffetsizlikle suçlanır. Meryem, iffetli olduğuna kanıt olarak bebeği gösterir. Bebek İsa konuşarak Allah'ın kendisini peygamber yaptığını, annesine iyi davranmayı öğütlediğini söyler. Kur'ân-ı Kerîm bu ve bunlara benzer birçok haberi farklı surelerde genişçe ele almaktadır.

A) MERYEM'İN HZ. İSA'YA HAMİLE KALMASI

قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا قَالَ كَذَلِكَ قَالَ
رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا فَحَمَلَتْهُ
فَأَنْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ
قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا

“Meryem, “Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi. Melek: “Öyledir” dedi; (zira) Rabbin buyurdu ki, “Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş) bir iş idi. Meryem

ona hamile kaldı. Bunun üzerine onunla (karnındaki çocukla) uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma ağacına (dayanmaya) sevk etti. “Keşke” dedi, “Bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!”³¹⁸

Seâlibî, Vehb bin Münebbih ve bir kısım âlimlerden şöyle rivayete bulunmuştur: “Cebrâil, Hz. Meryem’in yakasından üflemiş ve bu üfleşi onun rahmine ulaşmıştır.

Anlatıldığına göre Meryem İsa’ya on üç yaşında iken hamile kalmıştır. Meryem sonra insanların kendisini ayıplamalarından korktu ve uzak bir yere gitti. Meryem’in doğum sancıları başladı ve bu sancılar onu bir hurma kütüğünün dibine sığınmaya mecbur etti. Ayrıca Hz. Meryem’in bunu yapması soğuktan korunmak ve su bulmak içindi. Hurma kütüğünü salladı. Sonra Meryem İsa’yı doğurdu, ardından kavminin dedikodularından korktu ve “Allah’ım! Keşke bu iş olmadan önce ölmüş olsaydım” dedi.”³¹⁹

B) HARUN’UN KIZ KARDEŞİ

يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا

“Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi.”³²⁰

Seâlibî’ye göre yukarıdaki ayetteki “Ey Harun'un kız kardeşi!” sözünün manasında âlimler ihtilafa düşmüştür. Müfessirimiz, bu konuda birbirinden farklı şu rivayetlerde bulunmuştur:

³¹⁸ Meryem 19/20-23.

³¹⁹ Seâlibî, **a.g.e.**, IV, 12. İncil s. 1219-1235 (Matta 18-25)

³²⁰ Meryem 19/28.

a) Buradaki Harun, Meryem'in kardeşi olan Harun'dur ki bu isim İsrâîl oğulların arasında çokça kullanılmaktadır.

b) Denilir ki: bu, Musa'nın kardeşi Harun'dur. Hz. Peygamber'in: "Onlar, bu sözleriyle peygamber olan Harun'u kastetmişlerdir" buyurduğu rivayet edilmiştir.

c) Katâde ise bu kimse için: "Hz. Meryem zamanında soyu Hz. Harun'a dayanan sâlih bir kimsedir" der.

d) Bir kısım ulema ise: "Hz. Meryem zamanında soyu Hz. Harun'a dayanan günahkâr bir kimsedir" der.³²¹

C) MERYEM'E SUNULAN İKRAMLAR

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ
عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ
مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

"Rabbi Meryem'e hüsn-ü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriya, onun yanına, mabede her girişinde orada bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?" der; O da, "Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir" derdi."³²²

Müfessirimizin naklettiğine göre, bu yiyeceklerin Hz. Meryem'e nasıl ulaştığı bilinmemektedir. Mücâhid, "Meryem'e yazın kış, kışın yaz meyveleri gönderiliyor" der. İbn Abbas ise, "Bu meyveler cennet meyveleridir" dediği rivayet edilir.³²³

³²¹ Seâlibî, a.g.e., IV, 16-17.

³²² Al-i İmrân 3/37.

³²³ Seâlibî, a.g.e., II, 37.

Seâlibî, birinci örnekte Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalmasını, ikinci örnekte "Ey Harun'un kız kardeşi" lafzının çeşitli anlamlarını nakletmekte, üçüncü örnekte ise Hz. Meryem'e sunulan ikramların mahiyetini bildirmektedir. Müfessirimiz, ele aldığımız üç örnekte de sadece rivayetleri nakletmekle yetinmiş, onları herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmamıştır.

X. SEBE

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı üzere Sebe, kendilerine nimetler sunulmuş olup sağ ve sol taraflarında verimli bahçeleri bulunan bir kavimdir. Allah'tan yüz çevirmeleri üzerine, Sebe kavmi üzerine Allah'ın onlara arim adı verilen seli gönderdiği ve bu selin onların verimli bahçelerini, buruk yemişli, meyveleri acı iki bahçeye dönüştürdüğünden bahsedilir.

Seâlibî, eserinde Sebe'lilerin kimler olduğu, bu kavmin kuruldukları yerin neresi olduğu, yaptıkları baraj ve sulama sistemleri ile bu barajı kimin yaptırdığı gibi bir takım haberler anlatır. Kendilerine gönderilen peygambere isyan etmeleri üzerine, Allah'ın onlara köstebeği musallat ettiğini ve bu köstebeklerin barajı delmeleri üzerine baraj suyunun taşması ile ev ve bahçelerinin zarar görmesi hatta birçok insanın ölmesinden bahseder.

A) SEBE’NİN KURULMASI

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ

“Andolsun, Sebe' kavmi için oturduğu yerlerde büyük bir ibret vardır. Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı. (Onlara:) Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. İşte güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab!”³²⁴

Seâlibî'nin bu kıssada anlattığı üzere Sebe, Yemen nahiyesinde iki dağ arasındaki büyük bir vadide idi. Vadinin iki tarafında da meyve ve rızıklar vardı. Vadinin baş tarafında iki dağın başladığı yerde kurulmuştu. Bir dağdan diğeri dağa büyük bir baraj inşa edilmişti. Suyun kendisinde biriktirildiği büyük bir göl oluşmuştu. Su, vadinin iki tarafından akıyor, baraj seviyesine yükseliyor ve çok sayıda bahçeyi suluyordu. Onu Belkıs'ın yaptırdığını söyleyenler olduğu gibi Hımyar Ebu Kâbil'in yaptırdığını söyleyenler de vardır. Onlar bu durumla en refah günlerini yaşıyorlardı. Yine onlar için bundan başka Yemen'den Şam'a kadar uzanan birbirine yakın köyler vardı. O zamanlar bu kişiler ve kabileleri bu toprakların sahipleriydi.³²⁵

B) SEBE HALKININ HELÂK EDİLMESİ

فَاعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرْمِ وَبَدَّلْنَا هُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِي أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ

³²⁴ Sebe 34/15.

³²⁵ Seâlibî, a.g.e., IV, 369.

“Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik.”³²⁶

Müfessirimizin naklettiğine göre, Allah, Sebe halkına on üç tane peygamber gönderdi. Fakat onlar küfre düştüler ve yüz çevirdiler. Allah bu baraj için barajda çoğalan (üreyen) kör bir köstebek gönderdi. Köstebek yavaş yavaş onu deldi, set yıkıldı ve su taştı. Onların malları, bahçelerini su kapladı ve kaçması mümkün olmayan birçok insan da burada boğularak can verdi.³²⁷

C) ARİM

فَاعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرْمِ وَبَدَّلْنَاَهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِي
أُكْلِ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ

“Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik.”³²⁸

Muğîre ibn Hakîm Ebu Meysere “Arim” hakkında العَرم/Arim: “Suyu tutsun diye yapılan ve toprak yığılan her şey” demiştir. İbn Abbas ve diğerleri ise, “Suyun kaynağının olduğu vadidir” der.

وَبَدَّلْنَاَهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ “Onların iki bahçesini çevirdik” burada mecaz ve istiâre vardır. Hamt ve esl’den bedeldir. Burada çok sayıda bahçe olmadı. Fakat bu senin elbiseni soyup da sırtına vuran kimse gibidir. Bu vuruş senin için uygun bir elbise olur. “Hamt”, misvak ağacıdır. İbn Abbas ve diğerleri: “Ya dikenli olan her

³²⁶ Sebe 34/16.

³²⁷ Seâlibî, a.g.e., IV, 369.

³²⁸ Sebe 34/16.

Seâlibî ilk iki örnekte kısaca rivayetlere değinmiş, üçüncü örnekte ise konuyu açıklamak için kavram tahlillerine girmiştir. Fakat müfessirimiz herhangi bir eleştiri, değerlendirme yapmamıştır.

XI. TÂLÛT-CÂLÛT

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı üzere Hz. Musa'dan sonra İsrâîl oğullarının ileri gelenleri peygamberlerine gelerek yurtlarından çıkarıldıkları ve evlatlarından mahrum bırakıldıklarını öne sürerek Allah'tan kendilerine bir hükümdar göndermesini ve böylece Allah yolunda savaşmak istediklerini öne sürdüler. Sonra peygamberleri Allah'ın onlara hükümdar olarak Tâlût'u seçtiğini haber verince kavminden bir kısım insanlar kendilerinin hükümdarlığa Tâlût'tan daha layık bir kimse olduklarını ileri sürdüler. Kur'ân-ı Kerîm Tâlût, sekînet, Musa ve Harun ailesinden kalan eserlerden bahseder. Özellikle Tâlût ile Câlût arasındaki mücadeleye işaret eder. Tâlût'un ordusu ve bu ordunun bir ırmakla imtihan edilmesini anlatmasının yanı sıra, Tâlût'un ordusunun galip gelmesi ve Davut'un Câlût'u öldürmesinden bahsederek kıssayı sonlandırır.

Seâlibî de Tâlût'un mesleği, boyu, vücudu ve ilminin genişliği, kavminin Tâlût'u küçümsemesi, tabut, tabutla putların aynı odaya konması, tabutun bulunduğu köydeki insanların durumu, tabutun köyden çıkarılması ve tabutun içindeki şeylerden bahseder. Seâlibî, ayrıca sekine kavramına değinmesinin yanı sıra Tâlût'un ordusunun sayısı, Tâlût'un ordusunun hangi nehirden su içtiği, su içen ve içmeyenlerin sayısı hakkında da bilgi verir. Yine Davut'un savaşa katılması, üç taş

³²⁹ Seâlibî, a.g.e., IV, 370.

rastlaması, Câlût'la karşılaşması ile kıssaya devam eden Seâlibî, Tâlût'un kızını Davut'la evlendirmesi ve Davut'un kral olmasını haber vererek kıssayı bitirir.

A) TÂLÛT'UN ASKERLERİNİN SAYISI

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ
فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اعْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرَبُوا مِنْهُ
إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ
بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَافُوا اللَّهَ كَم مِّن فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةٌ
كَثِيرَةً يَا ذَنُ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Tâlût askerlerle beraber (cihad için) ayrılınca: Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç için müstesna kim ondan içmezse bendendir, dedi. İçlerinden pek azı müstesna hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçince: Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler.”³³⁰

Seâlibî, “Tâlût ordusuyla birlikte ayrıldıktan sonra, doğrusu Allah sizi bir ırmakla deneyecektir. Ondandır içen benden değildir. Onlardan pek azı hariç diğerleri ondan içtiler.” mealindeki âyeti tefsirinde şöyle demektedir: İsrâîl oğulları, Câlût ve askerlerine karşı savaşmak üzere Tâlût'la birlikte hareket ettiler. Süddî ve diğerleri bunların sayısının 80000 olduğunu söylemiştir. Tâlût'un karşılaştığı nehir, Filistin'le Ürdün arasında bulunan Filistin nehridir. İbn Abbas ve bazıları, nehre ulaşan askerlerden 76000 kişi sudan içip, geri döndüler demektedir.³³¹

³³⁰ Bakara 2/249.

³³¹ Seâlibî, a.g.e., I, 492-496.

B) TÂLÛT İLE CÂLÛT'UN MÛCADELESİ

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أفرع عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَبَّتْ أقدامنا
وَانصُرنا عَلَى القومِ الكافِرِينَ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتاهُ
اللّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ
لَّفَسَدَتِ الأَرْضُ وَلَكِنَّ اللّاهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ

“Câlût ve askerleriyle savaşa tutuštuklarında, Ey Rabbimiz! Yüregimizi sabırla doldur; bize direnme gücü ver; kâfir kavme karşı bize yardım et” dediler. Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Davut da Câlût'u öldürdü. Allah ona (Davut'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerkleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir.”³³²

Seâlibî'nin naklettiğine göre, Câlût, Amalika kavminin hükümdarı idi. Davut'un Câlût'u öldürdüğü savaşta Davut'un kardeşleri de bulunuyordu. Bunlar İyş oğulları idiler. Davut küçük olup babası için koyun güderdi. Harp başladığında Davut, kendi kendine “Bu harbi görmek için mutlaka gideceğim” dedi. Bu harbi görmek için kalkıp giderken, yolda taşların yanından geçti. Taşlar O'na, “Ey Davut, beni al, benimle Câlût'u öldüreceksin” diye nida ediyorlardı. Böylece Davut'a üç taş seslendi. Davut da onları aldı ve ok torbasına koydu. Sonra savaş meydanına geldi. O sırada Câlût savaş alanına çıkmış meydan okuyordu. İnsanlar Câlût'tan korkuyorlardı. Ta ki Tâlût, “Câlût'a karşı kim meydan okur ve onu öldürürse onu kızım ile evlendirip mülkümde söz sahibi edeceğim” dedi. Davut, Tâlût'a gelerek “Ben onunla savaşıp onu öldüreceğim” dedi.

³³² Bakara 2/250-251.

Tâlût Davut'a, "Atıma bin ve silahımı al!" dedi. Davut da söylediğini yaptı ve en güzel bir şekilde kuşandı ve ardından meydana doğru biraz yürüdü ve geri döndü. Orada bulunan insanlar "Bu genç korktu" dediler. Davut ise, "Eğer Allah onu öldürme konusunda bana yardım etmezse bu at da bu silah da bana fayda vermez, ben âdetim üzere onu öldürmek istiyorum" dedi. (Davut insanların en iyi sapan kullananı idi). Davut onları bırakıp sapanını alarak savaş meydanına geldi. Sapan torbasını da boynuna astı, sapanını aldı ve Câlût'a karşı çıktı. Câlût ise çok güzel bir şekilde kuşanmıştı. Câlût, Davut'a "Bana karşı çıkan sensin ha!" deyince Davut da "Evet" dedi. Câlût, Davut'a, "Bana bir köpeğin karşısına çıkar gibi sapanla mı çıkıyorsun?" dedi. Davut, "Evet, hatta sen köpekten daha aşağısın" dedi. Câlût, Davut'a "Bütün etini parça parça edip vahşi hayvanlara ve yırtıcı kuşlara yedireceğim" dedi. Sonra Davut ve Câlût birbirlerine yaklaştılar, Davut sapanını çevirmeye başladı. Elini taşların bulunduğu torbaya soktu. –Rivâyet edilir ki bu taşlar tek bir taş haline gelmişlerdi.- taşı aldı ve sapanına koydu. Allah'ın ismini anarak sapanını çevirip taşı fırlattı. Taş, Câlût'un başına isabet etti ve onu öldürdü. Câlût'un başı koptu. Davut onun başını sapan torbasına koydu. İnsanlar dağıldı, Câlût'un taraftarları kaçtı.

Davut, Câlût'un başını Tâlût'a getirip Tâlût'un kendisine vaat ettiği şeyleri istedi. Tâlût, Davut'a, "Hükümdar kızları mehirsiz verilmez, bunun için insanlara eziyet eden Cerâcim topluluğundan iki yüz kişiyi öldürmen ve onların boyunlarını bana getirmen gerekir" dedi. Aslında bu planla Tâlût, Davut'un öldürülmesini arzu ediyordu. Davut onlardan iki yüz kişiyi öldürdü ve boyunlarını Tâlût'a getirdi. Bunun üzerine Tâlût'tan kızını istedi. Tâlût da ona kızını verdi. Davut'un konumu yükseldi. Tâlût, hükümdarlığını Davut'a bıraktı ve Davut hükümdar oldu.³³³

Seâlibî, birinci örnekte Tâlût'un askerlerinin sayısı hakkındaki rivayetleri nakletmiş, ikinci örnekte ise uzun uzadıya Tâlût ile Câlût arasındaki mücadeleyi ele almıştır. Müfessirimiz, rivayetleri nakletmekle birlikte ele alınan örnekleri değerlendirmeye tabi tutmamıştır.

³³³ Seâlibî, a.g.e., I, 496-497.

SONUÇ

Kuzey Afrika'nın yetiştirdiği önemli ilim adamlarından biri olan Seâlibî, 785/1385 yılında Vadiyusr'da doğmuş, küçük yaşlarda Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş ve ilk tahsilini doğduğu şehirde yapmıştır. Tarihte birçok ilim adamında görüldüğü gibi Seâlibî de, muhtelif yerlerdeki önemli ilim adamlarının ilminden istifade edebilme amacıyla çeşitli şehir ve ülkelere seyahatlerde bulunmuştur. Seâlibî, tefsir ilminin yanı sıra hadis, fıkıh, usul, kıraat ve benzeri ilimlerle meşgul olmuş, talebeler yetiştirmiş ve birçok eser telif etmiştir. Amelde Mâlikî, itikadda Eşarî mezhebini benimseyen Seâlibî zâhid bir kimse olarak da tanınmıştır.

Bir müfessir olmasının yanı sıra Seâlibî'nin en güçlü olduğu saha hadis olup, hadisleri senedleriyle birlikte verebilecek kadar da bu alana hâkim bir âlimdir. Seâlibî, eserinde ele aldığı hadislerin sıhhat dereceleri hakkında çoğu zaman bilgi vermiş ve hadisleri değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Müfessirimiz, tefsirinin mukaddimesinde, eserinde kullandığı hadis kaynaklarını bildirmiş ve içerisinde sahih ve hasen hadisleri barındıran kendi eseri gibi bir tefsirin olmadığını söyleyerek bununla övünmüştür. Zaten Seâlibî'nin hadise bu kadar değer vermesi, eserinin adından da anlaşılmaktadır. Seâlibî'nin eserine aldığı hadisler, genel olarak kütüb-i sittedendir.

Seâlibî, âyetleri tefsir ederken öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'in kendisine, daha sonra Hz. Peygamber'den nakledilen hadislere başvurmuş, sahabe ve tâbiûn kavillerini dikkate almış ve gerekli gördüğü yerlerde bunlardan bolca istifade etmiştir. Seâlibî, Kur'ân-ı Kerîm'deki sure sıralamasını takip etmiş ve âyetleri sure tertibine göre tefsir etmiştir. Bu sıralamayı takip eden Seâlibî, daha önce herhangi bir ayetin tefsirinde bir konuyu ele almışsa, "Bu konuyu daha önce işlemiştik" demiş ya da doğrudan diğer âyetlere geçmiştir. Müfessir, üçüncü ciltten itibaren genel olarak her âyeti tefsir etme yoluna gitmeyip sadece gerekli gördüğü âyetleri tefsir etmeyi uygun görmüştür.

Seâlibî, fikhî âyetleri tefsir etmekten de geri durmamış, ele aldığı konuları kendisinin de intisab ettiği Mâlikî mezhebinin genel doktrini çerçevesinde yorumlamaya çalışmıştır. Tefsirinde Mâlikî mezhebinin yanısıra Şâfiî ve Hanbelî mezhebinin görüşlerine de yer veren müfessir, birkaç konu haricinde Hanefî mezhebinin görüşlerine pek müracaat etmemiştir. Seâlibî, fıkha dayalı yorumlarının büyük çoğunluğunda İbnü'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân ve İbn Rüşd'ün el-Beyan ve't-Tahsîl isimli eserlerinden yararlanmıştır.

Müfessir, eserinde kelâmi konulara da yer vermiş ve bunları Eş'arî mezhebinin görüşleri doğrultusunda değerlendirmiştir. Seâlibî'nin, tefsirinde kelâmi konularda alıntı yaptığı kişilerin başında Ebu Hayyân gelmektedir. Ayrıca Ebu Hayyân'ın Zemahşerî'yi eleştirdiği konuları da tefsirine almıştır. Mutezile mezhebiyle tartışmalara girmiş, kelâmi konuları işlerken aşırıya kaçmamaya özen göstermiştir.

Seâlibî, âyetleri tefsir ederken esbâbu'n-nüzule yeterince yer vermiş, kimi yerde tek bir nüzul sebebi kimi yerde ise birden çok nüzul sebebi zikretmiştir. Seâlibî, nüzul sebeplerini açıklarken rivâyetleri tenkide tabi tutmamış, sadece kendisine ulaşan rivâyetleri nakletmiştir.

Müfessir, tefsirinde dil, îrab ve belâgat konularına da yer vermiş, nahiv ve irabla ilgili tevcih ve tevillerin birçoğunu Ebu Hayyân'ın meşhur tefsiri el-Bahru'l-Muhî't'in, es-Sefâkusî tarafından yapılan muhtasarından almıştır. Yine Seâlibî, tefsirinde kıraat konularına da yer vermiş ve bunları özellikle Kıraat-i Seb'adan veya Kıraat-i Aşereden seçmeye özen göstermiştir. Ayrıca cahiliye şiirinden de istifade etmiştir.

Seâlibî eserinin mukaddimesinde de belirttiği üzere, imamların kitabından ve ümmetin önderlerinden güvenilir olanların eserlerinden uygun gördüğü ve tespit ettiği yaklaşık 100 adet eserden istifade ederek en önemli eseri olan el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân adlı kitabını meydana getirmiştir. Bu kitap, İbn Atıyye tefsirinin muhtasarından ibâret olup ayrıca Seâlibî'nin diğer tefsirlerden derlediği birtakım bilgileri içerisinde barındıran önemli bir eserdir. Seâlibî, çeşitli eserlerden

yaptığı nakiller birbirine karışmasın diye bir takım rumuzlar kullanma yoluna gitmiştir. Seâlibî, İbn Atıyye'nin el-Muharrerü'l-Vecîz'ini kaynak olarak kullanırken, ismini her zaman zikretmemiştir. Adı geçen eserden yaptığı alıntıları, bazen bütünüyle bazen de kısaltarak vermiştir.

Bir rivâyet tefsiri olan el-Cevâhiru'l-Hisân'da, diğer birçok tefsire nazaran az sayıda İsrâîlî haberin bulunduğunu söylemek, yanlış bir hüküm olmayacaktır. Bununla birlikte Seâlibî, kitabında genellikle peygamber kıssaları, şahıs ve kavimlerle ilgili isrâîlî haberlere yer vermiş, ayrıca az da olsa insanın, yerin ve göklerin yaratılışı, Allah'ın önce neyi yarattığı, duhân, cennetteki Tûba ağacı, dabbe, güneş ve aya vurulan şamar gibi müstakil birtakım konuları da işlemiştir.

Seâlibî rivâyet ettiği isrâîlî haberlerin kaynağını vermeyi ihmal etmemeye çalışmıştır. İbn Atıyye tefsirinin muhtasarı olması hasebiyle tefsirinde ele aldığı isrâîlî haberlerin büyük kısmı, İbn Atıyye'den nakledilen rivâyetlerden meydana gelmektedir. Ayrıca Taberî, Fahreddin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî'den de epeyce nakilde bulunmuştur.

Müfessir, genel üslubunu isrâîliyyâtla ilişkilendirilen ayetlerin tefsirinde de sürdürmüş ve konuları tekrar etmekten kaçınmış, konunun daha önce değerlendirildiği yerlere atıflarda bulunmuştur. Seâlibî, isrâîlî haberleri en çok İbn Abbas, Übey bin Ka'b, Vehb bin Münebbih, Muhammed bin İshak gibi zatlardan almıştır. Naklettiği isrâîlî haberlerin kime ait olduğunu zikretmiştir. Müfessirimiz, bazı isrâîlî haberleri verdikten sonra sözü fazla uzatmamış ya da nakledilen rivâyetlere kısaca değinmiş, kendi görüşlerine aykırı olan yerlerde, nakledilen bu ve benzeri rivâyetlerin sıhhatli olmadıklarına işaret etmiştir.

Seâlibî, bazı yerlerde ehli kitaptan alınan birtakım isrâîlî haberleri naklettikten sonra, naklettiği haber ya da benzer isrâîlî haberlerin İsrâîl oğullarının kitaplarında çokça mevcut olduğunu söylemiş, fakat onları nakletmeden konuyu noktalamıştır. Yine müfessir, bazen de rivâyet edilen bir takım isrâîlî haberlerde konunun ihtilafı olduğuna değinerek bahsedilen konu hakkında anlatılan isrâîlî rivâyetlerden

bahsetmek istemediğini vurgulamıştır. Seâlibî, ayrıca Allah'ın isim ve sıfatlarına, peygamberlerin peygamberliğine ve İslâm'ın genel doktrinlerine aykırı olabilecek nakillerden de uzak durmuştur.

Sonuç olarak Seâlibî'nin, bir rivayet tefsiri olan el-Cevâhirü'l-Hisân adlı tefsirinde isrâiliyyâta mesafeli ve ölçülü yaklaştığını, uzun rivayetlerde bulunmaktan kaçındığını ve sahih olan nakilleri önemseydiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

Abdullah Aydemir, **Tefsirde İsrâîliyyât**, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Abdülhamit Birişik, “*İsrâîliyyât*”, **D.İ.A.** (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), Ankara, 2001.

Âdil Nüveyhiz, **Mucemü'l-Müfessirîn min Sâdri'l-İslâm Hatte'l-Asri'l-Hadir**, Müessesetü Nüveyhizü's- Sekafî, Beyrût, 1983.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, **el-Müsned**, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1991.

el-Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed bin el-Hüseyn bin Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye, Haydarabad, 1353.

el-Buhârî, Muhammed B. İsmâil, **el-Câmiü's-Sahîh**, Dâru ibn-i Kesir, Beyrût, 1407-1987.

C. Brockelmann, **Gesthichte Der Arabischen Litteratur**, Supplementband, Leiden, 1938.

el-Edirnevî, Ahmed bin Muhammed **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, (thk. Mustafa Özel, Muammer Erbaş), İzmir, 2005.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîz**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1423/2002.

İbnü'l-Gazzî, Ebü'l-Meâlî Şemseddin Muhammed bin Abdurrahman, **Divânü'l-İslâm**, (thk. Seyyid Kisrevi Hasan), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1990.

İbrahim Hatipoğlu, “İsrâîliyyât”, **D.İ.A.** (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), Ankara, 2001.

İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.

el-Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed, **et-Terâtibü'l-İdâriyye**, 1382/1962, (trc. Ahmet Özel), İstanbul, İz Yayıncılık, 1991.

el-Kettânî, Muhammed Abdülhay bin Abdulkebir bin Muhammed, **Fihriüsü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mucemü'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselselât**, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût, 1382/1962.

Kitab-ı Mukaddes, Acar Matbaacılık, İstanbul, 2001.

Muhammed İsa Sâlihî, **el-Mu'cemü's-Şâmil li't-Turâsi'l-Arabî el-Matbûa**, Ma'hadü'l-Mahtutat Arabiyye, Kâhire, 1992.

Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü ve Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

el-Münestirî, Muhammed bin Muhammed bin Mahluf, **Şeceretu'n-Nuri'z-Zekiyye fî Tabâkâti'l-Mâlikiyye**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût/Lübnan, 1349.

Ömer Nasûhi Bilmen, **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, Bilmen Yayınları, İstanbul, 1974.

Remzi Na'naa, **el-İsrâîliyyât ve Eseruhâ fî Kütübi't-Tefsîr**, Dimeşk, Dâru'l-Kalem 1970.

es-Seâlibî, Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Mahluf el-Cezâirî el-Mâlikî, **el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvez), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût/Kâhire, 1418/1997.

es-Sehâvî, Şemseddin Muhammed bin Abdirrahman, **ed-Dav'u'l-Lâmi**, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrût/Lübnan, 902/1497.

et-Tinbüktî, Ebu'l-Abbas Ahmed bin Ahmed bin Ahmed Ahmed Baba, **Neylü'l-İbtihâc bi Tatrîzi'd-Dîbâc**, Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyye, Trablus, 1036/1627.

et-Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. Muhammed b. Sevre, **es-Sünen**, İstanbul, 1992.

ez-Zehebî Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Tezkiretü'l-Huffâz**, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, 1956.

ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, **Tefsir ve Hadiste İsrâîliyyât**, (trc. Enbiya Yıldırım), Rağbet Yayıncılık, İstanbul, 2007.